

**BISERICA ORTODOXĂ ROMANĂ CA ACTOR AL
INTEGRĂRII EUROPENE**

Gabriel Andreescu

VARIANTĂ 2004

SUMAR

Capitolul I: Biserica Ortodoxă Română, temă a integrării europene și criteriile de la Copenhaga

1. Integrarea europeană și criteriile de la Copenhaga
2. Biserica Ortodoxă Română ca actor al integrării

Capitolul II: BOR și procesul de modernizare

1. Tradiția naționalistă a BOR
2. Anti-europenism și tendințele fundamentaliste în BOR
3. Interesele instituționale ale BOR și manifestarea lor
 - 3.1 Dezvoltarea patrimonială a BOR
 - 3.2 Monopolul religios și legea cultelor
 - 3.3 Monopolul religios și Biserica Greco-Catolică
4. Noi atitudini: de la homofobie la asistența socială

Capitolul III: Implicarea BOR în politică și în educație

1. De la supunere la o relație simbiotică
2. Colaborarea ierarhiei BOR cu puterea politică: tradiție
3. Implicarea BOR în educație

Capitolul IV: BOR și integrarea europeană. Concluzii

1. Implicarea BOR în politica internațională
2. Manifestările pro-europeniste ale BOR
3. Integrarea europeană și garantarea libertății religioase în România. Concluzii

**ANEXA I: FORMULĂRI DIN PATRIMONIUL NAȚIONALISMULUI
ORTODOX**

**ANEXA II: LEGISLAȚIA PRIVIND CULTELE ȘI LIBERTATEA RELIGIOASĂ
ÎN ROMANIA**

**ANEXA III: ELEMENTE DIN MEMORANDUMUL PRIVITOR LA
DISCRIMINAREA BISERICII ROMANE UNITĂ CU ROMA (GRECO-
CATOLICĂ)**

ANEXA IV: EDUCAȚIA RELIGIOASĂ – STUDIU DE CAZ

**ANEXA V: ACTE NORMATIVE DE ATRIBUIRE A UNOR PROPRIETĂȚI ALE
STATULUI, BISERICII ORTODOXE ROMANE**

ANEXA VI: ASOCIAȚII ȘI FUNDAȚII RELIGIOASE

**CAPITOLUL I: BISERICA ORTODOXĂ ROMANĂ, TEMĂ A INTEGRĂRII
EUROPENE ȘI CRITERIILE DE LA COPENHAGA**

1. Integrarea europeană și criteriile de la Copenhaga

România a deschis negocierile de aderare cu Uniunea Europeană în anul 1999. În acel moment, România a fost evaluată ca îndeplinind condițiile politice de la Copenhaga, asigurare fără de care nici o țară candidată nu avea dreptul să intre în procesul concret al aderării. Conform deciziei Consiliului de miniștri întrunit la Copenhaga, criteriile politice ale aderării constau în *dovedirea existenței unor instituții stabile garantând democrația, statul de drept, respectarea drepturilor omului și protecția minorităților*

Este limpede că astfel de criterii rămân suficient de vagi ca să permită Uniunii Europene să adapteze analiza ei situației specifice din fiecare țară. Dacă din punctul de vedere al flexibilității generalitatea criteriilor de la Copenhaga oferă un avantaj, în schimb, din punctul de vedere al capacității lor de discriminare, caracterul general al condițiilor puse la Copenhaga pentru țările candidate reprezintă mai curând un handicap. Ar fi de amintit că anterior, UE își exprimase îngrijorarea pentru anumite evoluții din România, cum ar fi noua legislație din domeniul învățământului adoptată în 1995 și violențele împotriva romilor (vezi Rezoluția Parlamentului european din luna iulie 1995). În 1999, decizia de acordare pentru România a statutului de partener de negociere avea în vedere progresele indiscutabile făcute în direcția relațiilor interetnice și a relațiilor cu vecinii.

În 1999, situația învățământului care interesa, în primul rând, comunitatea maghiară și mai general, relațiile cu această comunitate evoluaseră într-un mod satisfăcător.

Formațiunea reprezentativă a maghiarilor, UDMR, devenise partner la guvernare iar Ordonanță de urgență nr. 36 din luna mai 1997 răspunsese doleanțelor maghiarilor în materia învățământului. Acțiunile de grup împotriva romilor fuseseră, de asemenea, stopate. După ce guvernul CDR-PD-UDMR luase hotărârea să trimită în justiție pe autorii atacurilor împotriva romilor de la Hădăreni și enunțase un set de măsuri în vederea prevenirii altor manifestări violente, procesul de escaladare încetase.¹ În acest sens, Consiliul european avea proba unor evoluții politice evidente în sensul

¹ Până în 1997 au fost inventariate circa 35 de atacuri colective asupra comunităților de romi.

preocupărilor UE exprimate, printre altele, de Rezoluția din luna iunie 1996. Luând în considerare și alte evoluții, precum noile relații cu Ungaria și Ucraina, Consiliul european a considerat sensibilitățile politice esențiale depășite și a luat hotărârea să invite România la negocierile de aderare.

Aducerea pe masa Consiliului european a problemelor ridicate de țările candidate la integrarea în UE nu este expresia simplă a “reflectării situației de fapt”. Doar un lung proces de punere în evidență, de tragere a semnalului de alarmă, de *lobby* asupra instituțiilor europene face ca un anumit subiect să devină o preocupare a Consiliului. Doar diferența de publicitate poate explica de ce manifestările șovine - anti-maghiare și cele împotriva romilor - să fi fost considerate incompatibile cu criteriile de la Copenhaga, iar acțiunile împotriva libertății de credință și a minorităților religioase să fi fost trecute cu vederea. Or, după 1990, manifestările cu acest caracter au impresionat prin număr și prin violență. Astfel, ar fi de notat agresiunile asupra greco-catolicilor: ianuarie 1991, în Filea de Jos (1991); octombrie 1991, Visuia (Bistrița-Năsăud); octombrie 1991, Turda; decembrie 1991, la Mârgău (Cluj); februarie 1992, Ceaba (Cluj); iulie 1992, Târșol_ (Satu Mare); decembrie 1992, la Hodac (Mureș); noiembrie 1993, în Hopârta, jud. Blaj; ianuarie și iulie 1993, la Salva (Năsăud); ianuarie 1994, la Romuli (Bistrița-Năsăud) și Bicașu-Ardelean (Neamț); mai 1994, la Pârâul Frunți (Neamț); august 1994, în Breb (Maramureș).²

Au fost mediatizate câteva agresiuni asupra baptiștilor și Martorilor lui Iehova. Cazul Ruginoasa (decembrie 1997) este primul care pare să fi dus la proteste internaționale³. Cazul Cornereva (aprilie 1997) a fost subiectul unor reportaje interne. Anchetele confirmă cooperarea autorităților statului cu preoții ortodocși în scopul împiedicării Martorilor lui Iehova de a-și exercita credința (Roșu, 27 iunie 1997; Bobiceși și Laloșu (iunie 1997); Țânțareni, jud. Gorj (iunie 1997); Cluj-Napoca (iunie 1997); Pitești (iulie 1997) etc.⁴

²Anton Moisin, *Op.cit.*, p. 315-316

³Vezi declarația organizației Droits de l'Homme sans Frontières - Bruxelles, 1997.

În luna iunie 1996 a fost interzisă ținerea la București a Congresului internațional al Martorilor lui Iehova planificat a avea loc în oraș. Ministerele au colaborat cu BOR, care a lansat o amplă campanie împotriva Martorilor lui Iehova, susținută de asemenea de politicieni de la guvernare și din opoziție.⁵

Manifestările violente împotriva minorităților religioase împreună cu decizii de restrângere a manifestărilor lor religioase luate de autoritățile publice s-au succedat până în anul 2002. Cum s-a spus, un actor constant al acestor manifestări a fost Biserica Ortodoxă Română. Preoții ei au condus grupurile de ortodocși violenți, conducerea BOR (Sinodul, mitropoliții și episcopii) au legitimat, au pregătit strategii și au împins lucrurile înspre violențele amintite.⁶ Această situație pune în evidență că tema respectării criteriilor de la Copenhaga aduce pe scenă rolul pe care Biserica Ortodoxă Română îl joacă în societatea românească. Atacurile la adresa libertății de credință în România – și deci la adresa drepturilor și libertăților fundamentale, invocate printre criteriile de la Copenhaga – nu reprezintă însă totul. Ele trebuie considerate mai mult un simptom al amplei prezențe a BOR în societatea românească și a implicațiilor acestei instituții asupra adaptării generale a societății la civilizația europeană, presupusă de procesul de aderare. Dacă în 1999, pe agenda Consiliului european nu intra încălcarea libertății de conștiință în România – aceasta, expresie și a strategiei BOR -, faptul trebuie interpretat ca efect al necunoașterii. În schimb, monitorizarea și evaluarea procesului de integrare ar pierde din vedere un aspect relevant fără aducerea în discuție a rolului BOR ca actor (pozitiv sau negativ) al integrării europene. Relevanța BOR ca actor al integrării este subiectul studiului de față.

2. Biserica Ortodoxă Română ca actor al integrării

⁴ În general, poliția nu a intervenit pentru a aplana manifestările violente. Uneori, polițiștii au participat ei înșiși la împiedicarea unor manifestări religioase: octombrie 1990, Spermezeu (Bistrița-Năsăud).

⁵ Aflată în vizită la București, Hillary Clinton, a protestat împotriva încălcării libertății de religie în România.

⁶ Gabriel Andreescu, "O alianță ortodoxă...", *Sudii Internaționale* n. 4, București, 1998, pag.

Câteva date dau o imagine a ceea ce reprezintă BOR din punct de vedere social. În 2002, la ultimul recensământ cu date oficiale erau declarați ortodocși 18,806,428 (86.7%) persoane din totalul populației de 21,698,181. BOR deținea atunci 12.500 de biserici și era slujită de 15.246 de preoți. Între timp, numărul bisericilor și al absolvenților facultăților de teologie ortodoxă ori a seminariilor ortodoxe a crescut vertiginos. BOR este prezentă în viața comunităților peste tot în țară și uneori, dominantă în raport cu orice alte instituții. Cum sublinia un cercetător al relației dintre BOR și integrare, “Cu excepția celor trei județe populate în majoritate de maghiari (Harghita, Covasna și Mureș⁷), BOR este practic prezentă instituțional în toate satele și orașele României fiind, în multe sate izolate sau care aparțin unei comune, singura instituție activă comunitar (la nivel religios, socio-cultural și chiar politic). Aceasta face ca, dacă excludem poliția și administrația locală de stat, BOR să nu poată fi concurată de nici o altă instituție civilă sau guvernamentală pe plan demografic și administrativ. (...) În fine, BOR este instituția românească cea mai bine organizată din diaspora românească din lumea întreagă și în special în Europa, unde a înființat, după 1989, două mitropolii (cu sediile în Germania și Franța, țările far ale integrării europene) și zeci de parohii.”⁸

Încrederea în Biserică (ceea ce înseamnă în mare parte încrederea în BOR) este cea mai mare în raport cu alte instituții. Pentru perioada 1996-2001, Barometrul de opinie publică al Fundației pentru o Societate Deschisă a găsit următoarele rezultate:

<i>Instituția</i>	<i>Oct. 1996</i>	<i>Sept. 1997</i>	<i>Iunie 1998</i>	<i>Mai 1999</i>	<i>Mai 2000</i>	<i>Mai 2001</i>
Biserica	83	86	85	88	85	89
Armata	76	84	69	75	73	72
Parlament	23	38	19	20	28	33

Pentru comparație, au fost adăugate cotele de simpatie pentru Armată – a doua instituție în fruntea nivelului de încredere – și instituția fundamentală a democrației, care este

⁷ Mureșul a devenit majoritar românesc.

Parlamentul. Cifrele sunt relevante pentru conștiința propriei forțe politice pe care a căpătat-o ierhia BOR.

Datelor care descriu anvergura BOR trebuie să li se adauge atitudinea ierarhilor ortodocși, care au subiectivizat și ideologizat forța instituției eclesiastice. Într-un dialog cu episcopul Harghitei și Covasnei purtat în 2001⁹, acesta a susținut că integrarea României în NATO (și UE) au loc întrucât (și numai pentru că) integrarea este acceptată de către Sinodul BOR. Apoi, că oricum, Biserica Ortodoxă gândește în timpul istoriei, în secvențe de mii de ani, pentru care conjuncturile de genul integrării României în UE sau NATO au puțină relevanță.

În condițiile descrise, BOR participă cu o pondere reală la două tipuri de procese implicate de integrarea României în UE: (a) primul, privitor la modernizarea (respectiv, împiedicarea modernizării) societății românești, indispensabilă adaptării acesteia la tipul de civilizație european; (b) privind deciziile directe, de natură politică, care vizează procesul de aderare la UE. Ca să înțelegem raportul BOR cu modernizarea (în termenii criteriilor de la Copenhaga) sunt de avut în vedere: (i) tradiția naționalistă a BOR; tendințele fundamentaliste din BOR; (ii) interesele instituționale ale BOR și manifestarea lor; (iii) poziția BOR față de evoluțiile din societatea românească;. În ceea ce privește impactul politic direct al BOR, două aspecte trebuie tratate separat: (j) implicarea BOR în politică; (jj) colaborarea ierarhiei BOR cu puterea politică (care are un aspect tradițional și unul actual, contextual).

CAPITOLUL II: BOR ȘI PROCESUL DE MODERNIZARE

⁸ Alexandru Tudor, “Suveranitatea națională și Biserica Ortodoxă Română din perspectiva integrării europene”, în volumul *Suveranitate națională și integrare europeană*, Polirom, 2002, pag. 196

⁹ Vezi Gabriel Andreescu, *Extremismul în România*, CRDE, 2002, Capitolul “Tendințele fundamentaliste ale BOR”.

1. Tradiția naționalistă a BOR

Originalitatea ortodoxiei printre celelalte confesiuni creștine este dată de faptul că aceasta a asimilat și a integrat naționalismul în fundamentele ei teologice. În paralel, ortodoxia a dezvoltat o teorie a raporturilor dintre Biserică și stat care are ca referință îndepărtată raporturile dintre Patriarhul și Împăratul din Bizanț (de aici denumirea de “bizantinism”), ignorând separarea dintre puterea temporală și cea spirituală.¹⁰ Efectul istoric al acestei situații nu a fost liniar. Pe de o parte, „Atunci când Biserica Romană a reușit să se implanteze la popoarele barbare, ea a înlesnit formarea unor state durabile și independente față de Imperiul germanic. Acolo unde, dimpotrivă, a dominat influența Bisericii Răsăritene, asocierea strânsă dintre Biserică și Imperiul bizantin a împiedicat multă vreme formarea statelor slave independente. Bizanțul a folosit Biserica greacă - și Biserica greacă s-a lăsat folosită – ca mijloc de dominație politică, tot așa cum mai târziu, în epoca otomană, Biserica greacă va fi cel mai bun agent al opresiunii turcești asupra slavilor din Balcani”.¹¹

În același timp, Bisericile au luat parte la mișcările naționaliste care au condus la formarea statelor ortodoxe din Balcani: Bulgaria, Grecia, România, Serbia. Mai departe, au devenit instituții supuse în întregime noilor națiuni.¹²

Formarea României ca stat a fost simultană cu afirmarea naționalismului. De aici și statutul special pe care toate constituțiile l-au acordat Bisericii Ortodoxe Române, de “religiune dominantă a Statului Român” sau respectiv, de „biserică dominantă în stat”, (constituțiile de la 1866, 1923, 1938) și “biserică românească” (constituțiile din 1923 și 1938). BOR a dobândit oficial autocefalia în anul 1885 și a fost ridicată la rang de patriarhat în 1925. Prima constituție după Unire - din 1923 - declara Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică), drept „cult național cu întâietate față de celelalte culte”, în timp ce Legea pentru regimul general al cultelor definea confesiunile romano-catolică,

¹⁰ Un alt calificativ este cel de “cezaro-papism”.

¹¹ H. Bogdan, *L'Histoire des pays de l'Est des origines à nos jours*, Paris, 1990, p. 55, apud. Olivier Gillet, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist.*, Compania, București, 2001, p. 15

calvinistă, evanghelică, luterană, unitariană, armeano-gregoriană, mozaică și musulmană drept „istorice”. Restul denominațiilor erau considerate asociații religioase.

Întreaga evoluție dintre cele două războaie mondiale a purtat amprenta identificărilor ortodoxe. Din punct de vedere politic, forța care s-a reclamat în cea mai mare măsură de la ortodoxie a fost legionarismul. Ortodoxia a constituit însă și un reper cultural dominant care a plasat identitatea românească prin opoziție cu cea occidentală: “Pentru Blaga, ca și pentru Nichifor Crainic, Nae Ionescu sau Mircea Vulcanescu, spiritul național se identifica în bună măsură cu ortodoxia, fapt ce marca separarea netă de Occidentul catolic și protestant, așadar de modelele occidentale invocate de generațiile precedente. Nae Ionescu propunea o subtilă disociere între conceptele de <român> și de <bun român>. Un român catolic putea fi un <bun român>, cu alte cuvinte un român loial, dar român fără nici un alt atribut, român pur și simplu, nu era decât ortodoxul. Ardelenii care au declanșat mișcarea națională au fost, așadar în calitatea lor de greco-catolici, doar <buni români> (mai bine așa, până la urmă, decât deloc!).”¹³

*

Important pentru înțelegerea atitudinii BOR după Cel de-al doilea război mondial este faptul că „Bizantinismul și naționalismul constituie elementele de continuitate pe care le putem observa pe tot parcursul secolului XX în ideologia ortodoxă, în *ceea ce privește atitudinea Bisericii față de statul comunist* (subl. mea)¹⁴ La fel cum, pentru a fi înțeles, comportamentul BOR în anii '40 și '50 trebuia așezat în tradiția sa antebelică, la fel, atitudinile BOR după 1989 își surprind întreaga lor logică și semnificație prin statutul BOR în perioada naționalismului ceaușist: “Biserica Ortodoxă a acordat acestei <reînvieri> a tezelor naționaliste propovăduite de Ceaușescu un sens religios, fie el și derizoriu. În perioada comunistă, colaborarea Bisericii a putut da, pe plan ideologic, un caracter spiritual naționalismului statului, pentru a-i legitima discursul, înscriindu-l în continuitatea istorică românească. Acest discurs, fundamental naționalist, a creat o

¹² Olivier Gillet, *Op.cit.*, pag. 19

¹³ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997, p. 169.

¹⁴ *Ibidem*, pag. 34

discriminare între cetățeni, între românii de <sânge> daco-roman și <conaționalitățile conclocuitoare>, pe de o parte, și chiar <românii> de <etnie> română aparținând celorlalte confesiuni – uniați, neoprotestanți și catolici - pe de altă parte. În contextul comunist românesc, național-comunismul și influența lui asupra ideologiei Bisericii Ortodoxe au provocat o dramă, căci identitatea a fost <reconstruită> prin totalitarismul regimului. Acest aspect se regăsește în problemele actuale, ivite după Revoluția din 1989, și ne permite să înțelegem mai bine <renașterea> naționalistă post-revoluționară.”¹⁵

Spre deosebire însă de perioada 1948-1989, când Biserica ortodoxă era obligată să servească, la comandă, puterea comunistă, astăzi BOR a căpătat o anumită independență față de stat, devenind mai curând *un partener de putere* al forțelor politice care îl conduc. BOR trebuie văzută ca actor cu interese proprii, nu doar și nu atât ca expresie a unei ideologii și unor comportamente standardizate.¹⁶ În acest context, dimensiunea ei naționalistă devine o miză care la un moment dat se poate confrunta cu interesele statului. Aceasta este evident în materia integrării în Uniunea Europeană. În timp ce principiile europene protejează diversitatea, minoritățile, libera competiție între valori și idei, BOR preferă să fie protejată printr-un statut privilegiat și imuabil. În termenii lui Daniel Barbu: “ierahia are absolută nevoie de o nouă confirmare a faptului că Ortodoxia pe care o reprezintă este o lege, nu o credință. Dacă această recunoaștere i se va refuza, Biserica Ortodoxă Română se va simți părăsită de stat și lăsată singură cu problemele de conștiință ale milioanele de români pe care-i revendică ca membri. Or, ea nu este nicic pregătită și nici dispusă să înfrunte asemenea probleme”.¹⁷

În acest sens trebuie înțeles efortul făcut de către BOR pentru a fi recunoscută drept “biserica națională”. Proiectul de lege promovat de către BOR în 1998, *via* Secretariatul de Stat pentru Culte și Guvern (Primul-ministru¹⁸), a încercat să impună atributul “național” exact în logica descrisă de Daniel Barbu, ca lege și nu, eventual, ca realitate substanțială. Contestarea internă și externă a proiectului a dus la retragerea lui și, pentru

¹⁵ *Ibidem*, pag. 173

¹⁶ Vezi, printre altele, și contenciosul dintre BOR și Biserica Ortodoxă Rusă în chestiunea Mitropoliei Basarabiei.

¹⁷ Daniel Barbu, “Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie”, citat din manuscris.

moment, ținta BOR nu a fost atinsă. Dar preocuparea rămâne. Unul dintre teologii susținuți de arhiepiscopul Bartolomeu Anania pregătise deja, în momentul promovării legii, doctrina BOR pe acest subiect.

În volumul său *Biserica în stat. O invitație la dezbatere*, Radu Preda susține că “a spune Biserica națională este așadar echivalent cu a spune Biserica majoritară a românilor, fapt ce nu presupune privilegiu sau discriminarea altora, atâta vreme cât raportul Statului cu toate cultele și minoritățile etnice este bazat pe principiul proportionalității,”¹⁹ proporționalitatea asistenței Statului cu numărul credincioșilor fiind “garanția prin excelență a egalității de tratament”²⁰. Cererea de a respecta principiul egalității între culte ar exprima doar “frustrarea minoritarului, dar și politica de moment, care încurajează pe minoritar să se răfuiească cu majoritarul”²¹. Anticipând frapant poziția conservatoare a unei părți importante a intelectualității românești împotriva valorilor modernității, care avea să izbucnească de abia trei ani de la publicarea cărții lui Radu Preda²², acesta a dat vina pe “apariția ideologiei post-moderne a dreptului cu orice chip la diferență”.²³ Spre deosebire însă de colegii săi intelectuali, pentru care dezbaterile de idei conta în primul rând, Radu Preda scrie pentru a obține de la autoritatea legiuitoare ceea ce vrea Biserica: “Cedând eventual șantajului logicii egalității cu orice preț și refuzând în consecință sintagma de Biserică națională, Parlamentul va arăta că este incapabil să dea expresie unei voințe politice pe termen lung, independentă de rezultatul electoral de la fiecare patru ani.”²⁴

Tipul de discurs al lui Radu Preda intră în profunzime în logica unei mișcări naționaliste, care are absolut nevoie, pentru a învinge, de implicarea oamenilor de cultură și mass-media. Gabriel Catalan a întocmit un inventar al “forțelor” care fac opinie publică în favoarea acordării titlului de “Biserică națională” pentru BOR.²⁵ El enumeră o parte

¹⁸ Pentru detalii, vezi “Capitolul II: Monopolul religios și legea cultelor”.

¹⁹ Radu Preda, *Biserica în stat. O invitație la dezbatere*, Ed. Scripta, 1999., p. 54.

²⁰ *Ibidem*, p. 57.

²¹ *Ibidem*.

²² Este vorba despre largă susținere a volumului *Omul recent* (H.-R. Patapievic, Humanitas, 2001).

²³ *Ibidem*, p.55.

²⁴ *Ibidem*, p. 53-54.

²⁵ Gabriel Catalan, “Etnocentrismul și confesionalismul politic ortodox românesc”, nepublicat

semnificativă a presei scrise și audio-vizuale: *Cotidianul*, *Jurnalul național*, *Ziua*, *Curentul*, *Antena 1*, *Tele 7 abc*, *Prima* “și chiar *PRO TV*”, și revistele ortodoxe, dintre care cele mai incisive ar fi *Vestitorul ortodoxiei-Bucuresti*, *Telegraful român-Sibiu*, *Credința strabună-Alba-Iulia*, *Renașterea-Cluj*. Dintre intelectualii și oamenii de presă mai cunoscuți care susțin statutul de “Biserică națională”, Gabriel Catalan îi numește pe Dan Ciachir, Răzvan Codrescu, Costion Nicolescu, Răzvan Theodorescu, Sorin Dumitrescu, Sergiu Buzan, Constantin Bălăceanu-Stolnici, Radu Preda, Adrian Păunescu, Marius Tucă, Dan Diaconescu, Cristian Tabără.

Or, o astfel de atmosferă intelectuală este puțin propice valorilor europene moderne. În plus, o altă fațetă a naționalismului ortodox, mai radicală, este implicarea directă în reguli practice fără de care integrarea europeană nu este posibilă. Ca exemplu putem da cazul Asociației Studenților Creștini-Ortodoxi din România²⁶, care a trimis o scrisoare deschisă Președintelui României cu ocazia votului din cele două Camere ale Parlamentului, în anul 1997, a unui amendament care înlocuia art. 30 al Legii investițiilor²⁷. Legiuitorul încerca, prin aceasta, să ofere investitorilor străini posibilitatea de a cumpăra pământ pe teritoriul românesc. Conform Scrisorii deschise, adoptarea amendamentului însemna o "contradicție cu întreaga politică românească de până acum care a protejat pământul românesc prin legi scrise sau nescrise"; plasarea României "în postura umilitoare a unui stat incapabil să opună cea mai mică rezistență partenerului străin"; lipsa unor "legiuiri de protecție a pământului va genera grave disfuncționalități la nivelul întregii societăți românești"; declanșarea "operațiunii de acaparare strategică a pământului, fie de către reprezentanții statelor cu interese directe în zonă, fie de către centrele religioase de propagandă și prozelitism" etc.

Pe aceeași linie, *Icoana din adânc*, lunar "de atitudine creștin-ortodoxă, teologie, cultură și artă"²⁸ promova în numărul său din noiembrie 1997, un memoriu care condamna:

²⁶ Aflată sub ascultare față de Patriarhie.

²⁷ *România liberă* din 2 aprilie 1997.

²⁸ Revista este scoasă sub binecuvântarea Patriarhului Teoctist și de un Colegiu condus de Prea Sfințitul Teodosie Snagoveanul.

- (1) alinierea legislației românești la legislația continentală unică (aceasta fiind legislația Consiliului Europei dar și ale altor organisme internaționale precum UE, autorii militând pentru reglementări imanent românești);
- (2) renunțarea la Basarabia și Bucovina (autorii exprimându-se împotriva aderării la NATO și Uniunea Europeană);
- (3) acordarea de drepturi cetățenești necondiționate imigranților (pe care îi numește "*deșeuri sociale ale Asiei, Africii și Americii*");
- (4) acordarea pentru minorități a ceea ce autorii numesc "privilegii";
- (5) adoptarea unei legi care permite cumpărarea pământului de către străini (ducând la pericolul de a "ne vinde țara");
- (6) subordonarea economică capitalului străin (o referire la libertatea investițiilor, privatizare etc.);
- (7) presiunea exercitată asupra culturii române de modelele lansate în America, Franța etc. (numită "presiunea imperiului");
- (8) liberalismul ateu, haosul drepturilor - dreptul la expresie, opinie, informare etc.;
- (9) transformarea României în câmpul de acțiune a propagandei cultelor schismatice ș.a.m.d.

Cele enumerate mai sus vorbesc despre potențialul anti-europenist din cadrul Bisericii Ortodoxe Române. Discursuri anti-europene nu au avut însă numai asociații precum ASCOR ori autori marginali, ci chiar ierarhi având o pondere semnificativă în BOR. Deja aceste discursuri vorbesc bu doar de un naționalism al BOR, cât de tendințe fundamentaliste a căror ținere în frâu sunt o necesitate atât pentru instituția ecleziastică, cât și pentru autoritățile publice.

2. Anti-europenism și tendințele fundamentaliste în BOR

Declarații deschis anti-europene pot fi găsite ușor la înalți ierarhi și în publicațiile oficiale ale BOR.. În timpul unei conferințe de presă desfășurată la Alba-Iulia în primavara anului 1998, arhiepiscopul Bartolomeu Anania declara următoarele: "Europa ne propune sa

acceptam homosexualitate, electronica, droguri, avorturi, inginerie genetica”.²⁹ Iar concluzia a fost consecventă: “Este un nonsens să intrăm în Europa, deoarece România a fost întotdeauna în Europa din punct de vedere istoric, geografic, cultural și spiritual. Ba chiar prin prisma culturii și civilizației am fost cu mult înaintea Europei” [...] “Europa în care ni se propune să intrăm - o Europă construită exclusiv pe economic și politic, în care nu se găsește nici o urmă de spiritualitate, de cultură, iar de religie nici nu poate fi vorba. O Europa sărăcită, decapitată de spirit, ceea ce este mai mult decât îngrozitor”.³⁰

Sau iată o formulare cumva mai diplomatică în *Deisis*: “Aceste atacuri [la adresa identității românești] reprezintă un fel de modă a neconformiștilor ... sunt atacuri concertate și cred că nu sunt atât de antireligioase cât antinaționale, în sensul că Biserica este instituția fruntașă în ceea ce privește conservarea identității naționale cu toate componentele ei. Lucrul acesta nu convine unor tendințe de globalizare, de laicizare, așa încât Biserica va continua să rămână ținta unor asemenea atacuri atâta vreme cât își va păstra misiunea de a fi depozitara identității ființiale a poporului român în Europa reunificată”.³¹

Arhiepiscopul de Suceava și Rădăuți, Gherasim - care s-a remarcat în mod special prin declarațiile sale ce transmit mesajul politic tradițional al ortodoxiei românești: ideea statului teocratic și a Bisericii de stat (“naționale”)³² – se asociază omologului său din Ardeal: “Cum să accept eu, care sunt român și creștin-ortodox, să primim anumite influențe care ne strică legea noastră. Sfânta Scriptură este categorică”; “... părinții noștri, care au ținut cu atâta greutate legea noastră românească vor striga din mormânt asupra noastră dacă noi nu o vom respecta”; “Noi vom lămuri pe credincioșii noștri că sunt români și creștini ortodocși și să păstreze credința și neamul și Biserica.”.³³

²⁹ Lucian Dobrater, *In viziunea IPS Bartolomeu Anania, “Europa ne propune să acceptăm homosexualitate, electronica, droguri, avorturi, inginerie genetica”* în “Evenimentul zilei”, 16 aprilie 1998.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Deisis*: Ortodoxia românească și integrarea europeană, 9-10, 2000

³² Gabriel Catalan, *Op.cit.*

³³ Buletin Mediafax, 22 aprilie 1998.

Manifestările anti-europeniste care apar la unii preoți și ierarhi ai Bisericii ortodoxe reflectă o atitudine mai generală, care poate fi clar pusă în termenii unui fundamentalist ortodox. Acesta ar rezulta din convergența a patru elemente: (i) promovarea unei doctrine cu caracter exclusivist, împingând la exces cele două idei ale naționalismului ortodox: România este statul românilor; a fi român înseamnă a fi ortodox; (ii) negarea de către BOR a principiilor statului de drept, considerate "de rangul doi" în raport cu principiile ortodoxiste, legitimate de sorginea lor divină; (iii) folosirea de către clericii BOR a unor "instrumente" violente, de la discursuri ofensatoare până la amenințări și agresiuni fizice; (iv) creșterea într-o proporție absolut impresionantă a mijloacelor și a forței BOR în raport cu toți ceilalți actori sociali.³⁴

Acțiunile violente

Dintre acțiunile violente, ar fi de enumerat agresiunile greco-catolicilor de către ortodocși incitați de preoții lor. Acțiuni violente au avut loc la Filea de Jos, în anul 1991; Visuia (Bistrița-Năsăud), în 1991; Turda, 1991; Mărgău (Cluj), 1991; Ceaba (Cluj), 1992; la Hodac (Mureș), 1992, Hopârta (jud. Blaj), 1993; Salva (Năsăud), ianuarie și iulie 1993; Romuli (Bistrița-Năsăud), 1994; Pârâul Frunții (Neamț), 1994; Breb (Maramureș), 1994, Iclod (Cluj), 1997; Botiza (Maramureș), 1998 ș.a.³⁵.

În afara conflictelor cu greco-catolicii, mai cunoscute au fost agresiunile asupra baptiștilor și Martorilor lui Iehova³⁶. Cazul Ruginoasa/Iași (decembrie 1997) a dus la proteste internaționale³⁷. Cazul Ruginoasa este important întrucât a subliniat sprijinul fățiș pe care însăși Ierarhia ortodoxă o dă metodelor violente. Astfel, Mitropolia Moldovei și Bucovinei a dat publicității, în legătură molestarea la Ruginoasa a unui grup de baptiști de

³⁴ Gabriel Andreescu, *Extremismul de dreapta în România*, în apariție la Centrul pentru Diversitate Etno-culturală, Cluj

³⁵ În multe din cazurile enumerate, poliția nu a intervenit. În schimb, polițiștii au împiedicat unele manifestări religioase neortodoxe.

³⁶ Anchetele au confirmat cooperarea reprezentanților autorităților statului cu preoții ortodocși în împiedicarea Martorilor lui Iehova de a-și exercita credința: Cazul Roșu (1997); Bobicești și Laloșu (1997); Țânțareni, jud. Gorj (1997); Cluj-Napoca (1997); Pitești (1997) etc.

³⁷ Declarația organizației Droits de l'Homme sans Frontieres - Bruxelles, 1997. Mai mulți baptiști au fost molestați de o mulțime de ortodocși conduși de preoții lor. Tot baptiști au fost țintele agresiunii locuitorilor din Cornereva, 1997 - subiect al câtorva reportaje interne -, Pantelimon (Ilfov), 1998 și Luncavicea (Caraș-Severin), 1999.

către ortodocși conduși de preoții lor, următorul comunicat: "Nu comunitatea ortodoxă și nici preoții ortodocși nu sunt vinovați de ceea ce s-a întâmplat acolo. Vinovații sunt aceia care au venit în sânul unei comunități eminamente ortodoxă ... și i-au agresat spiritual la ei acasă. N-au respectat Constituția, bunul-simț, au frizat morala socială și creștină prin aceea că au venit cu tupeu și obrăznicie - considerându-i probabil pe săteni niște ignoranți - și au încercat să facă prozelitism".

Între manifestările cele mai spectaculoase ale Bisericii Ortodoxe Române pentru impunerea prin forță a intereselor sale ar fi de notat procesiunea de la Cluj, din 20 martie 1998. La chemarea arhiepiscopului Vadului, Feleacului și Clujului, Bartolomeu Anania a fost organizat un marș a circa 2500 de preoți și seminariști, în semn de protest față de retrocedarea, către Biserica Greco-Catolică, a Bisericii episcopale "Schimbarea la față" în urma unei sentințe judecătorești³⁸. La sfârșit, arhiepiscopul a amenințat în termeni esopici: "Vreau să știe toți, și prieteni și neprieteni, că suntem în picioare și că vom sta de veghe și că pumnului sau bătei îi vom opune crucea. Dar e bine să se știe că, de azi, crucea noastră va fi fermă. Îi invit să nu profite de smerenia ortodoxă"³⁹.

Exemplul anterior arată împotrivirea deschisă a BOR la o decizie judecătorească definitivă și mai general, contestarea principiilor statului de drept. BOR a refuzat în multe cazuri punerea în aplicare a unor sentințe judecătorești nefavorabile ei, anumite biserici greco-catolice nefiind retrocedate nici până astăzi în ciuda verdictului instanței de judecată. Complementar, instituțiile de stat au acceptat să se supună arbitrariului BOR. Un caz de acest tip, de asemenea foarte cunoscut este interzicerea Congresului internațional al Martorilor lui Iehova în luna iunie 1996, planificat a avea loc în București. Câteva ministere și alte autorități publice au încălcat contractul inițial cu Martorii lui Iehova

³⁸ S-au alăturat ÎPS Bartolomeu Anania, PS Ion Mihălțan de Oradea, PS Andrei de Alba Iulia, PS Ioan de Harghita și Covasna, episcopul vicar patriarhal Visarion Rășinăreanu.

³⁹ Discursul mitropolitului avea o extraordinară asemănare stilistică cu discursul lui Slobodan Milošević, din 28 iunie 1989, din "Field of Balckbirds"/ Prishtina, locul unde s-a sărbătorit 600 de ani de la Bătălia de la Kosovo (Kosovo Polje): "*Six centuries [after the Battle of Kosovo Polje] we are again engaged in battles and quarrels. They are not armed battles, but this cannot be excluded yet*" (Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, Penguin Books, 1993 edition, p. 35).

datorită amplei campanii împotriva Congresului declanșat de Biserica Ortodoxă. În sprijinul poziției BOR au sărit numeroși politicieni de la guvernare și din opoziție⁴⁰.

O practică curentă a BOR sunt presiunile asupra Parlamentului pentru a-l împiedica să rezolve teme esențiale ale justiției interconfesionale, să adopte atitudini antidiscriminatorii, în întâmpinarea obligațiilor sale interne și internaționale.

Astfel, la 12 iunie 1997, când Senatul a aprobat un proiect de retrocedare a unor biserici greco-catolice care aparțineau acesteia de drept, Ierarhia ortodoxă l-a blocat printr-o reacție promptă și vehementă. Patriarhul Teoctist a numit inițiativa legislativă un dictat "care poate avea urmări imprevizibile pentru pacea Transilvaniei, de care vor fi răspunzători cei care au votat acest proiect de lege". Mitropolitul Ardealului a declarat la rândul lui: " Legea ... va genera conflicte, răzvrățiri, cu rezultate imprevizibile". Ea ar constitui "un atentat la viața Bisericii ortodoxe românești și a neamului nostru". Andrei, Episcopul Alba Iuliei, a anunțat: "Nu cred că Biserica ortodoxă română va permite cuiva să bată din picior".

În adresările sale făcute parlamentarilor, BOR invocă deseori, ca amenințare, capacitatea sa de a influența electoratul. Când pe 13 septembrie 2000, Sinodul a lansat un apel împotriva dezincriminării homosexualității, el a invocat milioanele de "creștini ortodocși [...] care au mandatat prin votul lor parlamentarii României". Și a concluzionat: "legiuitorii [...] să aibă auzul ațintit asupra trebuințelor românilor [...] care merg în toamna asta la urnele de vot".

Legăturile istorice cu legionarismul

Anumiți preoți din cadrul BOR susțin grupări extremiste, precum folosirea lăcașurilor ortodoxe pentru manifestările extremiste, precum cele legionare. La Mănăstirea Sâmbata de Sus din Făgăraș a avut loc, spre exemplu, întâlnirea tinerilor naționaliști din România

⁴⁰ În schimb, aflată în vizită la București, soția președintelui Statelor Unite, Hillary Clinton, a protestat împotriva încălcării libertății de religie în România refuzând participarea la un eveniment oficial.

la care au participat reprezentanți din București, Sibiu, Brașov, Cluj, Iași și Bacău⁴¹. Aici s-a discutat organizarea cuiburilor legionare existente în aceste orașe⁴².

Aceste manifestări urmează însă linia istorică a aderenței sale la legionarism între cele două războaie mondiale. Pe de o parte, legionarismul s-a autodefinit ca mișcare creștin-ortodoxă, ritualul legionar împrumutând cultul morților, practica postului și a rugăciunii. Pe de altă parte, preoții și ierarhii ortodocși au fost un suport important al legionarismului, ambiguitățile Sinodului - care împărțea mare parte din valorile legionare - derivând numai din duplicitatea sa. În scrisoarea sa pastorală din 1934, Sinodul a apelat la sprijinul tineretului universitar naționalist și l-a încurajat în acțiunile sale xenofobe și antisemite⁴³. Printre comandanții legionari au fost și clerici ortodocși⁴⁴. Aceștia s-au aflat și printre legionarii uciși ca represalii pentru asasinarea primului-ministru Armand Călinescu, și printre cei nominalizați în alegeri de către formațiunile legionare. Viorel Trifu, șeful Uniunii Naționale a Studenților Creștini Ortodocși a fost unul dintre principalii inițiatori ai rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, 7,64% dintre cei condamnați pentru această încercare de lovitură de stat fiind preoți⁴⁵.

Straturile inferioare ale clerului și studenții la facultățile de teologie au fost simpatizante ale mișcării legionare. Ultimii au participat la acțiuni violente precum devastarea sinagogii "Începutul Științei". Printre tinerii legionari s-a remarcat actualul Patriarh Teoctist Arăpașu⁴⁶ și Episcopul de astăzi al Clujului, Feleacului și Blajului, Bartolomeu Anania. Istoricul Gabriel Catalan sintetiza această istorie astfel: "...deși la nivelul conducerii BOR a existat de cele mai multe ori o poziție rezervată sau conjuncturală, clerul ortodox inferior a aderat sau a simpatizat masiv cu Mișcarea Legionară,

⁴¹ La data de 22 iulie 2000.

⁴² Au participat aproximativ 15 tineri, Senatul Mișcării Legionare fiind reprezentat prin dl. Sebastian Mocanu, membru al Fundației Culturale "Prof. George Manu".

⁴³ Cea mai vizibilă dovadă a colaborării dintre clerul ortodox și legionari a fost procesiunea prilejuită de funerariile liderilor legionari Moța și Marin, în luna februarie 1937. Au slujit, pe parcursul procesiunii, zeci de clerici, serviciul religios principal fiind săvârșit de peste 200 de preoți, în frunte cu mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan și alți episcopi și vicari. (Gabriel Catalan, "Legiune și slujitorii Domnului", *Dosarele istoriei* nr. 9, 2000, pp. 29-32)

⁴⁴ Dumitrescu-Borșa, Vasile Boldeanu, Ștefan Palaghită.

⁴⁵ Gabriel Catalan, *Op.cit.*

⁴⁶ Nota 131/30 august 1949, dosar nr. 7755, vol. 3, f. 211, Arhiva SRI.

reprezentând una dintre categoriile sociale de elită ale acesteia, cu o intensă activitate propagandistică și cu o participare însemnată la rebeliunea din ianuarie 1941"⁴⁷.

După venirea comuniștilor la putere, mulți preoți legionari au fost trimiși în închisoare, alții au fost racolați, devenind pioni ai noului regim în instituția bisericească.

Problema care se pune astăzi este că unii preoți și chiar înalți ierarhi ai BOR au avut o istorie legionară și încă una activă. În studii de specialitate și în presă au apărut date privind participarea la mișcarea legionară a arhiepiscopului Bartolomeu Anania și a patriarhului Teoctist Arăpașu. Multe din atitudinile acestora apar într-o nouă lumină având în vedere legătura lor cu legionarismul într-o perioadă importantă a formării lor. Atunci când BOR ia atitudine față de temele integrării europene, este posibil ca trecutul legionar al unor ierarhi să conteze.

3. Interesele instituționale ale BOR și manifestarea lor

Tradiția doctrinară și meandrele istorice ale instituției Bisericii Ortodoxe Române sunt două referințe pentru analiza poziției BOR față de problema modernizării României și implicit ori explicit, față de cea a integrării europene. Cealaltă fațetă, indispensabilă pentru înțelegerea comportamentului înalților ierarhi și al Bisericii în totalitate, se referă la interesele instituționale ale BOR. Ele includ interese patrimoniale și raporturile cu alte culte, în particular, cu Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică)

3.1 Patrimoniul BOR

Contextul istoric

În toată perioada Evului mediu, Biserica Ortodoxă și puterea seculară au fost strâns legate. Urmarea a fost că multe centre eparhiale, mănăstirile și parohiile au fost înzestrate de domnitorii Țărilor române și de marile familii boierești cu mari averi: mii de hectare de pământ, robi țigani, mori, odoare bisericești. Aproape o cincime din teritoriul

⁴⁷ Gabriel Catalan, *Op.cit.*, p. 32

Țării Românești și al Moldovei ajunseser în stăpânirea mănăstirilor.⁴⁸ Sute de sate și chiar localități urbane⁴⁹ au trecut în proprietate ecleziastică.⁵⁰ Înzestrarea mănăstirilor cu aceste imense proprietăți se făcuse odată cu asumarea de către acestea a unor obligații, precum întreținerea de spitale, de școli, asistarea (miluirea) săracilor. Obligațiile erau însă rareori respectate, lăcașurile bisericești și mănăstirile erau total neîngrijite, nici slujbele religioase nu se mai oficiau. Deseori, călugării foloseau veniturile mănăstirilor în interes propriu.⁵¹ În acest context a apărut inițiativa domnitorului A.I. Cuza și a ministrului Mihail Kogălniceanu, a unui “Proiect de lege pentru secularizarea averilor mănăstirești”. Adunarea legislativă a adoptat proiectul cu 97 de voturi “pentru” și 3 “contra”.⁵² Conform legii, “toate averile mănăstirești din România sunt și rămân averi ale statului” (art. 1), guvernul având și obligația de a lua înapoi de la egumenii greci armamentele, vasele sacre și documentele (art. 6).⁵³

Secularizarea a fost un act de modernizare, dar a avut și manifestări brutale și gratuite.⁵⁴ În urma secularizării, au mai rămas cu suprafețe de teren mitropoliile și episcopiile, unele parohii și mănăstiri cu suprafețe mai mici, restul fiind folosit pentru împrumutarea țăranilor. Aceasta a fost situația până la instaurarea regimului comunist, care a naționalizat majoritatea averilor parohiilor. Patriarhiei, mitropoliilor și episcopiilor le-au rămas spre administrare unele suprafețe de teren.

În Ardeal, principalele proprietăți bisericești au aparținut bisericilor Romano-Catolică, Reformată, Unitariană, Evanghelică, Luterană și Greco-Catolică și nu au fost secularizate. Biserica ortodoxă a avut mult mai puține bunuri, dar în Bucovina,

⁴⁸ Prin închinarea majorității mănăstirilor Patriarhiilor din Ierusalim, Antichia și Constantinopol sau unor mănăstiri din muntele Athos, acestea au trecut în administrarea călugărilor greci.

⁴⁹ De exemplu, Curtea de Argeș.

⁵⁰ Nicolae Boroiu, “Patrimoniul BOR și evoluția sa”, lucrare nepublicată

⁵¹ Un caz devenit celebru este cel al călugărilor de la mănăstirea Gura Motrului, din județul Mehedinți, arestați în primăvara anului 1864 într-o casă de toleranță, ce aveau asupra lor 5000 de galbeni furați din mănăstire.

⁵² Legea a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 249, din 1863.

⁵³ Nicolae Boroiu, *Op.cit.*

⁵⁴ Cum ar fi depozitarea bisericilor și de odorele și cărțile de cult.

Mitropolia Bucovinei a deținut zeci de mii de hectare de pădure.⁵⁵ Regimul comunist a preluat averile bisericesti din Ardeal și din Bucovina, atât a BOR cât și a celorlalte culte.

Formarea patrimoniului BOR după anul 1990

După revoluție au fost reînființate episcopiile desființate de către comuniști, cum ar fi cele ale Argeșului, Constanței, Maramureșului, Hușilor și Sucevei, era justificată, conducerea BOR Cu acordul și subvenționarea de la stat, au fost înființate noi eparhii care nu au existat niciodată. Au luat naștere episcopia Sloboziei, Teleormanului și Alexandriei, Episcopia Harghitei și Covasnei, episcopia Oltului, urmând să se înființeze și episcopia Severinului ca și episcopia Gorjului. Se intenționează înființarea unei episcopii în fiecare județ.

Pentru ca aceste noi episcopii să funcționeze, li s-au atribuit bunuri pe care niciodată nu le-au avut în proprietate. Le-au fost atribuite în proprietate fostele hoteluri ale PCR în Târgoviște, Turnu Severin, Giurgiu, Slobozia, Slatina, Alexandria fostul hotel al PCR. Crearea unei noi episcopii înseamnă achiziționarea de sedii, mobilarea lor, angajarea de consilieri, secretari și alți salariați, cu toții plătiți din bugetul statului.

Prin legea nr. 1/2000, Patriarhia a primit 200 hectare de teren, iar fiecare eparhie câte 100 de hectare, incluzându-le pe cele noi înființate care nu au posedat niciodată terenurile ce li s-au atribuit. Au beneficiat de astfel de terenuri Arhiepiscopia Craiovei, înființată în 1947 și arhiepiscopia Alba Iulia înființată în 1975. S-au înființat noi mănăstiri care, la fel ca și cele vechi, au primit în proprietate câte 50 de hectare de teren. În 1998, Sinodul BOR a modificat statutul mănăstirilor. Alegerea stareților depinde de ierarhul locului, ei devenind cu totul dependenți de ierarhi. În 1998, s-a modificat statutul instanțelor disciplinare ale clerului. Un preot nu poate fi trimis în judecată decât cu aprobarea ierarhului, sentința sa de condamnare sau de achitare nu este valabilă decât dacă este aprobată de ierarhul său, care de asemenea face parte din Sinodul BOR sau cel mitropolitan care îi judecă recursul, uneori același ierarh prezidând Sinodul. Ca urmare,

⁵⁵ Pădurile aflate pe teritoriul județului Suceava au trecut în proprietatea Arhiepiscopiei Sucevei până la desființarea sa.

preoții, administratorii averilor parohiilor, au devenit și ei cu totul dependenți de ierarhi. În aceste condiții, ierarhii dispun după bunul lor plac de averea parohiilor.

Patriarhul și ceilalți arhierii titulari de eparhii au, aproape în totalitate, episcopi vicari: Patriarhul șase, mitropolitul Teofan Savu al Olteniei și arhiepiscopului Bartolomeu Anania câte doi. Administrația episcopilor vicari este finanțată de la buget. La absolut toate eparhiile, numărul consilierilor, inspectorilor, secretarilor și celorlalți salariați este în creștere. La noile eparhii din țară se adaugă cele din străinătate. S-au înființat Mitropolia Europei Occidentale, Mitropolia Europei Centrale și Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria, plănuiuindu-se înființarea de episcopii în majoritatea statelor occidentale și noi parohii și vicariate în alte țări: Austria, Bulgaria etc.

S-au înființat și noi protoierii și parohii. Numai în cadrul arhiepiscopiei Craiova s-au creat cinci noi protoierii, cerându-se sedii de la primării. În condițiile în care patrimoniul BOR crește constant, se aud voci care – spre exemplu, în revista “Scara” -, care preconizează obținerea tuturor bunurilor de dinainte de secularizare.

Marea majoritate a noului creat patrimoniu, salariile preoților și ale personalului auxiliar, facultățile teologice sunt subvenționate de la buget. ANEXA VI dă lista hotărârilor guvernamentale prin care s-au transmis BOR bunuri din patrimoniul statului în patrimoniul privat al acesteia. Ca exemple, interesant e cazul Patriarhiei Române care, prin episcopul Vicențiu Victor Grifoni, a obținut, prin hotărâre de guvern, Complexul Hotelier Lebăda. În același mod stau lucrurile și cu fostul Palat al Parlamentului. Dar foarte multe subvenții pentru BOR vin pe o cale ocolită: prin sponsorizări de la băncile de stat, deci tot de la buget. Banca Națională și Banca Comercială Română au refuzat să facă publice aceste sponsorizări, deși li s-a cerut acest lucru. Existența sponsorizărilor poate fi identificată cel puțin parțial, Astfel, guvernatorul Băncii Naționale, Mugur Isărescu, a ridicat în curtea Reședinței Episcopiei Râmnicului un palat donat acesteia spre a servi drept centru ecumenic; de asemenea, a ridicat la mănăstirea Bistrița, (din comuna Costești, județul Vâlcea), un hotel donat aceleiași mănăstiri. Plăcile de marmură amplasate pe aceste clădiri consemnează sponsorul.

Amploarea evoluției patrimoniale a fost descrisă – deși cu referire numai la lăcașurile de cult - de către Daniel, mitropolitul Moldovei și Bucovinei, într-o declarație făcută cu ocazia împlinirii a 200 de ani de existență a Bisericii Sfântul Mare Mucenic Gheorghe din Piatra Neamț: “la Iași sunt 22 de biserici în construcție, precum și 10 paraclise construite în spitale, unități militare și penitenciare, iar în arhiepiscopia Iașilor, peste 170 asemenea biserici. *Suntem țara cu cel mai înalt număr de biserici pe cap de locuitor (subl.me).*”

Se poate spune, ca o concluzie, că slujitorii cultelor și activitatea de cult participă la împărțirea bugetului și a sferelor de autoritate împreună cu alte instituții specifice vieții publice. Datorită caracterului autonom al cultelor religioase, acestea au însă posibilități de acțiune pe care nu le au celelalte persoane juridice de drept public. Slujitorii de cult sunt astăzi una dintre categoriile cele mai prospere din România. În anul 1999, a fost adoptată o hotărâre guvernamentală pentru plata integrală a salariului preoților și a fost înaintat la Parlament un proiect de lege. În aceeași perioadă nu s-au putut plăti constant salariile cadrelor didactice. Întrucât “organele statutare ale fiecărui cult stabilesc, potrivit cerințelor lor, numărul personalului clerical, tehnico-economic și administrativ” (art. 17, alin. 2), cultele pot crește în principiu indefinit, pe baza asistenței tot timpul mai mari la care statul român este obligat, conform Proiectului de lege.

Asistența masivă a statului față de culte duce la interconectarea intereselor economice ale ierarhiei cultelor și a intereselor politice ale oamenilor de decizie din Parlament și Guvern, ale Președintelui. Creșterea implicării ierarhiei cultelor, în primul rând, a ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române, în viața politică a României, constituie o confirmare a acestui fenomen.

Dezvoltarea continuă a BOR ar putea produce o criză de sistem. Se produce o presiune asupra instituțiilor și asupra populației care afectează caracterul secular al statului și prin asta, sistemul democratic. Marele număr de absolvenți de la facultățile de teologie și semniariile ortodoxe, împreună cu obținerea de noi și noi resurse materiale fac din BOR cel mai amplu organism autonom din România. Aceasta nu poate decât să crească, la fel

de constant, puterea clerului ortodox. Este un proces cu retroacțiune pozitivă: cu cât statul va face mai multe prestații BOR, cu atât cererea de noi prestări din partea statului va spori.

Evenimentele din 11 septembrie 2001 au atras atenția asupra pericolului care vine din direcția fundamentalismului religios. Exemplul a ceea ce se întâmplă în țări islamice precum Arabia Saudită este elocvent. Elita politică a acordat resurse școlilor islamice, care au produs fundamentalisti contestatari ai acestei clase, crescând presiunea asupra ei, pentru a asigura clerului islamic noi utilități, producătoare de alți contestatari religioși ... și tot așa mai departe, într-un proces care alimentează extremismul.

Această schemă privind evoluția fundamentalismului în țările islamice se regăsește într-un anume sens în țările ortodoxe astăzi⁵⁶. Ea atrage atenția asupra pericolului teocratic în țări precum România, unde secularitatea statului este permanent contestată de o biserică (BOR) a cărei putere economică, simbolică și politică crește zi de zi. Procesul de integrare europeană obligă la ruperea acestui cerc vicios care supradimensionează un actor social – Biserica Ortodoxă Română - printre celelalte.

Studiu de caz: Mitropolia Olteniei⁵⁷

Sediul Mitropoliei Olteniei a fost instalat în Palatul familiei Vorvoreanu, situat în Craiova, revendicat de moștenitori. Mitropolitul Teofan Savu al Olteniei a obținut din partea Consiliului Județean Dolj o clădire situată în municipiul Craiova, de asemenea revendicată de moștenitori. Până la înființarea Episcopiei Severinului, același mitropolit administrează și fostul hotel PCR din Turnul Severin. Casa parohială a bisericii Sfinții Arhangheli din Craiova a fost preluată de către Arhiepiscopia Craiovei, care a instalat o fundație în ea.

Fostul mitropolit al Olteniei, Nestor Vornicescu, a înființat mai multe pseudo-mănăstiri. Noul mitropolit al Olteniei, Teofan Savu, a continuat această strategie care a permis

⁵⁶ În proporții variabile de la stat la stat. O evoluție asemănătoare a locului Bisericii Ortodoxe în viața statului se petrece în Federația Rusă.

obținerea de terenuri de câte 50 hectare pentru ele:

1. Catedrala mitropolitană Sfântul Dumitru, din municipiul Craiova, a fost declarată mănăstire, deși nu a avut niciodată acest statut, nu are chilii și nici spațiu de cazare pentru pelerini, iar preoții care slujesc în acest lăcaș nu sunt călugări.

(2) La via Prisaca, a Arhiepiscopiei Craiova, există un singur călugăr, care locuiește în apartamentul său de bloc. A fost ridicată o micuță capelă declarată, mai târziu, mănăstire. Nu se țin slujbe, nimeni nu are acces la această pretinsă mănăstire.

(3) Seminarul Teologic Craiova a fost, de asemenea, declarat drept mănăstire, deși în incinta sa nu locuiește nici un călugăr. Starețul exarh al mănăstirilor, Vasile Prescure, locuiește în apartamentul proprietate personală.

(4) Fosta Catedrală episcopală din Strehaia a fost, și ea, proclamată mănăstire deși nu îndeplinește condițiile necesare. În total, există, în județele Dolj, Mehedinți și Gorj, din cuprinsul Arhiepiscopiei Craiova, 28 de mănăstiri, marea majoritate neîndeplinind condițiile prevăzute de dreptul canonic ortodox pentru a avea acest rang. Cu 3-5 călugări maxim acestea pot și considerate cel mult schituri. În total, Mitropolia Olteniei are de primit 1400 hectare teren arabil și câte 840 hectare pădure.

3.2 Monopolul religios și legea cultelor

Prevederi constituționale

Până în 1989, în România erau înregistrate 14 culte. Imediat după schimbările din decembrie a fost recunoscut și cultul greco-catolic.⁵⁷ Alte grupări religioase au cerut la rândul lor să le fie acceptat oficial statutul de cult, dar statul nu l-a mai acordat decât Martorilor lui Iehova. Calea urmată de către celelalte comunități religioase a fost înregistrarea lor ca asociații religioase, pe baza legii 21/1924 - care limita asocierea numai pe motiv de atingere a ordinii publice, a drepturilor și libertăților altora și a bunelor moravuri.⁵⁹ Pentru înregistrare era nevoie de un aviz din partea Secretariatului de Stat pentru Culte.⁶⁰ Secretariatul de Stat

⁵⁷ Datele aparțin studiului citat al lui Nicolae Boroiu.

⁵⁸ Vezi ANEXA III.

⁵⁹ Un caz particular este cel al Martorilor lui Iehova, care au cerut înregistrarea lor cu statut de cult și care au și obținut sentințe ale Curții Supreme de Justiție în care sunt calificați drept cult.

⁶⁰ Între timp – în anul 2002 - a fost adoptată Ordonanța de urgență privind asociațiile și fundațiile, care elimină condiția avizului, permițând formarea asociațiilor prin înregistrare administrativă.

pentru Culte provine din Ministerul Cultelor, preluând în cea mai mare parte organizarea și resursele umane ale fostului minister.⁶¹ Ca o concluzie a celor de mai sus, viața religioasă implică astăzi, în România, cel puțin trei tipuri de actori: persoane practicând împreună libertatea de credință fără să aibă nevoie de o recunoaștere a lor, ca grup; comunități religioase care au căpătat personalitate juridică prin înscrierea lor ca asociații; cultele ca atare, care se bucură de un cadru instituțional pentru dialogul cu statul, în principal, prin instituția cu rang de departament care este Secretariatul de Stat pentru Culte.

Constituția României regăsește conexiunea recunoscută dintre libertatea de opinie, de conștiință și a credinței religioase.⁶² Articolul 29 din Constituția României a avut ca referință, ansamblul documentelor internaționale care tratează tema libertății de conștiință.⁶³

Constituția României nu definește statul român drept stat laic. Instituțiile politice fundamentale - cum ar fi Parlamentul, Guvernul și Președinția - care stau la baza regimului politic, sunt definite independent de biserici și nu acceptă, formal, intruziunea instituțiilor religioase. Principiile libertății religioase sunt afirmate de constituție și de legislația internă, deși mai există ambiguități pe ansamblul normelor juridice (vezi ANEXA II). Se mai ridică întrebarea, în ce măsură spiritul reglementărilor constituționale exprimă o completă "egalitate religioasă" în România.⁶⁴ Nimic din formularea constituțională nu obligă la o **separare** completă între stat și biserici.⁶⁵ (Nu este urmat principiul francez al laicității.)

⁶¹ În anul 2002, Secretariatul de Stat pentru Culte a devenit departament în cadrul Ministerului Culturii și Cultelor. Noua titulatură a fostului Minister al Cultelor arată creșterea influenței religioase – în fapt, ortodoxe – în cadrul instituțiilor de stat.

⁶² Conexiunea este descrisă de Jacques Robert în felul următor: "*libertatea de conștiință nu poate să existe fără libertatea de opinie și fără să se împlinească sub forma libertății de cult*" (Jacques Robert, "Rapport introductif sur 'Liberté de conscience, pluralisme et tolérance", *Liberté de conscience*, Les éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1993, p. 25).

⁶³ Vezi în particular, redactările din Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, Declarația privind Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranță și Discriminare pe Bază de Religie sau Credință sau Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

⁶⁴ În principiu, libertatea religioasă nu implică pluralismul religios. Acesta nu este un fapt "de drept", ci o expresie a complexității unei societăți. Societatea românească este diversificată religios, așa cum este diversificată și etnic.

⁶⁵ Alte formule ale relației dintre stat și biserici pot fi: **fuziunea**, statul fiind considerat drept un fenomen religios (sistemul Romei antice, sistemul japonez al Împăratului-Dumnezeu); **uniunea**, care se referă la raporturi ferme între stat și biserici (reduse, uneori, doar la recunoașterea unor biserici și remunerarea slujitorilor de cult); **separarea**, statul și bisericile funcționând complet autonom. (Vezi Jacques Robert, *Libertés publiques et droits de l'homme*, Paris, 1988.)

Libertatea religioasă nu apare formulată doar negativ (în sensul neintervenției statului în domeniul religios), ci și pozitiv (ca o garantare a libertății religioase, a unor raporturi de toleranță între biserici, a învățământului religios în școli de stat, a sprijinirii cultelor). Aliniatul (3) al art. 29 lasă deschis conținutul unei legi care să definească eventualele limitări ale manifestărilor religioase - constituționale - și măsurile de sprijin pentru culte, pe care statul le poate asuma.

Cadrul legislativ

În fruntea celorlalte reglementări privind libertatea religioasă din România se află prevederile corespunzătoare din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice și din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Acestea fac parte din dreptul intern (conform Constituției României: Art. 11) și au prioritate în raport cu alte reglementări interne (conform art. 20 din Constituția României).

O referință a sistemului internațional de protecție a libertății religioase este Declarația privind Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranță și Discriminare pe Bază de Religie sau Credență.⁶⁶ Deși este o rezoluție, nu un tratat, Declarația este considerată drept un document cu forță juridică pentru statele membre ale Organizației Națiunilor Unite.⁶⁷ Pentru România unde se manifestă multe ambiguități interpretative, Declarația are avantajul de a oferi precizări asupra noțiunilor de intoleranță și discriminare pe bază de religie și asupra conținutului ideii de libertate religioasă.

Legislația internă ridică mai multe "probleme". Una constă în faptul că Decretul nr.177/1948 privind regimul general al cultelor religioase nu a fost abrogat. În principiu, acele articole care sunt în contradicție cu Constituția și cu tratatele internaționale având precedență sunt abrogate implicit. Totuși, multe competențe în domeniul cultelor promovate prin Decretul nr. 177/1948 se regăsesc în Hotărârea Guvernului României nr. 2218/10 aprilie 1995, privind organizarea și funcționarea Secretariatului de Stat pentru Culte (asimilat Ministerului Cultelor) și sunt exercitate de acesta, deși constituie violări ale libertății

⁶⁶ Adoptată de Adunarea Generală a ONU la 25 noiembrie 1981.

⁶⁷ Suzanne Gee, *Human Rights and Religious Minorities in Europe*, Churches Human Rights Forum, 1995

religioase (sau sunt la originea unor astfel de violări, prin modul de exercitare): stabilirea conducerii cultelor; atribuirea unor competențe în materia patrimoniului cultelor, a activităților comerciale ale acestora etc.⁶⁸ În același timp, statul asigură salarizarea personalului de cult și subvenționează activități religioase - inclusiv, ridicarea de lăcașe de cult. Spiritul acestei părți din legislația internă românească descrie statul român ca un **concordat**, în sensul concordatului francez de la 1801, prin care Biserica Catolică se bucura de o situație privilegiată, acceptând, în contrapartidă, un control al acestuia asupra sa.

În virtutea ierarhiei normelor juridice, toate prevederile care sunt contrare libertății religioase în România, garantate prin Constituția României și prin prevederile internaționale în materie ratificate de Parlament sunt de fapt abrogate implicit. Ansamblul legislativ românesc asigură, **în principiu**, deplina libertate religioasă, dar unele grupări religioase beneficiază de o recunoaștere oficială, în timp ce alte credințe sunt doar acceptate.⁶⁹

Finanțarea cultelor religioase de la buget și tema libertății religioase

Întrebarea principală ridicată de un astfel sistem de drept este următoarea: sunt compatibile acele reglementări care corespund unei intervenții **pozitive** a statului în viața religioasă⁷⁰ - prin finanțarea unor culte cu bani publici, cu alte cuvinte, cu bani care au fost impozitați de la cetățeni cu convingeri religioase diverse - cu libertatea de conștiință?

⁶⁸ Astfel, conform art. 2: "*Secretariatul de Stat pentru Culte are următoarele atribuții: (...)*
3. *analizează cererile de înființare a unor noi culte, întocmește documentațiile necesare și face propuneri în vederea recunoașterii acestora, potrivit legii; (...)*
5. *face propuneri pentru recunoașterea prin decret a șefilor cultelor, a conducătorilor de eparhii, a celorlalți ierarhi și a celor asimilați acestora, la cererea cultelor, în condițiile prevăzute de lege; (...)*
9. *(...) analizează, avizează și promovează documentațiile tehnico-economice pentru construcții și reparații de lăcașuri și alte clădiri aparținând cultelor, cu respectarea prevederilor legale; (...)*
21. *(...) Împreună cu organele centrale de specialitate din subordinea Guvernului și cu autoritățile publice locale, urmărește respectarea aplicării legislației cu privire la producerea și desfășurarea în exclusivitate de către culte a unor articole și bunuri specifice;*"

⁶⁹ România se deosebește, astfel, de Franța, la care autorii Constituției României au făcut totuși constant referire. Constituția franceză din 1958 afirmă caracterul laic al statului francez (în art. 2), dând noțiunii de "laicitate" conținutul articolului 2 al Legii franceze din 1994: "*La République ne reconnaît, ne salarie ni ne subventionne aucun culte*", ceea ce nu este cazul statului român.

În România, finanțarea de la buget a entităților private a devenit posibilă imediat după 1990. În particular, nici o organizație religioasă, creată prin legea 21/1924, nu este exclusă *a priori* de la un program de interes public - cum ar fi acordarea de ajutor persoanelor aflate în nevoie. Cultele sunt și ele eligibile pentru a participa la astfel de proiecte. Statul realizează interesul public prin subvenționarea unor activități sociale.

Finanțarea cultelor de către stat au loc însă nu pentru realizarea unei activități sociale, ci pentru desfășurarea vieții de cult. Se pune întrebarea, dacă viața de cult nu intră ea însăși în logica interesului public, găsim astfel o legitimitate pentru subvenționarea grupărilor religioase de către stat. Dacă am considera că societatea are nevoie de un Dumnezeu ortodox/ catolic/ iehovist/ evreu etc. și acest fapt "este de interes public", am intra în logica unui stat religios, cu toate complicațiile cunoscute. Avem însă la dispoziție și calea unei înțelegeri "instrumentale", care are în vedere efectele pozitive ale trăirii religioase asupra întregii vieți sociale: mai puțină violență, mai multă solidaritate ș.a.m.d.

Finanțarea unor culte religioase - și în primul rând a Bisericii Ortodoxe - se face în România prin două căi. Una sistematică și transparentă, a acoperirii salariilor preoților și a împărțirii între toate cultele, proporțional, a unei sume alocată anual prin intermediul Secretariatului de Stat Pentru Culte; a doua, prin decizii arbitrare, conjuncturale, făcând complet abstracție de echilibrul dintre libertatea religioasă a *tuturor* cetățenilor și voința sprijinirii de către stat a vieții de cult (vezi ANEXA V).

Este oare o astfel de finanțare compatibilă cu libertatea religioasă? Oare statul, acordând bani Bisericii armene – spre exemplu – din impozitul plătit de greco-catolici, ortodocși etc., nu afectează libertatea de conștiință a ultimilor? În țările astăzi membre ale Uniunii Europene, această întrebare s-a ridicat în fața mai multor instanțe și a ajuns apoi la Curtea Europeană. S-a considerat că Art. 9 (1) privind libertatea religioasă nu se aplică în cazul impozitării generale. Afirmatia apare explicit în decizia Comisiei privind cazul *Darby v. Sweden*, unde se afirmă: "datoria de a plăti taxe generale care nu sunt ridicate pentru un scop

⁷⁰ J. Coulombel, "Le droit privé français devant le fait religieux depuis la séparation de l'Eglise et de l'Etat", *Revue trimestrielle de droit civil*, 1956

religios anumit ... nu poate fi considerată ca ridicând vreo problemă cu privire la libertatea de religie chiar dacă statul utilizează banii, colectați sub forma impozitelor, pentru a asista comunități religioase ori activități cu caracter religios. În ceea ce privește impozitele generale nu există nici o legătură directă între plătitorul de taxe individual și contribuția statului la susținerea activităților religioase".⁷¹ Drept urmare, finanțarea de la bugetul de stat a cultelor nu înseamnă *prin sine* o încălcare a libertății de conștiință în sensul dreptului european.⁷² și nici în raport cu Constituția României.

Dar pentru România, un alt argument din cazul *Darby v. Sweden* pare cel mai relevant.⁷³ Comisia a arătat și că principiul general apărut prin Art. 9 (1) al CEDO protejează persoanele împotriva oricărei impunerii de a participa în activități religioase împotriva voinței lor. Măsura în care plata taxelor către o biserică, pentru activitățile religioase ale acesteia, violează Art. 9 (1) **trebuie evaluată în funcție de circumstanțe**.⁷⁴

Or, "circumstanța" în cazul României este privilegierea cu totul exagerată, de către statul român, a unei religii – a Bisericii Ortodoxe Române, pe motiv că este majoritară și națională etc. - și încărcarea peste măsură a bugetului de stat în scopul asistenței confesionale. A fost declanșat un proces care pare să se amplifice continuu: cu cât statul aduce mai multe prestații Bisericii Ortodoxe Române, cu atât solicitarea a noi prestări din partea statului sporește.

⁷¹ În cazul *Darby v. Sweden*, Comisia a dat câștig de cauză reclamantului considerând că statul are obligația să ofere persoanelor posibilitatea de a nu plăti taxe unei biserici căreia nu-i aparțin (Report of the Commission adopted on 9 May 1989).

⁷² Vezi în acest sens și cazul *E. & G.R. v. Austria*, în care petiționarul se plângea de colectarea taxelor de către o biserică al cărei membru era, operație desfășurată sub autoritatea statului. Curtea Europeană a arătat că strângerea contribuțiilor financiare de la membrii ei, de către biserică nu interferă, ca atare, cu prevederile art. 9 al CEDO, argumentând că aceștia sunt liberi să renunțe la statutul de membru al bisericii căreia aparțin (DR 37, pag. 42-45). În cazul *Gottesman v. Switzerland*, petiționarul s-a plâns că trebuie să plătească Bisericii Catolice restante pentru perioada când nu mai era membru al acesteia. Observând că tribunalul elvețian nu a pus în discuție dreptul petiționarului de a părăsi Biserica, Curtea a considerat că existența la îndemâna tribunalului a unei posibilități de a aprecia cu privire la data când acesta a părăsit în mod real Biserica nu violează Convenția (DR 40., pag. 284).

⁷³ Petiționarul, cetățean finlandez care lucra în Suedia s-a plâns că era obligat să plătească taxe municipale care includeau o componentă pentru o biserică căreia nu-i aparținea.

⁷⁴ În cazul *Darby v. Sweden*, Comisia a dat câștig de cauză reclamantului considerând că statul are obligația să ofere persoanelor posibilitatea de a nu plăti taxe unei biserici căreia nu-i aparțin (Report of the Commission adopted on 9 May 1989).

Având în vedere specificitatea eterogeneității religioase a societății românești și continuul transfer al patrimoniului de stat în cel privat al BOR, ar fi de dorit trecerea la un sistem de percepere directă a impozitelor pentru biserici, renunțându-se la finanțarea directă de la buget. Având în vedere contextul românesc, acest mod de finanțare ar putea fi trecut pe agenda politică negociată de Uniunea Europeană.

Proiectul de lege al BOR

Expresia cea mai clară a intențiilor - a programului - pe care Biserica Ortodoxă Română o are pentru viața religioasă din România a fost încercarea de a promova un proiect propriu de lege privind regimul general al cultelor religioase în anul 1998. Ar fi de notat că inițiativa de elaborare a unei noi legi a cultelor, în locul Decretului nr. 177/1948 a fost lansată în anul 1990. Cu finalizarea legii a fost însărcinat Secretariatul de Stat pentru Culte. Urma ca elaborarea proiectului să se facă prin consultarea celor 14 culte recunoscute, motiv pentru care a fost creată o Comisie. De-a lungul anilor s-au propus mai multe proiecte. Nici unul nu a obținut un consens.

După 1996, în fruntea Secretariatului de Stat pentru Culte a fost numit Gheorghe Anghelescu, profesor de teologie la Facultatea de teologie ortodoxă din Craiova. Ca atare, noul secretar de stat avea o datorie de credință față de Biserica Ortodoxă Română. El s-a comportat, în mai multe rânduri, nu ca demnitar al unui stat secular, ci ca un reprezentant al BOR.

În prima parte a anului 1998, Secretariatul de Stat pentru Culte a pus în circulație două noi proiecte de lege. Nici acestea nu au obținut consensul cultelor recunoscute. Mai mult, proiectelele au atras critica severă a unor organizații religioase⁷⁵ și a organizațiilor de drepturile omului. Între 16 și 18 noiembrie 1998, Secretariatul de Stat pentru Culte a inițiat o largă conferință internațională⁷⁶ la care au fost invitate personalități, inclusiv oameni politici

⁷⁵ Printre care Baha'ii și Martorii lui Iehova.

⁷⁶ Intitulată: "Libertatea religioasă și de credință într-o societate democratică – un drept fundamental al omului".

preocupați de promovarea libertății religioase în lume.⁷⁷ Cu acest prilej, Secretariatul de Stat pentru Culte a oferit participanților o nouă variantă, de ultimă oră, a proiectului “Legii pentru regimul general al cultelor religioase”. Prevederile cele mai criticate din proiectele anterioare fuseseră eliminate. Faptul a reușit să reducă temerile grupurilor preocupate de intențiile SSC.

La data de 13 septembrie 1999, Secretariatul de Stat pentru Culte a transmis Guvernului României, spre discuție, un nou “Proiect de lege privind regimul general al cultelor religioase”. Prevederi care fuseseră criticate până atunci în fața opiniei publice, pentru că ar încălca libertatea religioasă, apăreau în variante mult agravate. Proiectul viza limitarea și controlul vieții religioase din țară. Se avea în vedere transformarea BOR într-o instituție având relații speciale cu sistemul de autoritate al statului român, cu un cuvânt important de spus în chestiunile ce privesc viața religioasă și politică din România. Varianta a fost ascunsă grupurilor și organizațiilor interesate, Proiectul nefiind discutat nici în cadrul Comisiei creată special în acest scop.

Proiectul de lege a fost discutat de ședința de guvern, care a amendat prevederile cele mai discutabile. Totuși, primul ministru a trimis Camerei Deputaților proiectul conceput de BOR, încălcând în modul acesta prerogativele sale. Au fost enumerate toate aceste date pentru a arăta mijloacele și nivelul de acțiune ale BOR.

Proiectul de lege pentru regimul general al cultelor religioase a avut ca principal model Decretul nr. 177/1948 care reglementa organizarea și funcționarea cultelor religioase în România sub regimul comunist. Ca și în cazul Decretului nr. 177: (1), textul conținea enunțuri declarative privind garantarea de către statul român a libertății religioase; (2) acorda un statut special unui grup de “culte religioase recunoscute”; (3) introducea reglementări privind structura cultelor recunoscute; șefii cultelor și alți principali ierarhi trebuiau confirmați de către Președintele statului; (4) comunitățile religioase care nu capătă statut de cult obțin personalitate juridică ca asociații și numai cu încuviuțarea Guvernului (prin

⁷⁷ Precum senatorul american Gordon Smith.

intermediul Ministerului Cultelor, până în 1989, cu încuviințarea Secretariatului de Stat pentru Culte, din momentul adoptării legii privind regimul general al cultelor religioase).

Proiectul de lege nu descria în nici un fel *conținutul* libertății de religie și de credință. În condițiile fragilului sistem de justiție românesc, nedetalierea termenilor permite instituțiilor să interpreteze limitele libertății de religie și credință într-un mod arbitrar.⁷⁸

Textul garanta doar

autonomia comunităților religioase care capătă statutul de cult, refuzând să accepte autonomia tuturor comunităților religioase, care constituie principiul general. Promovând principiul proporționalității chiar și în cazul mijloacele de informare în masă, proiectul excludea practic oricare posturi de radio și televiziune, altele decât cele ale Bisericii Ortodoxe Române.⁷⁹

Principiile ecumenismului, toleranței și respectului erau afirmate exclusiv cu referire la culte, nu și la celelalte forme de organizare și manifestare religioasă. Atitudinea în această materie era întărită de interzicerea *prozelitismului*. În limbajul curent al inițiatorilor – ierarhia BOR -, prozelitismul înseamnă alte manifestări religioase, altele decât ortodoxe, pe teritoriul României, considerat de o mare parte a opiniei publice și în primul rând, de BOR, ca fiind “un spațiu ortodox”. Cea mai clară exprimare a acestei atitudini a avut-o Mitropolia Moldovei și Bucovinei în declarația sa cu privire la molestarea participanților la o reuniune baptistă de către un grup de ortodocși conduși de preoții lor⁸⁰: “Nu comunitatea ortodoxă și nici preoții ortodocși sunt vinovați de ceea ce s-a întâmplat acolo. Vinovații sunt aceia care au venit în sânul unei comunități eminamente ortodoxă (...) și i-au agresat spiritul la ei acasă. N-au respectat Constituția, bunul-simț, au frizat morala socială și creștină prin aceea că au venit cu tupeu și obrăznicie – considerându-i probabil pe săteni niște ignoranți – și au încercat să facă prozelitism”.

⁷⁸ Exemplul cel mai frapant al acestui pericol este chiar politica Secretariatului de Stat pentru Culte, care a cerut primăriilor și prefecturilor, începând cu anul 1997, să refuze asociațiilor și fundațiilor religioase aprobarea ridicării de lăcașe de cult iar acestea s-au conformat.

⁷⁹ Ceea ce corespunde comportamentului discriminatoriu al instituțiilor din România față de cererile unor culte, altele decât BOR, de a putea emite emisiuni proprii.

⁸⁰ Ruginoasa, luna decembrie 1997.

Proiectul încălca și autonomia cultelor – principiu pe care de altfel îl afirmă declarativ -, introducând norme imperative privind organizarea și funcționarea lor. Din acest punct de vedere, el intra în coliziune cu Declarația cu privire la Eliminarea Tuturor Formelor de Intolerantă și Discriminare pe Motive de Religie și Credință. Aceasta definește autonomia prin dreptul “de a forma, a numi, a alege sau a desemna prin succesiune lideri în conformitate cu cererile și standardele fiecărei religii sau credințe (art. 6, alin. g)“.

Pentru a obține recunoașterea sa drept cult-persoană juridică de drept public, o comunitate religioasă ar trebui să aibă, conform Proiectului, un număr de adepți cetățeni români de cel puțin “0,5% din totalul populației țării la data ultimului recensământ” (art. 23, alin. 2).⁸¹ Ca urmare, o comunitate religioasă, alta decât cultele existente, poate dobândi recunoașterea numai dacă depășește cel puțin 115 000 de adepți. Cifra este absolut prohibitivă. Numai 4-5 dintre cele 15 culte recunoscute astăzi depășesc cifra de de 115 000 de adepți, iar cultele cele mai puțin numeroase au sub 10 000 adepți.⁸²

Proiectul impunea statului român o asistență a cultelor religioase cu totul excesivă. Ea s-ar face prin garanții, prin facilități care merg până la scutirea completă de impozite și prin asistență financiară sau materială directă, incluzând acordarea de terenuri și clădiri și salarizarea personalului de cult. Practic, statul român servește cultele religioase așa cum servește sistemul de învățământ, de sănătate, de apărare, de cercetare științifică ș.a. Prin asta, caracterul secular al statului este relativizat. Slujitorii cultelor și instituțiile de cult participă la împărțirea bugetului și a sferelor de autoritate împreună cu alte instituții specifice vieții publice.

Partea cea mai criticabilă a proiectului BOR era reglementarea activității asociațiilor religioase. Conform Proiectului, în afara cultelor recunoscute nu pot funcționa decât asociații religioase. Comunitățile religioase sunt obligate să solicite personalitate juridică,

⁸¹ “Parohiile și unitățile de cult similare acestora pot dobândi personalitate juridică dacă au ca membrii cel puțin 5% din populația aparținând primăriei localităților respective” (art. 15, alin. 5).

⁸² Biserica ortodoxă de rit vechi, până în această cifră; cultul mozaic, 9775 adepți conform recensământului din 1992, Eparhia Bisericii Armene, sub 5 000 adepți.

dar pentru a o obține li se cere să aibă “cel puțin 300 de membri dintre care cel puțin 2/3 sunt cetățeni români” și “numai cu autorizarea prealabilă a Secretariatului de Stat pentru Culte” (art. 62, alin. 2). Intenția de restrângere severă a libertății de manifestare religioasă, prin Proiectul de lege, era desăvârșită prin prevederile art. 67: “Desfășurarea de activități religioase de către asociațiile care nu au dobândit statutul de persoană juridică, conform art. 62 alin. 2, 63 și 64, din prezenta lege, constituie contravenție și se sancționează cu amendă de la 50 000 000 lei la 150 000 000 lei și cu dizolvarea acesteia în condițiile legii”. În conformitate cu litera cu ceea ce a fost enunțat mai sus, o simplă rugăciune la începutul ședinței unei organizații neguvernamentale nereligioase poate duce la dizolvarea acesteia.

În raport cu aceste prevederi, intenția proiectului de a acorda BOR titulatura de “Biserică națională” se dovedea un aspect de mică importanță, deși subiectul a fost cel mai dezbătut de către opinia publică.

Concluzii

Proiectul de lege privind regimul general al cultelor religioase dorit de BOR a fost promovat de Secretariatul de Stat pentru Culte în toamna anului 1998. Acesta a încercat să evite cunoașterea noilor prevederi de către comunitățile religioase, de către organizațiile și persoanele interesate în inițiativa legislativă. Prin încălcarea gravă a libertății de conștiință, de religie și de credință, a principiului autonomiei cultelor, prin sarcinile excesive pe care le impunea statului în susținerea activităților de cult, proiectul ducea la relativizarea caracterului secular al statului român, în beneficiul absolut al Bisericii ortodoxe.

Proiectul a fost retras la începutul anului 1999. El a fost returnat de către Comisia pentru drepturile omului, culte și minorități naționale în urma unei intense presiuni interne și internaționale. Totuși, după alegerile din anul 2000, noul Secretar de Stat pentru Culte a hotărât promovarea aceluiași proiect. Inițiativa a fost din nou oprită datorită reacției imediate a unor culte, în frunte cu bapțiștii și adventiștii. În acest moment, este cu totul neclar care este intenția PSD în ce privește viitoarea lege privind regimul cultelor

religioase. Prin proiectul prezentat în 1998, BOR a arătat intenția sa de a impune un monopol religios în România, incompatibil însă cu valorile pe care este întemeiată Uniunea Europeană.

3.3 Monopolul religios și Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică)

Deși într-o proporție dominantă, BOR este departe de a fi singura instituție ecleziastică relevantă pe teritoriul României. Ceilalți actori religioși din România reprezintă principalul factor de influențare a cadrului instituțional-legislativ care reglementează viața religioasă din țară. Fără cultele recunoscute și organizații religioase importante precum Martorii lui Jehova, BOR ar domina complet tema religioasă în România, afectând caracterul secular al statului. Întrucât secularitatea statului reprezintă principalul garant al libertății religioase, diferitele comunități de credință de pe teritoriul României constituie în sine un impediment pentru eventualele tendințe teocratice ale BOR. Câteva grupări – precum bapțiștii și adventiștii – au contat mult în retragerea proiectului discriminatoriu al regimului general al cultelor după la Parlament de guvernul Radu Vasile (vezi Capitolul III). În februarie 2000, actualul secretar de stat al cultelor religioase era ferm hotărât să obțină, până în iunie 2000, readucerea în Parlament și votarea vechiului proiect. Datorită reacției imediate a unor culte – în primul rând, a bapțiștilor – obiectivul nu a putut fi îndeplinit.

În conformitate cu recensământul populației din 1992, România are următoarea structură confesională:⁸³

Denumirea	Nr. de credincioși	%	Nr. de biserici	Nr. de preoți și alți clerici
Ortodocși	19 762 135	86,6	12 500	15 246
Romano-catolici	1 144 820	5,0	1 151	1 244
Reformați	801 577	3,5	977	1 011

⁸³ Conform CD-ROMului *România* editat de Guvernul României – Departamentul informațiilor publice, 1997. Datele recensământului din 2002 nu au fost încă prelucrate.

Greco-catolici	288 377	1,0	51	500
Penticostali	220 051	0,2	1 345	160
Bapțiști	109 677	0,5	1 200	213
Advențiști	78 658	0,3	780	180
Unitarieni	76 333	0,3	140	143
Musulmani	55 988	0,2	82	52
Creștini de rit vechi	31 914	0,1	59	80
Mozaicii	9 000	0,043	124	3
Armeni-gregorieni	5 000	0,01	14	3

Recensământul înregistrează numai cultele recunoscute de stat. Un număr semnificativ de cetățeni nu aparțin celor 14 culte recunoscute. Unele comunități religioase care după 1990 s-au înregistrat ca asociații au totuși un număr mare de membri, chiar mai mare decât unele culte – precum Martorii lui Iehova, care înregistrează câteva zeci de mii de fideli. Neincluderea lor în recensământ reprezintă, în aceste condiții, o discriminare. Este de notat sensibilitatea autorităților în privința temelor care interesează Biserica ortodoxă și deci, considerabila influență a ultimei. Un alt exemplu din “seria recensămintelor” care o dovedește este felul în care s-a tratat înregistrarea apartenenței confesionale în anul 2002. Pentru identitatea religioasă au existat doar două rubrici: “ortodox” și “altă religie”. Or, această procedură diferă inexplicabil de cea folosită în cazul înregistrării identității naționale, unde au fost enumerate explicit 16 etnii. Atât ca număr de persoane cât și ca număr al categoriilor, diversitatea etno-culturală din România este foarte asemănătoare cu diversitatea confesională. Ele sunt totuși tratate diferit, ceea ce se explică și prin efortul BOR de a califica alte confesiuni drept “străine de neam” și “periculoase”.⁸⁴

Biserica Ortodoxă Română se consideră pe sine “biserica națională” și, în acest sens, celelalte sunt tratate drept denominațiuni de rangul doi. Comunitățile care nu au primit statutul de “culte”, dar și unele dintre cele 14 recunoscute sunt prezentate drept “secte” (vezi și ANEXA IV). BOR reclamă deseori un prozelitism agresiv al grupărilor

neoprotestante, având la bază “mituirea” oamenilor prin resurse obținute din străinătate. În acest sens, BOR se simte în competiție numerică cu alte confesiuni.

Ar greu de înțeles întreaga presiune a BOR în direcția unui naționalism ortodox în afara competiției acesteia cu Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică). Nici o altă biserică nu constituie o alternativă “românească” pentru ortodocși, așa cum este BUR. În Transilvania, numeroși ortodocși au fost greco-catolici (obligați să-și schimbe religia, sub amenințare, în 1948) sau provin din familii greco-catolice. În ultimii ani unele sate și-au schimbat confesiunea în favoarea BUR. Presiunea asupra BOR, de a retroceda BGC patrimoniul pe care l-a luat în urma interzicerii greco-catolicilor contribuie de asemenea la radicalizarea BOR. Ar fi amintit, ca un factor colateral, tradiția greco-catolică a unuia dintre partidele importante de după 1989, PNȚCD⁸⁵, care la un moment dat părea să fi pus capăt cuasimonopolului exercitat de către ortodoxie în arena politică⁸⁶.

Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) a reprezentat un factor cultural și politic central pentru crearea conștiinței naționale și pentru întregul proces care a definit frontierele actuale ale statului român. În ciuda acestui lucru, după unirea Transilvaniei cu România în 1918 – un mare succes (și) al tradiției greco-catolice – aceasta s-a aflat sub o constantă presiune din partea Bisericii ortodoxe, definită de Constituțiile de la 1923 și 1938 drept “religiune dominantă în Statul român” și “biserică românească”. După Unire, unii ierarhi ortodocși, îndeosebi ardeleni, au pledat pentru o “reîntregire” confesională a bisericilor, ceea

⁸⁴ La APADOR-CH s-au înregistrat plângeri privind încălcarea declarației de identitate confesională.

⁸⁵ Mulți preoți uniți au fost, până după Al doilea război mondial, simpatizanți sau lideri ai unor organizații ale Partidului Național Țărănesc. (Vezi, Cristian Vasile, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului Comunist*, în apariție la Polirom.)

⁸⁶ Imediat după revoluție, la presiunea comunității greco-catolice, Consiliul Frontului Salvării Naționale a decis, prin Decretul-lege nr. 9 din 31 decembrie 1989 abrogarea Decretului 358/1948. Apoi, prin Decretul-lege nr. 126 din 24 aprilie 1990 s-a hotărât că "*Biserica Română Unită cu Roma este recunoscută oficial*" (Art. 1). Art. 2 ale acestui Decret-lege a prevăzut ca bunurile preluate de stat, prin efectul Decretului 358/1948, aflate în patrimoniul statului, să se restituie Bisericii Greco-Catolice, cu excepția moșilor. În sfârșit, art. 3 stabilea ca situația juridică a celorlalte bunuri aflate în posesia BOR să fie stabilită de o comisie mixtă formată din reprezentanți ai celor două comunități religioase. BOR a reușit însă să blocheze acțiunea de retrocedare a patrimoniului BGC (vezi ANEXA III).

În 1990, Sfântul Sinod al BOR și-a dat acordul, în condițiile de atunci, de a se sluji alternativ în bisericile ortodoxe, acolo unde se constată că există și o comunitate greco-catolică care nu beneficia de un spațiu de rugăciune. Acest acord a fost însă contestat de Sinod, după trecerea perioadei "nesigure" (Anton Moisin, *Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, între anii 1990-1995*, Sibiu, 1995, p. 351)

ce însemna desființarea BUR. În concepția unuia dintre cei mai vehemenți promotori ai tezei, mitropolitul Nicolae Bălan, uniția este o operă artificială și deci, este destinată să piară întrucât poporul “care și-a înfăptuit unitatea națională cu atâtea jertfe, nu va tolera să-i desbina fiii tocmai Biserica, ci își va statornici și vechea sa unitate bisericească”.⁸⁷ Sau, din perspectiva altui susținător al reîntregirii confesionale, Onisifor Ghibu: “atunci românii nu le mai rămâne alta decât să declare rupte pecetele puse la 1698 de emisarii Habsburgilor pe actul care, bisericește, a sfâșiat în două poporul român din Transilvania și, prin orice mijloace, să facă în sens exclusiv orientat unitatea religioasă a poporului român...”.⁸⁸

Aceste atitudini de principiu se regăseau în viața de zi cu zi prin hărțuirea sistematică, jignitoare, a greco-catolicilor. În Raportul general prezentat de Comitetul Central “Agru” Congresului general ținut la Satu Mare în noiembrie 1937, autorii descriu presiunea care se exercită asupra Bisericii Greco-Catolice în termenii următori: “Socoteli mărunte și înșelătoare au osândit, din partea celor neînțelegători, la moarte biserica Românească unită cu Roma eternă. Curând după împlinirea idealului național – plămădit de această biserică, realizat în bună parte prin sacrificiile ei – s-a dat lozinca ispititoare a <întregirii religioase> care trebuia să fie o consecință firească a întregirii naționale. Scopul a fost urmărit, de atunci, mereu, cu multă tenacitate, pe multe căi, cu plan și cu sistem de netăgăduit. Și cu mijloace pe care ne ferim a le califica. O propagandă intensă și neadormită a monopolizat românismul pe seama ortodoxiei. De altă parte, o campanie tot așa de susținută, înverșunată adese, a prezentat Biserica Unită ca primejdie națională, un corp străin în organismul neamului. Nimic nu s-a cruțat pentru răspândirea acestui gând. Se răstoarnă fapte, răstălmăcesc evidențe. Sunt atacați în chip nedemn conducătorii noștri. Se falsifică cu uimitoare îndrăzneală istoria. Blaful și școlile lui, marii dascăli care au deșteptat sufletul românesc și au făcut din poporul de iobagi de pe vremuri o națiune conștientă, nu mai există; Clain, Șincai și Maior au fost niște <înstrăinați de tulpina neamului>. Câmpul Libertății ... un episod fără importanță. S-au cioplit chiar teorii și sofisticări, care să arate

⁸⁷ Dr. Nicolae Bălan, *Evangelia și Democrația. Ortodoxia și Neamul. Biserica și Statul. Vorbire rostită cu ocazia discuțiunii generale asupra Constituției, în ședința dela 12 Martie 1923 a Senatului român*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1923, p.21

lumii că nici nu poate fi altfel: că principial noi, uniții, oricât am vrea, nu putem fi români! (...) Publicațiile ortodoxe au cântat pe toate gamele această arie a urii și dușmăniei. Organizații mari, create pentru alte țeluri, For-ul, Liga Antirevizionistă, Asociația Clerului, s-au pus și ele în slujba acestui fals ideal de pură negațiune. S-au câștigat pentru ei importante organe de presă, ca *Universul*. Mai mult, însăși puterea de stat a fost și este neconținut expusă acestor tentațiuni.”⁸⁹

Excesele anti-uniute ale Bisericii Ortodoxe Române au fost motivate și de un complex ușor de înțeles. Sunt numeroase reproșurile care se pot face ierarhiei ortodoxe în termenii interesului istoric. Luări de poziție exprimate de către conducerea BOR înainte de anul 1918 au fost împotriva tendințelor care au dus la crearea României moderne. Militanții greco-catolici amintesc, nu fără o anumită satisfacție, exemple care susțin teza. Astfel a fost reacția Bisericii Ortodoxe din Transilvania la inițiativa Partidului Național Român, de a introduce în programul său, cu ocazia conferinței de la Sibiu/1881, lupta pentru independența Transilvaniei și împotriva politicii de deznaționalizare a maghiarilor. În logica tradițională a bisericilor ortodoxe, de a pactiza cu puterea seculară, Mitropolitul ortodox Miron Romanul a dezavuat prin circulara de la 11 iunie 1881 hotărârea conferinței de la Sibiu, iar în primăvara 1884 a luat inițiativa înființării "Partidului moderat român" care să militeze pentru *status quo*⁹⁰.

În "Circulara Episcopilor Ortodocși Români din Ardeal" (nr. 2602/1916, din 8/12 septembrie 1916/Oradea Mare) emisă în momentul intrării României în războiul care va duce la obținerea Transilvaniei, episcopii ortodocși și-au manifestat solidaritatea cu Ungaria⁹¹. Ei se exprimau în felul următor: "România, căreia ființă i-a dat patria noastră

⁸⁸ Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, Cluj, Institut[ul] de Arte Grafice "Ardealul", 1924, p.274

⁸⁹ Buletinul AGRU București, nr. 8-9, iulie-august 2002

⁹⁰ Anton Moisin, *Op.cit.*

⁹¹Unul dintre semnatari, alături de Mitropolitul Vasile Mangra, a fost Miron Cristea, ulterior devenit Patriarh al BOR.

Ungaria..., în chip perfid a ridicat armele contra Patriei noastre și a înalțatului împărat..." etc.⁹²

La motivele de frustrare se adaugă reconversiunile notorii de la ortodoxism la greco-catolicism, precum fostul stareț al Mănăstirii Neamț, Daniil Ciubotaru.

Odată cu ocuparea României de către sovietici, Biserica Ortodoxă Română nu numai că a găsit ocazia, dar i s-a și cerut să contribuie la desființarea Bisericii Române Unite cu Roma. La puțin timp după 23 august 1944, acuzând BUR într-o scrisoare adresată lui Alexei, mitropolitul Leningradului pentru intervenția împotriva Uniunii Sovietice, mitropolitul Nicolae Bălan făcea o adevărată invitație rușilor să dea asistență "unificării" religioase: "dacă România a avut în trecutul ei greșeli politice, dacă a participat alături de germani la războiul împotriva Rusiei, toate acestea le-a făcut numai din slăbiciunea neamului românesc, rezultată de pe urma faptului că acesta, de la 1700 încoace, este despărțit în două, prin existența printre români a unei Biserici în comuniune cu Biserica Papilor de la Roma"²⁸

La 17 iulie 1948, Consiliul de Miniștri a adoptat decizia de denunțare a acordului dintre România și Vatican (Concordatul) ratificat în anul 1929. La 4 august 1948, statul devenea arbitru absolut al problemelor religioase prin adoptarea Decretului-lege nr. 177. În luna septembrie, episcopii greco-catolici au fost înlăturați din scaunele lor arhieresti.⁹³ La începutul lunii octombrie 1948, un sinod greco-catolic compus din preoți fără calitate oficială, convocați la Cluj, a anunțat a hotărât aderarea la Biserica Ortodoxă Română. La 3 octombrie Sinodul BOR a adoptat Actul sinodal prin care a fost "validată" încorporarea Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) în BOR. Decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948, a consfințit interzicerea greco-catolicismului în România.

⁹²*Ibidem*, p. 60

²⁸ Cristian Vasile, *Op.cit.*

⁹³ *Idem.*

Tot acest scenariu a fost pus la punct de autoritățile comuniste împreună cu ierarhia BOR, cooperantă după moartea Patriarhului Nicodim.⁹⁴ În cuvântarea pe care Dr. Petru Groza a ținut-o în fața Sinodului BOR, la 19 octombrie 1948, pe această temă, primul-ministru al primului guvern comunist se legitima ca voce a Bisericii strămoșești: “noi nu mai suntem înclinați să admitem ca, pe linia catolicismului și sub masca unei anumite credințe, să fim turburați în opera noastră de a clădi o țară cu spirit de dreptate socială, în opera noastră de reintegrare a Bisericii strămoșești după ce ea cu două secole și jumătate înainte a fost dezintegrată prin intermedii străine venite de la Roma și de la Viena, din cu totul alte interese decât acelea ale poporului și legii noastre strămoșești”.⁹⁵ Din perspectiva BOR, asistarea autorităților comuniste era aproape naturală de vreme ce “statul totalitar a scutit-o de concurența – periculoasă întrucât se desfășura chiar pe terenul meritelor naționale – a Bisericii Greco-Catolice și i-a garantat securitatea în schimbul unei retrageri parțiale din sfera publică”.⁹⁶

*

Unul dintre factorii cei mai importanți care se opune astăzi, în România, tendinței ierarhiei ortodoxe de a controla viața socială și a o influența în adâncime pe cea politică rămâne Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică). Nici o altă categorie socială nu a condamnat atât de radical ierarhia BOR pentru compromisurile făcute de aceasta în istorie: “[ierarhia BOR] a fost, pe rând, cu slavii, cu grecii fanarioți, cu austriecii, cu maghiarii, cu legionarii și cu comuniștii. Oricine va veni la putere, la fel vor face, pentru că atâta știu, de la Bizanț încoace”⁹⁷. Ierarhia BUR nu e motivată în această critică de valorile unei Români moderne, fiind la rândul ei conservatoare și puțin sensibilă la anvergura istorică a proceselor

⁹⁴ Cât de adânci erau “aranjamentele” dintre autoritățile comuniste și noua conducere a BOR se vede din următorul comunicat al MAI: “Ministerul Afacerilor Interne. Direcția Generală a Administrației/ Telegrama D-lor Prefecți ai Județelor din Țară Nr. 12.513 din 7 mai 1948/ “Vi se comunică Pastorală I.P.S. Justinian, Locțiitor de Patriarh al României și Comunicatul Ministerului Cultelor, cu privire la sărbătorirea zilei de 9 Mai, rugându-va a lua măsuri de difuzare imediată, atât la unitățile administrative, cât și la toate mitropoliile, episcopiile și preoții aparținând tuturor cultelor.”/ Ministrul Afacerilor Interne, Stelian Tanasescu/

⁹⁵ Vezi Cristian Vasile, *Op.cit.*

⁹⁶ Daniel Barbu, “Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie” (citat din manuscris)

⁹⁷ *Ibidem*, p. 61

continentale și globale.⁹⁸ Dar prin însăși existența ei, ea limitează monopolul BOR, care rămâne totuși cel mai mare pericol (în sensul acesta) dintre toate.

Sunt de înțeles eforturile sistematice ale BOR de identificare a sa cu "identitatea românească" și este vizibil cum interesele sale sunt slujite cel mai bine de naționalism. Ocaziile găsite de BOR pentru a se defini ca actor istoric principal în devenirea statului sunt numeroase: mesaje pastorale, declarații și acțiuni publice ale clerului ortodox, publicațiile BOR.⁹⁹ Atunci când se poate, BOR trece sub totală tăcere rolul BUR pentru crearea conștiinței naționale și implicarea ei la formarea României Mari. Ar fi de notat "micul compediu de istorie în imagini" pe care l-a realizat Episcopia Harghitei și Covasnei la Mânăstirea Izvorul Mureșului. În acest loc foarte vizitat, unde sunt aduși copii cu școala, este descrisă istoria națională în viziunea ierarhiei BOR. Conform ei, Biserica ortodoxă constituie actorul central al formării și evoluției poporului român, din care Biserica Greco-Catolică este cu totul absentă.

Când trebuie să se confrunte direct cu Biserica Română Unită cu Roma, BOR subliniază dimensiunea națională proprie, greco-catolicilor li se concede cel mult o prezență istorică marginală. Vom exemplifica această aserțiune cu intervenția lui Andrei, Episcopul Albeii-Iulia, pe marginea "legii Boilă" care a dat în anul 1997 ocazia uneia dintre cele mai intense bătălii simbolice pe care cele două biserici le-au dus în fața opiniei publice:

"Este un adevăr evident, care nici nu mai trebuie demonstrat, ca Biserica Ortodoxă este cea care a menținut unitatea neamului, chiar și atunci când eram divizați politic, și tot ea a dat suflet culturii noastre naționale. Oricâte ar fi meritele cărturarilor greco-catolici, merite pe care nu le contestăm, totuși dezbinarea religioasă a adus multă suferință. Idealizarea armoniei confesionale din perioada interbelică este doar o poveste. Domnilor deputați, aveți pe ordinea de zi un proiect de lege care votat ar sfâșia și mai rău firava

⁹⁸ Ar fi de notat, printre altele, Declarația rostită în plenul Senatului la data de 14 iunie 1999 de către Ioan Moisin, senator PNTCD și unul dintre frunzașii greco-catolici, pentru reabilitarea mareșalului Ion Antonescu pe care îl numește "mare general și patriot român". (<http://home.t-online.de/home/totok/ion1.htm>)

⁹⁹ Alături de pozițiile reprezentanților "oficiali" ai Bisericii Ortodoxe semnale extrem de semnificative sunt date de către organizații create sub egida BOR – precum ASCOR.

noastră unitate. Proiectul se intitulează <Legea privind utilizarea unor lăcașuri de cult de către [Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică)]>. Dacă vreți să păstrați relativa liniște din Ardeal, nu-l votați. Lăsați-i pe credincioși să se pronunțe ei înșiși asupra bisericilor, așa cum spune Decretul-Lege nr. 126/1990 în articolul 3, articol pe care Curtea Constituțională l-a găsit corect. Legea propusă ar provoca mari convulsii." ¹⁰⁰

Este de notat, în această declarație, tonul amenințător cu care ierarhia BOR întâmpină orice măsură în favoarea Bisericii Române Unită cu Roma. Nimic nu a fost refuzat în acțiunea împotriva BUR. Au fost distruse monumente istorice aparținând BUR, vinovații bucurându-se de impunitate. A fost exercitată o presiune continuă asupra sistemului de justiție, să se refuze judecarea cauzelor patrimoniale, deși liberul acces în justiție este un drept universal și recunoscut și de Constituția României. Comunicatul APADOR-CH privind alungarea credincioșilor greco-catolici din biserica Sfântu Nicolae din Ocna-Mureș, din 20 martie 2002, condamnă comportamentul conducerii BOR în acești termeni: "Scrisoarea trimisă de Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române doamnei ministru a Justiției așează conducerea BOR de partea celor care au luat cu asalt biserica Sfântu Nicolae din Ocna-Mureș și justifică folosirea violenței în litigiile cu greco-catolicii. Interpretând chemarea în fața instanțelor de judecată drept supunere a BOR <unor presiuni permanente în instanțele judecătorești>, conducerea BOR continuă mai vechea campanie de contestare a accesului în justiție în cazurile care o privesc. Patriarhul invocă legitim <Principiul Autonomiei Bisericești>, dar îl interpretează eronat, ca exceptând BOR de la domnia legii."¹⁰¹

Iar în privința fondului, APADOCR-CH enunța următoarele: "APADOR-CH subliniază că tema proprietăților greco-catolice este o temă cheie a libertății religioase și a întemeierii unui stat de drept în România. Decretul 358 din 2 decembrie 1948, de desființare a Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică), era contrar art. 27 alin. 1 al Constituției din 13 aprilie 1948, care garantează libertatea conștiinței și libertatea religioasă. În acest sens, el este în totalitate caduc. Dreptul de a cere repararea, în justiție, a acestui abuz este un drept constituțional (art. 21) și nu poate fi interzis nimănui. De

¹⁰⁰ Andrei, Episcopul Alba-Iuliei, *Domnilor deputați, vă rugăm: nu sfâșiați cămașa lui Hristos*, "Renașterea" – organ oficial al Arhiepiscopiei ortodoxe a Vadului, Clujului și Feleacului, nr. 3/1998, p. 6.

¹⁰¹ Vezi ANEXA III.

altfel, instanțele judecătorești au pe rol și judecă mai multe cauze în care este reclamată nerespectarea dreptului de proprietate garantat de art. 41 al Constituției.”

Instanțele judecătorești au încetat însă judecarea cauzelor în care pedinte era Biserica Greco-Catolică după ce Ministrul Justiției a trimis scrisoarea Patriarhului Teoctist Curților de Apel, sugerând o susținere a sa de către minister. Este un ultim exemplu care demonstrează că în România, competiția dintre BOR și BUR crează o presiune isuportabilă asupra statului de drept. Competiția nu se poate rezolva *împotriva* acestuia. Statul nu poate să se retragă, să refuze rezolvarea problemelor care contrapun cele două biserici în afara principiilor de legalitate și dreptate. În confruntarea pe care o are cu BUR, BOR joacă o mare carte, a capacității ei de adaptare la principiile unei societăți democratice, singura compatibilă cu un destin european.¹⁰²

*

Încercarea de excludere din imaginarul colectiv a rolului național al Bisericii Române Unite cu Roma este cu atât mai injust cu cât desființarea BUR are foarte probabil ca motivație consecvența acesteia în invocarea intereselor românești. Cum nota unul dintre autorii citați: “Când internaționalismul era un fel de <religie receptă> în spațiul est-european, probabil comuniștii au considerat că este periculoasă menținerea în viață a unui “motor” al unei posibile renașteri naționale. Desființarea BRU poate fi integrată în campania mai vastă de suprimare a vocilor care promovau ideile naționale împotriva internaționalismului agresiv propagat de URSS și aliații săi comuniști din țările Europei de Est.”¹⁰³

Or, într-o anumită măsură Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) a jucat după 1990 un rol oarecum asemănător în raport cu tendințele de continuitate ale noului regim și, în acest sens, pentru o deschidere a României spre lumea occidentală. Se pune și întrebarea în ce măsură BUR poate deveni ea însăși un actor de sprijin al integrării europene. Oricum,

¹⁰² Ca și cartea spirituală, capacitatea de a trata în termeni creștini un contencios.

¹⁰³ Cristian Vasile notează ca argument documentele organelor polițienești din Blaj care într-o notă informativă din 12 iulie 1946 apreciau că preotul greco-catolic Leon Sârbu a comis un delict atunci când a

prin situația pe care o are în ansamblul vieții religioase din România, Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) rămâne un pilon al diversității religioase, al susținerii valorilor statului de drept și, limitând tendințele teocratice ale BOR, un factor pozitiv pentru proiectul european, care este în mod necesar unul secular.

4. Noi atitudini: de la homofobie la asistența socială

În 1993, când Curtea Constituțională a cerut cultelor din România opinii despre incriminarea homosexualității (relații sexuale între adulți de același sex care consimt) în Codul penal, BOR a trimis un apel cerând ferm folosirea pedepsei cu închisoarea. Când în anii următori s-a încercat amendarea Codului penal pentru dezincriminarea homosexualității – printre altele, și la solicitarea Consiliului Europei -, Biserica Ortodoxă Română a lansat o campanie după alta împotriva schimbărilor legislative. Cum observa un cercetător: “... nici măcar un singur procent din energia depusă de ierarhie și diferite asociații ortodoxe, în anii '90, pentru penalizarea homosexualității nu a fost investit pentru interzicerea și limitarea avortului”.¹⁰⁴

BOR s-a opus împotriva dezincriminării prostituției. Articolul 26 (2) din Constituția României enunță că “Persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri”. Enunțul trebuie considerat ca și o garantare a folosirii propriului trup. În plus, România este una dintre cele mai mari țări de trafic de persoane din Europa și atinge cote maxime la bolile venerice. În plus, multe femei trăiesc la limita extremă a sărăciei. În ciuda acestor date, ori de câte ori s-a ridicat tema legiferării prostituției, ca măsură necesară pentru a reduce aceste probleme sociale, BOR a protestat. În 2002, ultimul proiect legislativ în această materie a căzut în Parlament într-o anumită măsură datorită poziției BOR.

BOR s-a opus aducerii la cunoștința opiniei publice a informației privind eventuala colaborare cu Securitatea a clerului. A protestat public împotriva prezenței acestei

încercat să le insuflă sentimente naționale elevilor și studenților teologi din oraș (conform ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 74/1946, f.50 – Cristian Vasile, *Op.cit.*).

¹⁰⁴ Daniel Barbu, “Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie”, citat din manuscris

prevederi în Legea nr. 187/1999 privind accesul al propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică. După adoptarea legii a reușit să blocheze aplicarea ei în ceea ce o privește. În anul 2002 a reușit să impună ca un proiect de amendare a legii să excludă clerul de la prevederile ei.

BOR a declarat că hotărârile instanțelor de judecată în contenciosul său patrimonial cu Biserica Română Unită cu Roma încalcă autonomia proprie. A refuzat de câte ori a putut să aplice aceste hotărâri iar uneori – că în cazul Ocan Mureș – a revenit, luând prin forță, în posesie, lăcașul pe care instanța îl alocase BUR.

Aceste manifestări, ca și altele enumerate în studiu, arată un conservatorism al BOR care se împacă dificil cu filozofia și exigențele vieții moderne. Trebuie notat, în același timp, o tendință pozitivă, din ce în ce mai importantă, în cadrul BOR, de implicare a sa în asistența socială. Deși în tradiția ei asistența celor în nevoie nu este cu totul absentă, totuși Biserica ortodoxă a fost criticată de-a lungul timpului ca făcând prea puțin în acest sens, mai ales în comparație cu Biserica catolică, Bisericile neo-protestante ș.a.

În anul 2002, 201 preoți erau prezenți în spitale, 62 în armată, 38 în penitenciare, 48 în azile. Astăzi, BOR are 19 instituții proprii de asistență socială pentru copii, 6 pentru bătrâni și 11 unități de asistență medicală și stomatologie. Un episcop este însărcinat cu conducerea asistenței sociale la nivelul Patriarhiei, iar Patriarhul are angajat un consilier pe acest domeniu. Un impact pe termen lung asupra activității sociale a BOR o vor avea absolvenții secțiilor de asistenți de la facultățile de teologie ortodoxă.

Pe lângă activitatea la nivelul instituției BOR, sunt de notat inițiativele preoților care au creat asociații, centre și fundații în cadrul parohiilor lor având ca scop asistența socială. Ca exemplu, vom da Centrul social pentru copii Sf. Dimitrie, București, care își desfășoară acitivitatea sub egida Fundației Stavropoleus.¹⁰⁵ Între proiectele derulate în anul 2001, se numără un “Centru de zi”, cu program de recuperare și reintegrare socială și familială a copiilor aflați în dificultate; proiectul “Nu ești singur”, destinat copiilor cu

¹⁰⁵ Creată de părintele Justin Marchiș.

handicap locomotor; “Foster Care”, prin care se caută familii-substitut pentru orfani, ca alternativă la instituționalizarea acestora; “Programul de consiliere pentru părinți”, dedicat familiilor din parohia Stavropoleus; programul “Adăpostul de urgență”, care oferă o soluție comunitară pentru copiii străzii; programul “Părinții în week-end”; programul “De urgență și tranzit”, pentru familiile sau persoanele cu mari probleme materiale”

La acestea se adaugă activități de educație, terapie ocupațională, program de vacanțe și week-end-uri pentru copii, asistență psihologică, asistență medicală.

Important pentru noua tendință în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, este caracterul ei instituționalizat. În timp, aceasta va produce generalizări, profesionalism, o apropiere a BOR de problemele mai complexe ale comunității. Implicarea în proiecte de asistență socială constituie una dintre cele mai sigure elemente de modernitate ale BOR.

CAPITOLUL III: IMPLICAREA BOR ÎN POLITICĂ

1. De la supunere la o relație simbiotică

Regimul comunist din România a ales să folosească Biserica ortodoxă , acordându-i o minimă posibilitate de existență în schimbul colaborării la controlul bazei sale sociale. În primii ani ai regimului s-a urmat modelul Moscovei. Primul-ministru Petru Groza dădea ca exemplu omologul rus al BOR: „Biserica Ortodoxă Rusă din Uniunea Sovietică a dat dovadă, prin distinșii ei reprezentanți, că a desprins din realitățile vieții rostul adevărat de pe pământ al celor care cârmuiesc credința oamenilor: acela de a munci, în colaborare cu cei care diriguiesc rosturile pământesteți, pentru fericirea poporului.”¹⁰⁶

Olivier Gillet sintetizează “soluția românească” în felul următor: „Regimul comunist și Bisericile, Biserica Ortodoxă în special, au încheiat astfel un ,pact’ care includea, din

¹⁰⁶ Petru Groza, „Biserica nu trebuie să fie statică”, în *Culte religioase...*, Op.cit., p. 60

partea statului, respectarea libertății cultului, iar din partea Bisericii, respectarea legilor. Ceea ce lăsa mâna liberă statului să restrângă această libertate în funcție de nerespectarea de către Biserică a noului cadru legal”.¹⁰⁷ Termenul “libertate” are în acest context un caracter cu totul relativ. Era vorba de un control măsurat.

În ciuda caracterului ateist al regimului comunist, BOR a fost aleasă de acesta ca un instrument complementar de control al vieții religioase, în particular, și a celei sociale în general. Inițial, BOR a fost implicată în represiunea altor culte: denunțarea Concordatului¹⁰⁸ de către BOR împreună cu regimul comunist, denunțarea ecumenismului de origine anglicană ca „tovarăș de drum al imperialismului englez” (la începutul regimului¹⁰⁹) legitimarea desființării Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) și luarea în posesie a bunurilor ei. Preoții au fost utilizați în sistemul de supraveghere socială – printre altele, ca informatori ai Securității. La rândul ei, BOR a încercat să găsească rădăcini teologice pentru legitimarea regimului comunist și a cooperării cu el. Formula cea mai cunoscută, în acest sens, a fost doctrina apostolatului social. Patriarhul Justinian Marina a elaborat noua politică a BOR - sub forma doctrinei „apostolatului social” -, în lucrarea sa, *Apostolat social, pilde și îndemnuri pentru cler*, o culegere de discursuri ale patriarhului, alcătuite spre „slava patriei”, a URSS, a conducătorilor comuniști și a edificării societății socialiste. *Apostolatul social* a devenit baza educației pentru teologi și preoți, folosită pentru lucrările sale și de Teoctist Arăpașu.

Patriarhul Justinian nu a adulcorat în nici un moment intenția punerii Bisericii la dispoziția noului regim . În 1949 el susținea: „Mărturiseam, acum un an, că poporul poate să câștige totul prin această colaborare sinceră dintre Biserică și conducătorii politici”.¹¹⁰ Supunerea față de regim era tradusă în termeni care încercau să asigure doctrinei legitimitate și s-o pună chiar sub semnul necesității. Sensul doctrinei apostolatului social a fost argumentat de teologii BOR de multe ori, de-a lungul timpului. Iată o prezentare

¹⁰⁷ Olivier Gillet. *Op.cit.*, pag. 53

¹⁰⁸ Concordatul a fost încheiat de către Vatican și România în 1927. Vaticanul l-a ratificat în 1929.

¹⁰⁹ Până în anii ,70, când bisericile din Est au aderat la mișcarea ecumenică.

¹¹⁰ Apud. Olivier Gillet, *Op.cit.*, pag. 40

dintr-un oficios al BOR, din anul 1974: „Preafericitul Patriarh Justinian ... nu ignora faptul că există în învățătura creștinătății ortodoxe destule resurse care puteau angaja Biserica în viața noii societăți, astfel încât aceasta nu numai să nu-și trădeze nici unul dintre principiile ei dogmatice tradiționale, ci să se orienteze pozitiv pe linia mandatului ei divin, care îi cere să fie o Biserică slujitoare, să se identifice cu interesele reale ale oamenilor din orice epocă și în orice circumstanță: <M-a, făcut rob tuturor ca să dobândesc pe cei mai mulți> (I Cor. 9, 19)”.¹¹¹ Iată și comentariul lui I. Braia, din 1981: „Patriarhul Justinian va rămâne în istoria Bisericii românești pentru al său <apostolat social> ... În concepția lui, Biserica românească este esențialmente o instituție populară și joacă în viața națiunii un rol complementar factorului politic. ... Apostolatul social constituia cadrul etic în care Biserica a putut să-și exercite cooperarea și solidaritatea ei națională.”¹¹² Patriarhul adăugase și argumente specific teologice: „Patriarhul Justinian vrea să păstreze acest element de <simfonie>, deși îl fundamentează pe un alt principiu, mai biblic, acela al fidelității Bisericii față de poporul ei și invers.”¹¹³ Cu alte cuvinte, cooperarea BOR cu regimul comunist se înscria pe tradiția bizantină a raporturilor dintre biserică și stat, „trăsătură specifică a ortodoxiei în comparație cu celelalte culte.”¹¹⁴

În ce privește tema relației dintre stat și biserică în regimul Ceaușescu, pentru opinia publică post-decembristă ea este dominată de acțiunile de distrugere a unor biserici ortodoxe în București în cadrul planului de sistematizare. Acest aspect este însă aproape periferic în raport cu noua poziție socială și ideologică a BOR, începând cu anii '60. Strategia național-comunismului învingător la București în deceniile șapte și opt a folosit Biserica – dar exclusiv Biserica Ortodoxă - ca pe un aliat. ‚Etnicitatea’ BOR a fost considerată, ca și în perioada interbelică, fundamentul Bisericii Ortodoxe. Prin asta, ea își legitima un nou loc în societatea românească și „contribuția la desăvârșirea societății

¹¹¹ „Un sfert de secol de transformări înnoitoare în viața Bisericii Ortodoxe Române”, *Romanian Orthodox Church News*, 1974, pp. 5-6

¹¹² I. Braia, *Autre Visage de Roumanie. Son importance historique et culturelle. Ses preoccupations theologiques et pastorales*, Geneva, 1981, pp. 16-19, OG, apud. pag.44-45

¹¹³ *Ibidem*

¹¹⁴ Olivier Gillet, *Op.cit.*, pag. 44

socialiste”¹¹⁵. Ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române i se atribuia din ce în ce mai mult un rol de partener într-o relație care căpăta un element de simbioză

2. Impactul politic al BOR și implicarea sa în politică după Revoluție

Rolul câștigat de către BOR pe timpul național-comunismului din deceniile șapte și opt s-a transformat în capital politic după Revoluție. O perioadă conducerea BOR a fost criticată pentru colaborarea cu regimul, timp în care poziția naționalistă și bizantinistă a BOR a fost mult mai puțin contestată. După un număr de ani de la evenimentele din 1989, aproape nici o deschidere a vreunui congres de partid nu se mai desfășura fără o slujbă ortodoxă. Politicienii au devenit practic datori să fie prezenți la marile evenimente confesionale. Înaintea alegerilor din 1996, *toți* candidații la președinție au întâmpinat aducerea sfintelor moaște ale Sfântului Andrei la Iași¹¹⁶.

Participarea la procesiuni și slujbe reprezintă o asistență simbolică pentru BOR dată de clasa politică. Există, complementar, o asistență practică. Președintele Emil Constantinescu, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române și alți demnitari ai statului s-au strâns la 5 februarie 1999 să sfințească locul și să pună o cruce acolo unde BOR dorea ridicarea Catedralei Mîntuirii Neamului, deși Consiliul General al Municipiului București - singurul cu competențe în domeniu - refuzase să aprobe amplasarea solicitată de Patriarhie¹¹⁷. Președintele Emil Constantinescu a participat alături de Patriarhul Teoctist, în 1999, la sfințirea bisericii construită de firma LukOil, în Cimitirul Petroliștilor din Ploiești, deși acest gen nu era un semnal pozitiv pentru politica României în plan internațional¹¹⁸.

¹¹⁵ *Ibidem*, pag. 41

¹¹⁶ La 13 octombrie 1996 au venit la Iași - la ceremoniile legate de sosirea din Grecia, de la Mitropolia Patrasului, a rămășițelor apostolului -, Emil Constantinescu, Ion Iliescu, Petre Roman, Nicolae Manolescu și toți ceilalți candidați. Toți au făcut declarații pioase și au insistat asupra prezenței lor acolo.

¹¹⁷ Secretariatul de Stat pentru Culte anunțase încă din 4 ianuarie 1999, printr-un comunicat, începerea lucrărilor la în Piața Unirii.

¹¹⁸ Marea firmă simbolizează solidaritatea dintre Biserica Ortodoxă Rusă – condusă de fostul ofițer KGB, Alexei al II-lea, portavoce a forțelor conservatoare din Rusia - și marea oligarhie rusă, care a plătit între 2 și 3 miliarde de dolari pentru construirea Catedralei ortodoxe de la Moscova.

Deși Patriarhul Teoctist Arăpașu a fost obligat la începutul anului 1990 să se retragă din fruntea BOR datorită colaborării sale cu regimul Ceaușescu, în anul 2000 a ajuns una dintre cele mai onorate personalități. S-a creat un adevărat cult al personalității, de care în România s-au mai bucurat doar Nicolae și Elena Ceaușescu. Întâistătorul BOR a primit medalii și distincții de stat, a devenit membru de onoare al Academiei Române, a fost decorat de diferite asociații profesionale, Ministrul Culturii i-a înmânat medalia Eminescu, PNȚCD i-a oferit medalia jubiliară ș.a.m.d.

O altă problemă a relației BOR-viața politică este fi implicarea directă în politică a clericilor ortodocși. Arhiepiscopul Bartolomeu Anania a cerut, în 1998, ca la “viitoarele alegeri parlamentare, anticipate sau nu, BOR ... să renunțe la rezerva pe care și-a impus-o și să ... recomande, la nivelul parohiilor, persoanele care să fie promovate în Parlament, indiferent de apartenența sau inapartenența lor politică”¹¹⁹. La rândul lui, episcopul Argeșului și al Muscelului, Calinic, a cerut partidelor politice locuri eligibile pe listele de candidați pentru alegerile locale și chiar pentru cele parlamentare¹²⁰. De altfel, “aproape toate partidele din Argeș, de stânga sau de-a dreapta eșichierului politic, au acceptat preoți pe listele lor de candidați”¹²¹. La alegerile prezidențiale din anul 2000, înalții ierarhi s-au exprimat public în favoarea unui candidat sau altul.

¹¹⁹ “Renașterea”, nr.5/1998, p.1.

¹²⁰ “Cum Biserica Ortodoxă reprezintă 87% din populația țării nici n-ar fi normal ca să nu aibă reprezentanți clerici în toate structurile de conducere ale țării.” (*Dezlegare la ciolan* în “Evenimentul zilei”, 28 aprilie 2000, p. 6.). Cei mai importanți preoți ortodocși argeșeni au candidat din partea PDSR: Protopopul Pitestiului, Iulian Chirița, pentru Consiliul municipal Pitești, arhidiaconul Cristian Ichim pentru Consiliul Județean Argeș, preotul Nicolae Mărgăritescu, consilierul episcopului Calinic, pentru funcția de primar al orașului Curtea de Argeș. (Gabriel Catalan, *Op.cit.*)

¹²¹ *Ibidem.*

Un grup de preoți și protopopi și mireni din episcopiile de Maramureș și Satmar și de Harghita și Covasna și din arhiepiscopiile de Cluj, Alba-Iulia și București. au adresat Sfintului Sinod al BOR, tuturor preoților din țara și diaspora o scrisoare deschisă care propunea desemnarea de către BOR a unui candidat la președinția României dintre episcopii săi.¹²²

Această poziție față de locul BOR în viața politică nu este o noutate absolută în istoria României. La 10 mai 1926, Nae Ionescu scria următoarele: ”Astăzi și mâine, cei mai mari sorți de izbândă îi are biserica. Căci formula modernă a statului s-a dovedit deficientă față de realități, iar lumea luptă pentru un nou echilibru spiritual. La noi ca și aiurea, adevărurile mari ale bisericii pot reconstitui acest echilibru. Toate semnele sunt că lumea îl cere. Întrebarea e numai dacă biserica noastră va înțelege noua ei chemare și mai ales dacă va ști să vorbească vremii în limba ei. Să-și plămădească deci biserica noul stat care ne trebuie. Dacă poate. Dacă nu, plângerile și incriminările sunt de prisos.”¹²³

Ierarhii ortodocși și-au precizat ulterior poziția prin declarații de presă (“Jurnalul național”, 14 mai 1998) sau emisiuni de televiziune (“Intâlnire cu presa”-PRO TV, 14 mai 1998), susținând că BOR nu va forma un partid clerical ortodox.¹²⁴ Ei doar vor fi în alegeri un “factor major de orientare electorală, în special pentru categoria cetățenilor indeciși”; “preoții din zonă se adună între ei, examinează candidații, stabilesc care sunt cei mai buni și își asumă doar rolul de sfatuitori.”¹²⁵ Ei au anunțat că decizia va aparține Sfântului Sinod, ceea ce Sinodul a făcut, excluzând ideea unui partid confesional.

La data de 12 februarie 2004, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române (BOR) a decis, în unanimitate, să interzică preoților și arhierilor (episcop, mitropolit) să mai fie membri ai vreunui partid politic, consilieri locali, primari sau parlamentari. "Cel care va încălca

¹²² O idee inedită. Un grup de preoti cere ca un episcop sa candideze la Presedintia Romaniei in “Cotidianul”, 25 februarie 2000, p. 3; Sfintul Sinod al Bisericii Ortodoxe, in fata unei probleme politice cruciale: Un preot – candidat la Presedintia Romaniei in “National”, 25 februarie 2000, p. 5; Cu Dumnezeu spre Cotroceni. Sfantul Sinod este rugat sa reflecteze la posibilitatea desemnarii unui Episcop drept candidat la Presedintie in “Ziua”, 25 februarie 2000, p. 5.

¹²³ Nae Ionescu, *Sectantii* in “Cuvantul”, 10 mai 1926, apud. *Roza vanturilor*, p.7.

¹²⁴ Gabriel Catalan, *Op.cit.*

¹²⁵ “Renasterea”, nr. 5/1998, p. 1.

aceste reguli va avea de ales între cariera politică și misiunea preoțească, fără drept de revenire în cler", este enunțat în Comunicatul Sinodului.¹²⁶ (*Adevărul*, 13.02.2004). Ca urmare, implicarea BOR în politică trebuie reevaluată din perspectiva ultimelor evoluții.

Întreaga discuție demonstrează, indiferent de soluția finală a Sinodului, intenția folosirii autorității profesionale pentru a influența viața politică. Referirea la utilizarea armei votului popular sau chiar la acțiuni violente pentru a obține, de la Parlament ori de la instanțele de judecată decizia dorită a devenit o strategie aproape curentă. Un caz notoriu este legat de dezbaterile și votarea în Senat a "legii Boilă" referitoare la folosirea lăcașurilor de cult greco-catolice.¹²⁷ Scrisoarea Sfintului Sinod nr. 6974 din 18 nov. 1997 adresată deputaților atrăgea atenția în termenii următori: "Dacă vreți să păstrați relativa liniște din Ardeal, nu-l votați [Legea privind utilizarea unor lăcașuri de cult]. Lăsați-i pe credincioși să se pronunțe ei înșiși asupra bisericilor, așa cum spune Decretul-Lege nr. 126/1990 în articolul 3, articol pe care Curtea Constituțională l-a găsit corect. Legea propusă ar provoca mari convulsii."¹²⁸

După ce greco-catolicii au intrat în catedrala "Schimbarea la Față" în data de 13 martie 1998, în urma unei hotărâri judecătorești definitive și irevocabile, clericii ardeleni ortodocși au efectuat un "marș al tăcerii". În discursul său, arhiepiscopul Bartolomeu Anania care a condus procesiunea a atras atenția: "stăm de strajă pentru apărarea credinței noastre", formulă care sugera folosirea mijloacelor de forță.¹²⁹

Chiar Patriarhul Teoctist s-a referit la posibilitatea declanșării unui război civil religios interconfesional în Ardeal. Iar *Telegraful Român* publica următoarea declarație: "Oricum, <manifestația> de la Cluj-Napoca a dovedit politicianilor <țărăniști creștin-democrați> că ortodoxia reprezintă o forță de temut în fața oricăror încercări de divizare confesională a neamului nostru. Și dacă preoții aceștia ar fi venit însoțiți fiecare de câte 10-20 de credincioși, cum au făcut la Blaj la 3/15 mai 1848, ori la Alba-Iulia la 1 decembrie 1918,

¹²⁶ Comunicatul Sinodului, *Adevărul*, 13.02.2004

¹²⁷ În iunie- septembrie 1997.

¹²⁸ Andrei, Episcopul Alba-Iuliei, *Domnilor deputati, va rugam: nu sfasiati camasa lui Hristos* în "Renasterea" – organ oficial al Arhiepiscopiei ortodoxe a Vadului, Clujului și Feleacului, nr. 3/1998, p. 6.

politicienii din PNȚCD s-ar convinge ușor că vor pierde alegerile viitoare. <Cine scoate sabia de sabie va pieri, zice Domnul.>¹³⁰

Pentru gradul în care autoritățile statului au implicat BOR în afacerile publice este de menționat și solicitarea făcută de către premierul Radu Vasile, Bisericii ortodoxe, să intermedieze negocieri între el și minerii conduși de Miron Cozma în timpul tentativei de lovitură de stat din luna ianuarie 1999. Ceea ce s-a întâmplat, ocazie folosită de BOR să declare: “Exemplul Cozia este o mare cinste și o mare onoare pentru Biserica noastră. [...] După procesiunea tăcerii de la Cluj, pacea de la Cozia înseamnă o mare izbândă pentru Biserica națională.”¹³¹

Se pune întrebarea cum se poate califica intensa implicare, directă ori indirectă, a BOR în chestiuni care țin direct de politică și ce semnificație are aceasta pentru tema integrării europene. Toate datele sugerează că motivația principală este obținerea de avantaje – cum ar fi mărirea patrimoniului - siguranța instituțională – în particular, în raport cu cererile Bisericii Române Unită cu Roma – și protecția personală a clerului.¹³² Într-o judecată reținută, se poate spune cel puțin că implicarea BOR în politică, în felul în care a făcut-o, crează o problemă principiilor statului de drept și deci, criteriilor Uniunii Europene stabilite la Copenhaga. Contestatarii BOR au în general calificative mai severe: “Practic, ierarhia ortodoxă dorește să utilizeze BOR ca un uriaș grup de presiune asupra forțelor politice (partidelor, mai ales) obligându-le să preia obiectivele politico-confesionale ale Sfântului Sinod sub pretextul patriotismului, al grijii față de țară și popor, față de “sufletul neamului românesc”. De fapt, sub discursul acesta tradiționalist promovat de BOR se poate sesiza ușor că stau ascunse cele mai periculoase porniri extremiste: naționalismul exaltat și fanatismul religios-confesional.”¹³³

¹²⁹ *Ibidem.*

¹³⁰ Pr. Prof. Dr. Mircea Pacurariu, *Ne reintoarcem la tunurile lui Bukow?* in "Telegraful roman", nr. 13-14 (1 aprilie)/1998, p. 2

¹³¹ Vezi Gabriel Catalan, *Visul unitatii* in “Mesagerul Sfintului Anton”, nr. 35 (iulie-august 1999), p. 16-17.

¹³² Patriarhul și Sinodul au protestat împotriva deconspirării colaborării clerului cu Securitatea. Patriarhul Teoctist însuși a înfruntat evidența când a declarat, la Curtea de Argeș: “Pot să vă spun că nici un preot ortodox n-a divulgat taina spovedaniei și n-a colaborat cu organele de securitate.” (“Muntenia Telegraf”, 1 iunie 1999, p.1.)

3. Implicarea BOR în educație

Pentru România, tema integrării europene este în primul rând o temă a modernizării. Decidenții politici, ca și întreaga societate românească au de înțeles că ceea ce se numește în dezbaterile obișnuite “costuri ale integrării europene” sunt, pentru România, inerente și fără a fi avută în vedere aderarea la UE, întrucât sunt costuri ale modernizării. Or, fenomenul modernizării are ca pilon de bază educația, de la sensul ei foarte general, de “educare a societății”, în care sunt incluși drept o categorie substanțială adulții, cât și în sensul ceva mai restrâns, ca sistem de instrucție în cadrul sistemului național de învățământ. Iată de ce implicarea BOR în sistemul de educație constituie un subiect cheie în evaluarea BOR ca actor al integrării, întrecut ca impact, poate, doar de implicarea BOR în politică. Aici vom analiza implicarea BOR în sistemul național de învățământ.¹³⁴ Din acest punct de vedere, există cel puțin trei teme de interes: religia și legislația în materie de învățământ; religia în școli; religia ortodoxă în sistemul universitar.

Legislația în materie de învățământ religios

În Protocolul încheiat între Ministerul Educației și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte, la 11.09.1990, privind introducerea educației moral-religioase în învățământul de stat, se prevedea că "educația moral-religioasă accentuează asupra elementelor de etică și istorie culturală. (...) Elaborarea programelor de învățământ și predarea se vor face în spirit irenic, ținând seama de principiile vieții comune într-un stat modern" (pct. 3). Se mai menționa că educația moral-religioasă este obiect de învățământ și "are statut de disciplină opțională și facultativă". Despre Secretariatul de Stat pentru Culte se poate spune cel puțin că reprezentase și interesele Bisericii Ortodoxe Române, care pregătise anterior o strategie proprie în materia introducerii educației religioase în școli.¹³⁵

¹³³ Gabriel Catalan, *Op.cit.*

¹³⁴ Implicarea în politică fiind un factor de impact asupra “educării societății”.

¹³⁵ În adresa Cancelariei Sfântului Sinod al B.O.R., nr. 5331/ 14.06.1990, către Episcopia Buzău, se aducea la cunoștință că Sfântul Sinod, în ședința sa de lucru din 08.06.1990, a luat în examinare referatul Cancelariei Sfântului Sinod privind organizarea cursurilor de metodologie și didactică pentru preoții care vor preda religia în școlile din învățământul de stat în anul școlar 1990- 1991. În urma concluziilor la care s-a ajuns, *Sfântul Sinod* a hotărât (printre altele): (1) la aceste cursuri vor participa câte un preot din fiecare protopopiat, rânduit de *Chiriah*, dintre preoții cu pregătire și vocație didactică, consilieri culturali de la centrele eparhiale și profesori de la seminariile teologice care predau *Omiletica* și *Catehetica*; (2)

Protocolul corespunde de fapt interpretării prin care Curtea Constituțională va încerca să valideze, la câțiva ani după semnarea acestui prim document, prevederile Legii învățământului nr. 84 care a fost adoptată după cinci ani (1995): "Studiul religiei, în conformitate cu opțiunea elevului și acordul părintelui sau tutorelui legal, în măsura în care obiectul materiei și modalitatea de predare se integrează procesului normal de învățământ și se axează pe prezentarea unor elemente de cultură religioasă generale, abordate într-o manieră neutrală, nu poate fi considerat, ca și în cazul altor discipline, o modalitate de constrângere a subiecților în aderarea la o anumită religie"¹³⁶. Se poate spune că aceasta este și singura formulă acceptabilă pentru aplicarea prevederilor Legii învățământului în materia educației religioase.

Pasul legislativ hotărâtor în materia educației religioase în sistemul de învățământ a fost făcut prin Legea 84/1995¹³⁷. Legea a fost modificată și republicată în 1999¹³⁸. Articolul 9 al legii republicate face din educația religioasă parte a trunchiului comun, stipulând că alegerea studiului religiei și al confesiunii se face de către elev, cu acordul părinților sau tutorelui. Cu acordul părinților, elevul poate refuza frecventarea orelor de religie.¹³⁹

Posibilitatea nefrecventării orelor de religie este rezultatul unei bătălii legislative începută imediat după adoptarea Legii învățământului în anul 1995 care, în varianta inițială, din

organizarea cursurilor de metodologie și didactică va avea loc la Institutul Teologic Universitar din București în perioada 16- 27 iulie 1990, într- o singură serie; (3) în cursul lunii august 1990, eparhiile, vor organiza, la rândul lor, pe protopopiate sau grupe de preoți, seminarizarea acestor prelegeri folosind în acest scop pe preoții, consilierii și profesorii de seminar care au participat la cursurile de metodologie și didactică la Institutul Teologic Universitar din București. Ca replică, Episcopia Buzău a transmis sugestii precum oficierea, în cadrul fiecărei instituții școlare, la începerea noului an școlar, a slujbei de *Sfeștaniei* și a *Te- Deumului* (specific ortodoxe) și înființarea la București, în cadrul Patriarhiei a unui "post național de radio prin intermediul căruia să se expună învățăturile Bisericii noastre, să se facă o informare exactă și la timp asupra tuturor evenimentelor cu caracter bisericesc" (Adresa nr. 3407/ 12.09.1990 - Emil Moise, *Op.cit.*) – vezi ANEXA IV)

¹³⁶ Decizia 72 din 18 iulie 1995 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățământului, publicată în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995.

¹³⁷ Publicată în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995 și republicată în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1996.

¹³⁸ Publicată în Monitorul Oficial nr. 606 din 10 decembrie 1999.

¹³⁹ Art. 9: (1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea; (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz situația școlară se încheie fără

1995, definea "Religia" ca disciplină *obligatorie* pentru învățământul primar, *opțională* pentru învățământul gimnazial și *facultativă* pentru învățământul liceal și profesional. La 25 iunie 1995, un grup de deputați a sesizat Curtea Constituțională asupra neconstituționalității prevederii referitoare la caracterul obligatoriu al studiului religiei.¹⁴⁰ Decizia 72 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățământului¹⁴¹, citată deja, este prin ea însăși un exemplu asupra presiunii pe care solicitările BOR o exercită asupra instituțiilor.¹⁴² Curtea Constituțională a susținut că prevederile art. 9 alin. (1) din Legea învățământului sunt constituționale (sub aspectul analizat), întrucât art. 9 alin. (1), teza finală, din Legea învățământului, permite o interpretare conformă prevederilor constituționale, elevul, cu acordul părintelui sau tutorelui legal instituit, alegând pentru studiu religia și confesiunea. În opinia Curții Constituționale, dreptul de *a alege (religia și confesiunea)* "semnifică și posibilitatea de a nu avea nici o opțiune religioasă". "Obligativitatea" devine deci egală cu "dreptul", înțelegere care nu poate fi explicată în nici un caz drept un raționament în respectul gândirii juridice, ci doar ca un compromis între o evidență de drept și o presiune externă.¹⁴³ Dacă soluția Curții Constituționale salva în plan formal libertatea de conștiință, ea rămânea complet insuficientă în plan concret. Studiul religiei a rămas în programă. Câți dintre copiii/părinți cunosc sau înțeleg să se prevaleze de posibilitățile acordate de Decizia nr. 72/1995, chiar dacă ar dori? Situația este cu atât mai preocupantă cu cât "religia și confesiunea" de care vorbește art. 9 (1) din Legea învățământului nr. 84/1995 poate fi numai una aparținând celor 14 culte recunoscute de către stat. Practica din ultimii ani nu a făcut decât să confirme observația lui Renate Weber: "O lege trebuie să fie clară, pentru a nu permite comiterea de abuzuri. A proceda așa cum a

această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.

¹⁴⁰ Este vorba despre 57 de deputați - un număr relativ mare pentru acest gen de contestații - care au invocat prevederile constituționale ale art. 1 alin. (3), teza privind "libera dezvoltare a personalității umane", ale art. 26 alin. (2) care prevăd că "persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși", ale art. 29 alin. (1), (2) și (6) privind libertatea conștiinței și ale art. 45 alin. (5) privind obligația autorităților publice de a contribui "la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării" (vezi Emil Moise, *Op.cit.*).

¹⁴¹ Publicată în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995.

¹⁴² Printre alte exemple se află și faptul că în foaia de recensământ sunt trecute doar două opțiuni: "ortodox" și "altă religie". Interviurile realizate cu recenzori au arătat că unele persoane nu știu ce să răspundă la întrebarea privind religia iar altele răspund "treceți ce este toată lumea", sau "treceți ce au zis și ceilalți" (vezi Emil Moise, *Op.cit.*).

¹⁴³ Renate Weber, "Legea învățământului: între contestare și supra-apreciere", *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 9, 1995

procedat Curtea Constituțională este o gravă greșeală, cu efecte negative deosebite pentru România".¹⁴⁴

Prevederile Legii învățământului în materia învățământului religios fuseseră adoptate la insistența BOR, care dorise o afirmare încă și mai fermă a religiei în școală. Acest obiectiv maximal nu a fost părăsit după adoptarea Legii nr. 84 în 1995. În luna decembrie 1996, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române și Adunarea Națională Bisericească au înaintat Senatului propunerea legislativă cetățenească, susținută prin semnăturile a 1.049.853 de "credincioși", pentru modificarea art. 9 alin. (1) din Legea învățământului nr. 84/1995 cu următoarea variantă: "Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară de bază. Participarea la orele de religie se va face în funcție de apartenența religioasă și confesională."

Ministerul Învățământului a contraargumentat în felul următor: "1.În Legea învățământului nu exista noțiunea de "disciplină de bază". Art. 127 alin. (2) prevede că planurile de învățământ cuprind discipline obligatorii, opționale și facultative; 2. Introducerea religiei ca disciplină obligatorie nu va avea consecințe negative asupra elevilor care nu aparțin unei credințe și confesiuni dintre cele recunoscute, potrivit legii. Există posibilitatea ca aceștia - foarte puțini - sa primească spre rezolvare, în școală, individual sau în grup diverse sarcini didactice¹⁴⁵ .

Totuși, linia urmată de Legea învățământului nr. 84/1995 în privința studiului religiei în învățământul de stat a fost întărită prin Ordonanța de urgență nr. 36/1997, având ca scop completarea și amendarea Legii nr. 84/1995. Art. 9 (1) al ordonanței enunța sentențios caracterul de "disciplină școlară" al religiei și doar atât.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Renate Weber, *Op.cit.*, pag. 18

¹⁴⁵ Adresa nr. 9.304/ 1997.

¹⁴⁶ "Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară. Elevul, cu acordul părintelui sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studii și confesiunea. Cultele recunoscute oficial de către stat pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățământ specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult, precum și înființarea și funcționarea unor structuri de învățământ laic, în sistemul național de învățământ, sub coordonarea și controlul Ministerului Învățământului. Susținerea materială a acestor structuri se asigură de către cultul respectiv, și parțial de către stat, potrivit unor norme aprobate de către Guvern. Cultele recunoscute oficial de către stat,

Varianta modificată și republicată a Legii învățământului, din 1999 păstrează ambiguitatea prevederilor cu privire la studiul religiei în ciuda opiniei Curții Constituționale din 1995. Aceasta este parte a trunchiului comun – ceea ce ar însemna “obligatoriu” -, dar este și opțională, de vreme ce elevul poate să nu frecventeze orele de religie și, de fapt, facultativă.¹⁴⁷ Totuși, dacă inventariem *pur formal* noua formulare a Legii învățământului și interpretarea Curții Constituționale din 1995¹⁴⁸, ca și a altor surse de drept¹⁴⁹, se poate susține – *tot dintr-un punct de vedere pur formal* - că în învățământul din România este asigurată libertatea de conștiință – care include și refuzul credinței religioase.

Educația moral-religioasă în școli

În practică, populația nu are cunoștință de toată această complicație constituțională și, chiar dacă ar avea, se află sub o extraordinară presiune din partea instituțiilor și a preoților pentru a mai putea vorbi depre o alegere liberă în ceea ce privește studierea de către copii a religiei în școli. BOR are o strategie bine confirmată de transformare a orelor de religie într-un proces de ortodoxizare a copiilor. Nici Ministerul Educației Naționale și Cercetării, nici Secretariatul de Stat pentru Culte nici alte instituții nu împiedică acest proces. Presiunile BOR pentru ca ora de educație moral-religioasă să nu mai fie pusă prima sau ultima în orele de program – ceea ce este firesc dacă avem în vedere caracterul

răspund de elaborarea planurilor de învățământ și a programelor analitice, care se aprobă de Secretariatul de Stat pentru Culte și de Ministerul Învățământului”.

¹⁴⁷ Această situație se reflectă și în practică: În cataloagele școlare, în dreptul disciplinelor opționale se află trecută mențiunea “C. d. s. – Curriculum la decizia școlii”, mențiune care nu se află și în dreptul disciplinei *Religie*; de asemenea, *Religia* este trecută direct în planul disciplinelor de studiu al elevilor/elevelor, fără acordul acestora sau al părinților acestora, și nu figurează în oferta disciplinelor opționale (Emil Moise, *Op.cit.*).

¹⁴⁸ Deciziile Curții Constituționale sunt obligatorii pentru orice instituție.

¹⁴⁹ Punctul de vedere al președintelui Camerei Deputaților, prin care apăra în 1995 textul legii contestat la Curtea Constituțională, poate fi considerat sensul dat de către legiuitor prevederilor pe care le votase: “Studiul religiei, în conformitate cu opțiunea elevului și acordul părintelui sau tutorelui legal, în măsura în care obiectul materiei și modalitatea de predare se integreaza procesului normal de învățământ și se axeaza pe prezentarea unor elemente de cultură religioasă generale, abordate într-o manieră neutrală, nu poate fi considerat, ca și în cazul altor discipline, o modalitate de constrângere a subiecților în aderarea la o anumită religie”. Este absolut evident că practica educațională la disciplina “educație moral-religioasă” încalcă violent interpetarea anterioară. (Decizia 72 din 18 iulie 1995 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățământului, publicată în Monitorul Oficial nr. 167)

opțional sau facultativ al acestora – au avut în multe cazuri succes.¹⁵⁰ Prevederile Protocolului MI-SSC amintit – și mai târziu, ale Curții Constituționale - au fost încălcate de BOR prin nerespectarea caracterului irenic al disciplinei “educație moral-religioasă” începând chiar cu programa analitică.¹⁵¹ Astfel, pentru fiecare clasă, de la clasa I până la clasa a XII-a, programa începe cu *Semnul Sfintei Cruci* (semn specific Bisericii Ortodoxe și care, în cadrul altor confesiuni este neacceptat). În *Abecedarul micuțului creștin*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992, se prezintă explicit, cu detalii în imagini, cum se face semnul crucii, caracteristic confesiunii ortodoxe.¹⁵²

Interviurile cu elevele și elevii de diferite clase au arătat că la toate orele de religie acestora li se solicită să facă acest semn, cu fața orientată către o icoană, aparținând tot confesiunii ortodoxe. Icoana rămâne în clasă tot timpul, nu numai la orele de religie și este prezentă în aproape toate sălile de clasă.

Nu numai conținutul, dar și metodele folosite de pedagogia ortodoxistă afectează principiile învățământului modern, orientat spre o persoană responsabilă, înzestrată cu rațiune și cu valori democratice (vezi ANEXA IV). În una dintre școlile investigate¹⁵³, la clasele primare, în anul școlar 2001- 2002, profesoara de religie le spunea elevilor că dacă nu vin la școală cu cruciuliță la gât o să apară “diavolul” și o să pățească numai lucruri rele.¹⁵⁴ Într-o alta, pentru a fi mai convingătoare, profesoara le desena diavolul pe tablă. Este o practică curentă ca profesorii de religie ortodocși să sperie copiii de

¹⁵⁰ Nota Elisabetei Stănciulescu cu referire la situația din județul Cluj (Prelegere inaugurală: “Sociologia și reforma sistemului educativ”/ Universitatea Babeș-Bolyai – Cluj-Napoca, martie 2002): “Atâta timp cât, ca disciplină în fond facultativă, Religia a fost plasată în orare la finalul programului unei zile, elevii plecau la masă. Pentru a evita astfel de reacții, reprezentanții disciplinei au obținut plasarea ei undeva în interiorul programului și trecerea sub tăcere a faptului că, în funcție de opțiunile exprimate de părinții lor, elevii au dreptul să participe sau să nu participe la aceste ore. Sunt ușor de sesizat riscurile unei astfel de măsurii”. Conform investigațiilor, același scenariu a fost urmat în județul Buzău, așa cum s-a întâmplat foarte probabil și în alte zone.

¹⁵¹ *Programa analitică pentru predarea religiei în școală* (apărută cu aprobarea *Sfântului Sinod* al B.O.R.), București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1990.

¹⁵² Apărut cu aprobarea Comisiei Patriarhale Române pentru Învățământ și cu avizul Ministerului Educației Naționale nr. 32530/ 17.06.1990.

¹⁵³ Din municipiul Buzău.

¹⁵⁴ Cercetare a lui Emil Moise, “Relația Stat- Biserica în privința educației religioase în școlile de stat din România”, nepublicat. (Vezi și Emil Moise, “Interpretarea Bibliei, sursă a discriminărilor de gen în practica religioasă creștină din România”, *Revista Română pentru Drepturile Omului* nr. 23, 2002, pag. 86-96.) arhivele Episcopiei Buzăului și ale Seminarului Teologic Liceal din Buzău.)

contactul cu membrii altor confesiuni și să numească alte comunități religioase – chiar și cele recunoscute drept cult – cu numele pejorativ de “sectă” (vezi Anexa IV).

Complementar, uni profesori – mai ales preoții – cer elevilor, cu amenințarea sancțiunii, să participe la slujbele din bisericile ortodoxe în fiecare duminică. În unele unități de învățământ s-a propus chiar ca toate zilele de școală să înceapă și să se încheie cu o rugăciune.

Între incompatibilitățile educației ortodoxiste practicate de profesorii de religie ortodoxă din școli și principiile învățământului modern se numără elementele sancționator- autoritariste și sexiste. În Abecedarul ortodox, un băiat este pedepsit de Dumnezeu pentru că a vrut să strice cuibul unei rândunici: "Vasilică a căzut și toată vara a zăcut bolnav în spital". În imagine Vasilică este prezentat căzut la pământ, cu scara peste abdomen, peste membrele inferioare și peste unul din membrele superioare.¹⁵⁵ Metoda educației prin pedeapsă este identificată în una dintre imaginile lecției “Sfântul Nicolae, prietenul copiilor”¹⁵⁶, în care unuia dintre copii Sfântul Nicolae i-a adus în dar câteva nuiete (vezi ANEXA IV).

Există multe exemple, de asemenea, de discurs cu specificitate sexistă¹⁵⁷. Ca modele educative sunt date copiilor – sau se face invitația de a fi date - pasaje din *Vechiul Testament* în care femeia este *citată* printre proprietățile bărbatului, alături de bou, asin și alte dobitoace ale acestuia.¹⁵⁸

Concluzia este că disciplina “educație moral-religioasă” care se aplică în școli se află într-un conflict sever cu prevederile legislative și cu principiile educației moderne.

¹⁵⁵ “Fiți buni cu viețuitoarele”, pp. 36- 37

¹⁵⁶ Paginile 14- 15

¹⁵⁷ Despre caracterul sexist al atitudinii BOR față de educație acest pasaj este lămuritor: “Educația având la bază omul ca chip al lui Dumnezeu va trimite în lume bărbați capabili să cugete și să lucreze cu putere, care să fie stăpâni și nu robii împrejurărilor, bărbați cu idei largi, cu idei clare și având curajul convingerilor lor” (Din Procesul- verbal înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2544/01.07.1991, întocmit în data de 18.06.1991 la conferința preoțească (ortodoxă) cu tema "Educația moral- religioasă a tineretului și a întregului popor" în pregătirea introducerii educației *moral-* religioase în școlile de stat - Emil Moise, *Op.cit.*)

¹⁵⁸ “Să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul dintre dobitoacele lui (...)”.

Scopul acesta este asumat explicit de către reprezentanții BOR. Prof. Nicolae D. Necula cerea profesorului de religie, în oficiul Patriarhiei, nu numai trăirea religioasă și participarea la slujbele Bisericii, ci și “să facă părtași pe elevii săi, căci, pe lângă instruirea religioasă, învățământul religios trebuie să aibă în vedere și educația religioasă, adică formarea de buni și autentici creștini”.¹⁵⁹

Dacă în orașe instituțiile mai păstrează un oarecare echilibru între ele, la sate preoții fac practic orice doresc.¹⁶⁰ Statul nu-și îndeplinește obligația sa de a asigura condiții educaționale optime pentru copii, nici de a oferi un cadru complet liber de afirmare a libertății de conștiință. Faptul că, printre altele, “reprezentanții disciplinei au obținut plasarea ei undeva în interiorul programului și trecerea sub tăcere a faptului că, în funcție de opțiunile exprimate de părinții lor, elevii au dreptul să participe sau să nu participe la aceste ore”¹⁶¹ arată că, din contră, instituțiile statului participă la încălcarea unor principii fără de care nu poate fi vorba despre o identitate europeană.

Religia ortodoxă în sistemul universitar

Manifestările religioase ortodoxe în sistemul universitar variază de la o instituție de învățământ superior la alta. Dar nici o altă situație nu are, în această privință, aceeași relevanță și atâta miză cum are situația din Universitatea București. Aici s-a desfășurat, începând cu anul 1990, o intensă activitate de propagandă ortodoxă dusă, în principal, de către Liga Studenților din Universitatea București și de către Asociația Studenților Creștin-Ortodocși din România. Maximul de intensitate a acestor manifestări a fost atins spre sfârșitul anului 1997. Spațiul Universității a fost folosit pentru prezentarea de afișe și alte materiale militant ortodoxiste sub egida celor două organizații, sălile au devenit gazde ale dezbaterilor pe teme confesionale, manifestările cu caracter ritual s-au succedat într-un ritm

¹⁵⁹ Prof. dr. Nicolae D. Necula, “Cum și ce trebuie să fie profesorul de religie”, *Vestitorul Ortodoxiei*, 31 martie 2002

¹⁶⁰ O evaluare făcută chiar de către responsabilii pentru educația religioasă din cadrul BOR: pe teren: “realitatea din teren este la această dată următoarea: în mediul rural toți preoții au intrat în școli și-și desfășoară activitatea didactică fără probleme deosebite; problema mai dificilă este în școlile din municipiu – aici acțiunea a demarat mult prea greu atât din motive obiective cât și subiective” “Darea de seamă asupra desfășurării procesului de învățământ moral-religios în școlile din cadrul Protopopiatului Buzău” - înregistrată la Episcopia Buzău cu nr. 244/25.01.1991.

¹⁶¹ Elisabeta Stănciulescu cu referire la situația din județul Cluj (Prelegere inaugurală: “Sociologia și reforma sistemului educativ”/ Universitatea Babeș-Bolyai – Cluj-Napoca, martie 2002):

impresionant. Au fost sfințite căminele și sălile de curs, au fost puse candelă și icoane în spațiile destinate studiului, s-a lansat chiar ideea ridicării unei Biserici Ortodoxe în curtea Facultății de Drept și Filozofie.

Pentru prima dată, la începutul anului 1998, acțiunile Ligii Studenților și ale ASCOR au dus la proteste ale altor studenți. Susținând că spațiul universitar este unul al libertății de gândire, în afara dogmelor religioase sau politice, patru studenți de la Facultatea de Filozofie și la Facultatea de Drept au denunțat "intenția de a ridica un lăcaș de cult ortodox chiar în curtea clădirii care adăpostește Facultatea de Drept și Facultatea de Filozofie din București" ca și "introducerea icoanelor ortodoxe în amfiteatrele Facultății de Drept" considerând "Liga Studenților și Asociația Studenților Creștin-Ortodocși din România, organizații ce practică de multă vreme o propagandă religioasă în Universitate și care acum își permit să ia decizii exagerate".¹⁶² Alți studenți au afișat în Universitate proteste în care afirmău "politizarea excesivă a mediului universitar și impunerea unui monopol ideologic", "proliferarea grupurilor de extremă dreaptă", respectiv, "tolerarea și sprijinirea fundamentalismelor", chemând la formarea unor asociații ale studenților care să se opună acestor evoluții.

În urma acestor manifestări, la 26 martie 1998 Biroul Senatului Universității București a luat hotărârea de a nu mai autoriza "manifestări religioase în spațiul universitar". Ca reacție la decizia Biroului Senatului, ASCOR a publicat, sub semnătura președintelui Asociației, o luare de poziție în care denunță "nonșalanța cu care grupări anticreștine, folosindu-se de unii colegi de la Filozofie, au început să facă presiuni puternice asupra conducerii Universității București". Liga studenților a transmis presei un comunicat, la 8 aprilie 1998, în care vorbea despre "un grup de orientare incertă (autointitulat Asociația Studenților din Universitatea București)" și despre o "ofensivă puternică a forțelor și a practicilor de sorginte comunistă". Patriarhul Teoctist a adresat la rândul său conducerii Universității o scrisoare în care se plîngea de "o decizie care ne amintește de regimul dictaturii ateismului".

La 8 aprilie 1998, APADOR-CH a făcut cunoscut opiniei publice un comunicat menit să clarifice temele aflate în dispută. Asociația a susținut, în esență, că "Manifestările religioase

¹⁶² Scrisoare deschisă adresată Ministrului Educației Naționale, Andrei Marga, Revista 22, nr., 1998

reprezintă o componentă a dreptului la libertatea religioasă (...). Aceste manifestări pot avea loc în spații private, sau în spații publice, cu condiția ca ele să nu afecteze drepturile și libertățile altor persoane. (...) Existența unor dezbateri, pe teme spirituale, religioase, sau de altă natură este nu numai compatibilă cu spațiul universitar, ci chiar în spiritul universității. (...). Senatul Universității are obligația să elaboreze un cod de conduită aplicabil diferitelor evenimente desfășurate în spațiul universitar, așa cum se întâmplă în majoritatea universităților din democrațiile funcționale".

În ceea ce privește transformarea spațiului universității publice într-un mediu confesional, APADOR-CH o considera "contrară prevederilor Constituției României ... o încălcare a caracterului secular al statului, a drepturilor și libertăților studenților, cadrelor didactice și personalului din universitate. Punerea de icoane pe pereții sălilor de studiu sau culoarelor ori ridicarea unei biserici în spațiul universității afectează libertatea de conștiință a celor care nu împărtășesc aceleași opțiuni religioase ori aceleași forme de manifestare a credinței" și că deci "Senatul Universității și oricare altă autoritate universitară nu au competența să autorizeze desfășurarea lor".¹⁶³

La 9 aprilie 1998, Senatul Universității a permis din nou conferințele și dezbaterile pe teme religioase dar a hotărât excluderea icoanelor sau altor simboluri confesionale din spațiul universitar. A fost numită o Comisie care să stabilească regulile în materie.

Ca o observație generală, se poate afirma că propaganda ortodoxă din Universitatea București a depășit cu mult pragul a ceea ce era compatibil cu protecția libertății de conștiință a altor participanți la viața universitară ori cu spiritul universitar. Și astăzi, în anul 2002, mai există icoane pe pereții sălilor de studiu sau culoarelor iar anul universitar începe cu o slujbă ortodoxă – fapte care contravin Constituției și principiilor de egalitate și nediscriminare europene

¹⁶³ Gabriel Andreescu, "Pentru o lege a libertății de conștiință și religioase (I)", *Revista Română de Drepturile Omului* nr. 16, București, 1998

Capitolul IV: BOR și integrarea europeană

1. Implicarea BOR în politica internațională

Integrarea europeană are, după cum s-a insistat, două dimensiuni : una este problematica internă, în sensul procesului de modernizare, de acomodare la valorile europene; celălalt este de ordin extern, ca acțiune având ca scop parcurgerea pașilor de politică internațională necesari până la acceptarea României în cadrul acestei organizații de state care este Uniunea Europeană. Biserica Ortodoxă Română joacă un rol extern, atât ca actor cu o politică internațională proprie, cât și prin susținerea, ori împiedicarea, acțiunilor de politică externă ale statului român care au ca obiectiv integrarea.

BOR participă, într-o anumită măsură, la ceea ce a fost numită « geopolitica ortodoxiei ».¹⁶⁴ Relațiile cu bisericile ortodoxe din Rusia, Grecia, Ucraina, Bulgaria, Serbia ș.a.m.d. au influență asupra politicilor BOR, cele ce privesc interesele proprii ori cele care servesc scopurilor altor actori. Dar, ca biserică autocefală, BOR are o politică independentă de “surorile ei ortodoxe”, care explică rolul și puterea ei eventuală în procesul de integrare.

În decursul cercetării a rezultat, chiar împotriva unora dintre presupuzițiile inițiale, că politica externă a BOR a fost și este marcată decisiv de politica externă a forțelor politice aflate la putere la București. Spre deosebire de politica internă, unde BOR își urmează interesele de multe ori conservatoare-antieuropene, în politica externă BOR se aliniază mai curând instituțiilor statului.

Această politică este veche. În primii ani ai comunismului, când regimul de la București a fost un simplu aparat de control al URSS asupra țărilor ocupate, Biserica ortodoxă a urmat și ea fidel scenariile plănuite la Moscova în ce privește politicile de orice ordin, inclusiv în privința religiei. Jaloanele acestei politici erau exprimate în felul următor:

¹⁶⁴ F. Thual, *Geopolitique de l'Orthodoxie*, Paris, 1993

„Biserica Ortodoxă Rusă din Uniunea Sovietică a dat dovadă, prin distincții ei reprezentanți, că a desprins din realitățile vieții rostul adevărat de pe pământ al celor care cârmuiesc credința oamenilor: acela de a munci, în colaborare cu cei care diriguiesc rosturile pământești, pentru fericirea poporului.”¹⁶⁵ Atunci când la Moscova s-a cerut crearea unui „cordon sanitar” catolic în jurul Uniunii Sovietice, prin frontul ortodox al democrațiilor populare, patriarhul Justinian l-a urmat întocmai.¹⁶⁶

Odată cu manifestările de independență față de Moscova ale regimului comunist de la București și BOR a urmat, în materie de relații externe, linia deschiderii spre Occident. Astfel se explică relațiile stabilite la începutul anilor '60 cu Biserica Catolică. Sub regimul Ceaușescu, folosirea BOR în scopurile național-comunismului a devenit sistematică. În anii de “dizidență” ai Bucureștiului față de Moscova, în România s-au succedat vizitele unor demnitari ecleziastici de la Vatican: Cardinalul König, primatul Austriei, cardinalul Jean Villebrands. Patriarhul Justinian a vizitat la rândul său Viena și primatul canonic din Belgia. În 1972 a avut loc întâia vizită a unei delegații BOR la Vatican - din care făceau parte Episcopul-vicar patriarhal Antonie Ploieșteanul și teologii Dumitru Stăniloae și Dumitru Popescu – primită de Papa Paul al VI-lea.¹⁶⁷ Patriarhul Teoctist a vizitat la rândul său Vaticanul în luna ianuarie 1989.

Mai mult decât viața internă a BOR, relațiile internaționale ale bisericii erau controlate strict de către regim și în particular, de către Direcția de Informații Externe. Legătura în planul politicii externe dintre BOR și serviciile de informații și activitățile externe nu putea să nu se perpetueze după revoluția din 1989, dată fiind continuitatea dintre elitele de dinainte și după evenimente. Patriarhul Teoctist s-a retras câteva luni după căderea regimului comunist. A revenit însă ca și Întâistătător al BOR, odată cu preluarea deplină a controlului intern de către gruparea politică strânsă în jurul președintelui Ion Iliescu. De această dată, BOR devenise un actor puternic și cu un grad real de independență. În noile condiții, raporturile dintre stat și BOR arată mult mai nuanțat decât altădată.

¹⁶⁵ Petru Groza, „Biserica nu trebuie să fie statică”, în *Culte religioase...*, Op.cit., p. 60

¹⁶⁶ Olivier Gillet, *Op.cit.*, pag. 47

¹⁶⁷ Boris Buzilă, “Două tandemuri providențiale”, *Ziua*, 26.10.2002

Ambiguitatea, plurivalența atitudinii BOR¹⁶⁸ este esențial de notat, în măsura în care BOR are propriile interese și chiar propriul proiect pentru identitatea regională. Atunci când interesele sale au coincis cu cele ale autorităților publice, asumarea de către BOR a politicii statului s-a făcut cu entuziasm. Exemplul notoriu a fost convergența dintre atitudinea autorităților de la București față de regimul Miloșevici și a BOR față de atitudinea Bisericii ortodoxe sârbe la mijlocul anilor '90. În 1995, patriarhul Teoctist a făcut un turneu în Iugoslavia, ocazie cu care a vizitat Pale, capitala sârbilor bosniaci, semn inamical față de politica occidentală în regiune.¹⁶⁹ Bunele oficii ale patriarhului BOR pe lângă statul sârb erau în logica încălcării embargoului față de Iugoslavia, confirmată după schimbările politice din toamna anului 1996.

2. Manifestările pro-europeniste ale BOR

Când politica de la București a devenit pro-occidentală, după anul 1996, BOR i s-a opus o perioadă. Deschiderea spre Occident, planuită de stat în legătură directă cu integrarea europeană și euroatlantică ar fi beneficiat de solidaritatea manifestă la nivelul mai larg al societății și în sensul acesta, de implicarea bisericii majoritare. Un test major a fost invitarea Papei la București, dorită de președinție și de către guvern. Comunicatul Biroului de Presă al Patriarhiei Române din 1 iunie 1998, privind vizita Papei în România, promovată intens de președintele Constantinescu, susținea:

"Vizita este considerată inoportună, atâta vreme cât neînțelegerile patrimoniale cu Biserica Catolică Orientală de Rit Bizantin (Greco-Catolică) nu se vor rezolva pe calea dialogului, revenindu-se astfel la mult dorită pace confesională, mai ales în Transilvania"¹⁷⁰.

Invocarea de către Biserica Ortodoxă Română a "neînțelegerilor patrimoniale" era un simplu artificiu de vreme de "neînțelegeri" profita chiar ea.

¹⁶⁸ Și mai general, a Bisericilor ortodoxe din regiune.

¹⁶⁹ Gabriel Andreescu, "Relații internaționale și ortodoxie în Estul și Sud-Estul Europei", *Studii Internaționale* nr. 4, București, 1998, pag. 3-33.

¹⁷⁰ *Adevărul*, 2.06.1998

Mașinăria de influență a statului a început însă să funcționeze. Între 29 august și 1 septembrie 1998, s-a ținut la București conferința patronată de cel mai mare for al laicilor catolici, Comunitatea San Egidio, intitulată "Pacea este numele lui Dumnezeu". Între organizatori se aflau președintelui Emil Constantinescu, Biserica Ortodoxă Română și Ministerul Afacerilor Externe. O astfel de colaborare oficială, între instituțiile statului și Biserica Ortodoxă Română a presupus înțelegeri de culise.¹⁷¹

Papa a vizitat România în luna mai 1999, act prin care BOR și-a adus contribuția simbolică la relațiile dintre lumea occidentală, predominant catolică și protestantă, și lumea ortodoxă. În anul 2002, Întâistătătorul BOR a vizitat Sfântul Scaun, gest care s-a bucurat de asemenea de rezonanță internațională. Între timp însă, conducerea BOR dăduse și alte semnale publice de susținere a politicii de integrare europeană și euroatlantică. S-a urmat în acest fel tradiția supunerii la cerințele "interesului de stat", așa cum era acesta definit, la un moment istoric dat, de către forțele politice care dețineau puterea.

Din aceeași categorie face parte și participarea BOR la mișcarea ecumenică și la dialogul interconfesional promovat de Conferința Bisericilor Europene (CEC).¹⁷² Implicarea BOR în acțiunile CEC, organizație înființată în perioada "războiului rece", era inițial expresia politicii de propagandă și în interesul serviciilor informative. Cum CEC funcționează ca o organizație ecumenică regională, autonomă față de Consiliul Ecumenic al Bisericilor (organizație mondială), dar colaborând cu acesta, ea a devenit un actor cu pondere în susținerea integrării europene. Organizația numără 127 de Biserici membre, din toate țările Europei, și 25 de organizații religioase asociate¹⁷³. Printre activitățile CEC se numără avansarea integrării europene, ajutorul dat Bisericilor să trateze problemele eclesiastice și sociale cu dimensiune europeană, administrarea programului "Un suflet pentru Europa", lansat de UE, analiza unor teme precum bioetica, ecologia, securitate, relația Stat-Biserică, probleme sociale etc. CEC a organizat conferința internațională "Creștini și musulmani în Europa" (12-16 septembrie 2001, Sarajevo). În martie 2002,

¹⁷¹ Incluzând concesiile, precum sprijinul statului pentru ridicarea Catedralei Mântuirii Neamului.

¹⁷² Vezi site-ul www.cec-kek.org

¹⁷³ Alexandru Tudor, "Suveranitatea națională și Biserica Ortodoxă Română din perspectiva integrării europene", în *Suveranitatea națională și integrarea europeană*, Polirom, 2002

Comisia Biserică și Societate a CEC a lansat un apel către toate Bisericile membre să se angajeze în dezbateră privind viitorul UE. BOR este activă în CEC, iar mitropolitul Daniel al Moldovei este unul din cei nouă membri ai consiliului prezident al CEC și ca atare, în anul 2000 a fost gazda întâlnirii Comitetul Central al CEC, ocazie în care au fost dezbătute temele teologice conectate cu ideea Europei unite.¹⁷⁴

BOR este membră fondator a AIDrom, care promovează dialogul ecumenic și desfășoară activități de diaconie (probleme sociale), pedagogie și ecologie.

Dincolo de acest fundal de acțiuni, există un număr de manifestări pe care le punem trece la capitolul de “susținere programatică” a integrării europene. Ele sunt expresia mobilizării BOR pentru afirmarea interesului de stat. BOR și-a pus semnătură pe Declarația Cultelor pentru integrarea României la Uniunea Europeană, din luna mai 2000, în care se enunță următoarele:

“Semnatarii prezentei Declarații, având în vedere responsabilitatea ce ne revine în susținerea procesului de integrare al României în structurile Uniunii Europene și analizând situația generală în care se află țara noastră, ne exprimăm sprijinul nostru activ pentru acest proces. Întrucât am fost întotdeauna europeni facem în mod firesc eforturi în acest scop, fiind convinși că această integrare servește atât interesele credincioșilor noștri, cât și întregii societăți din România. (...)”

În urmărirea integrării în Uniunea Europeană, România nu urmărește doar obținerea unor drepturi asociate cu statutul său de membru, ci dorește să-și exercite responsabilitatea ce decurge din această aderare. Având o viață religioasă bogată, România este pregătită să contribuie la îmbogățirea patrimoniului spiritual și cultural european, reafirmând respectul pentru viață, demnitatea persoanei umane, dreptul la proprietate, valoarea familiei și a solidarității umane, acordând o atenție deosebită garantării libertății de gândire, conștiință, credință și religie. Procesul de unificare europeană, care vizează în mare măsură o unificare

¹⁷⁴ Conference of European Churches, “The Role of the Churches in the Process of European Integration – a Search of Common European Values”, Iași, October 2000

economică, poate fi deplin în condițiile în care se realizează și o îmbogățire spirituală europeană. Păstrându-și identitatea spirituală proprie, modelată în decursul istoriei, alături de celelalte țări europene, contribuția României va mări valoarea tezaurului spiritual și cultural european. (...) Particularitățile culturale și religioase ale fiecărei națiuni pot servi ca un liant și ca o bogăție pentru o Europă unită și stabilă în loc să se constituie în factori de conflict, așa cum s-a întâmplat de multe ori în decursul istoriei. Cultele religioase au vocația sfântă de a contribui la reconcilierea și apropierea dintre persoane spre slava lui Dumnezeu și mântuirea oamenilor. În consecință, reafirmăm dorința noastră de integrare în structurile europene, motiv pentru care considerăm necesar înaintarea prezentei Declarații și către forurile Uniunii Europene.”

Motivația politică a Declarației Cultelor apare limpede din conținutul ei. Un gest și mai elocvent, în aceeași logică, a fost “Apelul către toți românii din țară și din lume” semnat la 13 iunie 2001 de Regele Mihai I, Patriarhul Teoctist Arăpașu și Ion Iliescu, Președintele României:

„Acum, la intrarea în cel de al treilea mileniu, noi, toți românii, fie că suntem pe pământul moșilor și strămoșilor noștri, fie că suntem cetățeni loiali ai altor state, avem datoria să ne gândim la destinul națiunii române, la viitorul ei, într-o lume aflată în profundă schimbare. Societatea românească trece prin mari transformări și se confruntă cu numeroase greutăți de ordin economic, social și politic. Dificultăților inerente oricărei schimbări – și mai ales ale uneia de amploarea și profunzimea celei începute prin Revoluția din decembrie 1989 – li se adaugă efectele deceniilor de guvernare totalitară, care au separat România de Europa Occidentală. (...)

Românii din interiorul țării și cei din lumea întreagă nu au numai dreptul, dar trebuie să fie încurajați să analizeze cât mai profund posibil viitorul națiunii noastre, compoziția guvernelor și alegerea politicianilor noștri. Totuși, aceste dezbateri trebuie să fie bazate pe interesele noastre istorice. În viitorul apropiat, România se va afla în fața unor momente majore. Fără progres nu vom realiza integrarea ca membru deplin în Uniunea Europeană; fără sprijinul dumneavoastră, cererea României de integrare în NATO nu ar

avea același ecou. Împlinirea celor două deziderate ne privește pe noi toți și se așează deasupra oricăror calcule politice sau personale.

Vom dedica toate eforturile noastre pentru împlinirea acestor țeluri. Și, așa cum țările din regiunea noastră au reușit să fructifice creativitatea diasporei lor pentru binele națiunilor lor, facem apel la toți românii să ne ajute în orice fel posibil pentru a reuși în marile încercări care ne stau în față.

Procesul început în secolul al XIX-lea, prin mișcarea de renaștere națională, trebuie să se împlinească în secolul nostru, astfel încât românii să devină parteneri egali cu familia europeană a națiunilor. (...)

Aceasta este o datorie nu numai față de strămoșii noștri, care au luptat și au murit pentru independența noastră, ci și față de generațiile viitoare, care trebuie să aibă o garanție că niciodată nu vor trebui să îndure ceea ce generațiile anterioare au îndurat.”

Unul dintre cele mai recente evenimente care a implicat BOR în sensul atitudinilor explicate mai sus a fost conferința “Bisericele și valorile euro-atlantice”, desfășurată la Palatul Patriarhiei în 2-3 iunie 2002. Cu această ocazie, Daniel, mitropolitul Moldovi și Bucovinei identifica spațiul euro-atlantic cu tradiția iudeo-creștină: “Aș începe cu înțelegerea, susținerea și promovarea valorilor euro-atlantice, deoarece, într-o anumită măsură, aceste valori sunt inspirate din tradiția biblică, iudeo-creștină, chiar dacă uneori ele s-au formulat și impus în contradicție cu unele instituții religioase sau interpretări teologice contextuale diferite. Cu alte cuvinte, multe dintre valorile euro-atlantice sunt idealuri iudeo-creștine secularizate sau transpuse în limbaj juridic și ideologic, fără referință la sursa inițială de inspirație...”¹⁷⁵.

¹⁷⁵ Î.P.S. Daniel, “Valorile creștine și valorile euro-atlantice – temelia viitorului”, *Securitate și Cooperare*, nr. 4 (6), București, septembrie 2002, pag. 16

La sfârșitul conferinței a fost adoptată “Declarația participanților la Conferința internațională <Bisericile și valorile euro-atlantice>”, în care participanții, printre care BOR, susțineau:

“Toate Cultele recunoscute din România susțin fără echivoc integrarea euro-atlantică a României într-un spațiu al valorilor comune, al prosperității, securității și păcii. (...) Participanții la Conferință consideră că în Europa s-a deschis o perspectivă fără precedent pentru cetățenii Statelor din spațiul euro-atlantic – realizarea unei comunități largi, libere și unite sub valorile și practicile democratice, culturale, spirituale și securității comune.”¹⁷⁶

Atitudinea pro-integraționistă a BOR este exprimată în principal la nivelul Patriarhiei și reflectă tradiția relației dintre Biserica ortodoxă și stat. Aceste semnale sunt contradictorii cu manifestările anti-europene ale unor alți ierarhi și chiar cu unele detalii ale discursului amintit.¹⁷⁷ Sunt contradictorii cu atitudinile exprimate de către marea masă a preoților în timpul slujbelor lor, explicit anti-europene, care nu ar fi făcute fără încuviințarea – dacă nu chiar cerința – episcopilor. Dar declarațiile pro-integraționiste ale conducerii Bisericii Ortodoxe Române constituie o contribuție pozitivă la transformarea ideii de integrare europeană într-un „loc comun” în mentalul societății românești. Continuarea participării BOR la publicitatea proiectului european depinde însă, în primul rând, de voința autorităților publice de a promova acest proiect.

3. Integrarea europeană și garantarea libertății religioase în România. Concluzii

Biserica Ortodoxă Română promovează naționalismul ortodox, se opune multora dintre valorile drepturilor omului și nediscriminării, obligatorii pentru un membru al Uniunii Europene, pune obstacole funcționării statului de drept, participă la procesul de corupere a puterii politice încercând să deturneze resursele societății românești în beneficiul

¹⁷⁶ *Ibidem*, pag. 47

¹⁷⁷ Referiri la „identitatea noastră creștin ortodoxă”, la „credița neamului românesc”, la „datoria de oameni cu credință în Dumnezeu și în valorile creștine” sunt neconcordante cu valorile statului secular și multicultural modern, presupus de Uniunea Europeană.

propriu, constituie, într-un cuvânt, una dintre forțele cele mai importante care se opun procesului de modernizare a României, parte indispensabilă a integrării europene.

Ar fi o naivitate de a crede că *actuala ierarhie* a BOR ar putea fi convinsă să adopte o altă politică în ceea ce privește evoluția internă din România, gândindu-se la “interesul național”. O schimbare “pro-europeană” venind din marea masă a preoților este exclusă, odată, întrucât regulile interne BOR impun o supunere completă a acestora la ierarhie¹⁷⁸, apoi, întrucât, statistic, preoții ortodocși sunt cu atât mai puțin simpatetici cu valorile modernității. Într-un studiu care făcea conexiunea dintre integrare și BOR, Alexandru Tudor susținea totuși: “... prin investigația noastră interdisciplinară și prospectivă, am arătat că, în ciuda persistenței unor elemente care fac ca BOR să mai funcționeze încă în baza unei paradigme socio-ideologică națională/naționalistă, Biserica dă semne din ce în ce mai evidente că dorește și că poate să se adapteze la paradigma europeană, <fără să-și renege doctrina și tradiția>.”¹⁷⁹ Or, astfel de teze sunt expresia evidentă a unei tentații de tip *wishful thinking*. Este indispensabil să se evite autoînșelarea, să se refuze iluziile care împiedică statul și societatea civilă să facă ceea ce trebuie făcut.

Din contră: concluzia acestui studiu, care trebuie subliniată pentru a putea contracara obstacolele din calea integrării europene, este recunoașterea acuității sentimentelor anti-europene care se manifestă în cadrul BOR. Există și evoluții în sensul modernității, precum implicarea BOR în asistența socială chiar într-un mod instituționalizat, dar pozițiile generale ale BOR rămân dominate de doctrina, de tradiția și de interesele ierarhiei. Ele capătă deseori o expresie explicită, fără nici urmă de diplomatie. Iată în acest declarația – printre multele – acestei active personalități a BOR, Bartolomeu Anania, arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, cu ocazia unei conferințe de presă

¹⁷⁸ BOR este condusă de Sfântul Sinod, format din episcopi, mitropoliți, Patriarh. Conform dogmei, *Sinodul nu greșește niciodată*. Regula de principiu, aplicată cu puține excepții, este că episcop ortodox poate deveni cineva care a fost călugăr. “Tunderea la monahism” a cuiva este însoțită de jurământul privind ascultarea față de superior. Acest detaliu al organizării interne a Bisericii ortodoxe determină o structură cu o disciplină de fier. Supunerea totală față de superiori este parte din educația cuiva care urmează să aibă un cuvânt în conducerea Bisericii (Gabriel Andreescu, “Principala amenințare la adresa democrației: Ierarhia Bisericii ortodoxe române”, Revista 22, nr. 25 și 26, 1997).

¹⁷⁹ Alexandru Tudor, *Suveranitatea națională și Biserica Ortodoxă Română din perspectiva integrării europene*, în pregătire, într-un volum colectiv dedicat relației dintre suveranitate și integrarea europeană, la Polirom

desfășurată la Alba-Iulia în primavara anului 1998: “Europa ne propune sa acceptam homosexualitate, electronica, droguri, avorturi, inginerie genetica”; “Este un nonsens să intrăm în Europa, deoarece România a fost întotdeauna în Europa din punct de vedere istoric, geografic, cultural și spiritual. Ba chiar prin prisma culturii și civilizației am fost cu mult înaintea Europei” [...] “Europa în care ni se propune să intrăm - o Europa construită exclusiv pe economic și politic, în care nu se găsește nici o urmă de spiritualitate, de cultură, iar de religie nici nu poate fi vorba. O Europa sărăcită, decapitată de spirit, ceea ce este mai mult decât îngrozitor”.¹⁸⁰

Astfel de poziții nu sunt deloc singulare, sunt susținute de o mare parte a ierarhilor ortodocși, cum o face – tot o exemplificare dintre multe altele - IPS Gherasim, arhiepiscopul de Suceava și Rădăuți: “Cum să accept eu, care sunt român și creștin-ortodox, să primim anumite influențe care ne strică legea noastră. Sfânta Scriptură este categorică” ; “... părinții noștri, care au ținut cu atâta greutate legea noastră românească vor striga din mormânt asupra noastră dacă noi nu o vom respecta”.¹⁸¹ Sau iată formularea din revista *Deisis*: “Aceste atacuri [la adresa identității românești] reprezintă un fel de modă a neconformiștilor ... sunt atacuri concertate și cred că nu sunt atât de antireligioase cât antinaționale, în sensul că Biserica este instituția fruntașă în ceea ce privește conservarea identității naționale cu toate componentele ei. Lucrul acesta nu convine unor tendințe de globalizare, de laicizare, așa încât Biserica va continua să rămână ținta unor asemenea atacuri atâta vreme cât își va păstra misiunea de a fi depozitara identității ființiale a poporului român în Europa reunificată.”¹⁸²

Atitudinile antieuropene și mai general, xenofobe, se regăsesc cu atât mai mult la nivelul preoțimii.¹⁸³

¹⁸⁰ Lucian Dobrater, “In viziunea IPS Bartolomeu Anania, “Europa ne propune să acceptăm homosexualitate, electronica, droguri, avorturi, inginerie genetică” *Evenimentul zilei*, 16 aprilie 1998.

¹⁸¹ Buletin Mediafax, 22 aprilie 1998.

¹⁸² “Ortodoxia românească și integrarea europeană”, *Deisis*, 9-10, 2000).

¹⁸³ În procesul verbal încheiat în data de 20.06.1991 la conferința preoțească cu tema "Educația moral-religioasă a tineretului" în cadrul Protoieriei Panciu, preotul din Rotilești considera că "nu s- a procedat bine prin înființarea multor facultăți de teologie în care pătrund tineri nepregătiți și cu vicii, care vor face greutate bisericii. De ce ierarhii Bisericii noastre și reprezentanții preoțimii din Parlament nu iau poziție față de străinii care vin în țară la noi și fac propagandă religioasă pe stadioane? De ce nu ne apărăm mai cu curaj religia noastră ortodoxă strămoșească?" (Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2837/ 03.07.1991.)

În aceste condiții, promovarea integrării europene impune luarea în considerare a poziției antinomice a BOR față de proiectul european, folosind în același timp “resursele” de comunicare dintre ierarhia BOR și puterea politică. Măsurile care provesc statutul BOR de actor în procesul integrării europene vor avea ponderea în afara BOR, și nu în politica BOR.

Un număr de decizii urgente privesc asigurarea unui cadru legislativ stabil, în măsură să asigure întreaga libertate de religie și credință în România. **Ar intra în competența Uniunii Europene să treacă libertatea religioasă și de conștiință între criteriile politice ale aderării României la UE.** Este incoerent să faci din problematica tensiunilor interetnice, așa cum UE a făcut, un criteriu central al stabilității politice, și să dai o atât de mică importanță păcii confesionale. Pe aceeași linie, **Uniunea Europeană are de tradus explicit, în negocierile cu România, principiile nediscriminării și ale statului de drept în termenii statului secular.** Nu poate exista o adevărată libertate religioasă dacă principiul caracterului secular al statului nu este respectat.

Correspondentul **imediat**, pentru autoritățile române, a acestor criterii ale Uniunii Europene este **adoptarea unei legi a cultelor și a libertății de conștiință.** Ar fi greu de imaginat, dată fiind actuala realitate a organizării vieții religioase, să se poată impune o egalitate a comunităților religioase din România – aceasta nexistând, de altfel, nici în multe dintre actualele state ale Uniunii. Dar garanții autentice pentru libertatea de credință și conștiință se pot și trebuie adoptate prin lege. Elementul central al unei astfel de legi este includerea, ca o prevedere justițiabilă, a interpretării pe care Declarația pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranță și Discriminare pe Bază de religie sau Credință (rezoluția 36/55, 1981 a Adunării Generale a ONU) o dă libertății credințelor religioase.¹⁸⁴ În condițiile unei autentice libertăți de credință în România, varietatea

a) libertatea de a avea, de a adopta și de a renunța, potrivit propriilor convingeri, la o credință religioasă, fără nici o constrângere; b) dreptul de a exercita propria credință religioasă, de a manifesta religia și de a practica ritualurile religioase, individual sau în colectiv, atât în spații private, cât și în public; c) obligația credincioșilor de a manifesta un spirit de toleranță și de respect reciproc; d) obligația credincioșilor de a se abține de la orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbită religioasă; e) dreptul de a constitui și de a organiza culte religioase; f) dreptul de a constitui și organiza instituții religioase umanitare și de caritate; g)

confesională ar fi o bogăție, nu o sursă de tensiune și de epuizare spre false direcții a energiilor statului.

O a doua opțiune strategică pentru o lege a regimului general al cultelor și a libertății de conștiință este **eliminarea finanțării directe a cultelor de către stat și acordarea pentru cetățeni a posibilității de a transmite către cultul pe care-l preferă a unui procent din impozitul datorat statului.** Reglementarea ar pune capăt actualului fenomen prin care clericii și politicienii se întâmpină și se amenință reciproc pentru a obține cât mai multe resurse, materiale ori simbolice, de la bugetul public ori de la persoanele private, deregând raporturile firești într-un stat secular..

Este necesară deschiderea unui capitol de monitorizare a instituțiilor publice chemate să asigure **controlul respectării legii în legătură cu actorii religioși.** Impresia de imunitate pe care au căpătat-o preoții ortodocși care conduc manifestările colective de violență împotriva unor grupuri religioase minoritare, lipsa de răspundere a înalților ierarhi pentru declarații care constituie incitare la folosirea forței, blocarea sistemului de justiție în procesele dintre BOR și BGC sunt incompatibile cu statul de drept. O țară nu este compatibilă cu Uniunea Europeană dacă aceasta nu asigură domnia legii.

Ierarhia Bisericii Ortodoxe Române va juca un rol pozitiv în direcția integrării europene **continuând implicarea sa în dialogul ecumenic internațional, aprofundând relațiile stabilite cu Biserica Catolică, contribuind cu semnalele proprii la politica externă proeuropeană a autorităților publice.** Din diferite motive, domeniul politicii externe pare să fi fost punctul ideal în care s-a putut realiza o convergență între acțiunile BOR și strategiile internaționale ale statului. Deși din alte motive criticabilă, tradiția tandemului stat-biserică s-a dovedit, în chestiunea politicii pro-europene fructificabilă.

dreptul de a crea, de a dobândi și de a folosi, în mod adecvat, bunuri necesare îndeplinirii ritualurilor sau obiceiurilor unei religii sau credințe; h) dreptul de a edita și difuza publicații în domeniul credințelor religioase; i) dreptul de a preda religie sau credințe religioase, în locuri adecvate acestor scopuri; j) dreptul de a solicita și de a primi, cu titlu gratuit, bunuri de la persoane fizice și persoane juridice de drept privat; k) dreptul de a instrui, alege sau desemna liderii corespunzători, necesari potrivit cerințelor sau principiilor fiecărei religii sau credințe; l) dreptul de a respecta zilele de odihnă și de a celebra sărbătorile sau ceremoniile religioase, în conformitate cu preceptele fiecărei religii sau credințe religioase; m) dreptul de a

Implicarea BOR în asistența socială are o funcție modernizatoare în sine și constituie încă un factor care poate fi încuraja colaborarea internațională.

Ultima recomandare, dar nu în ultimul rând, privește societatea civilă. Ea are și rolul de *watch dog* în privința respectării principiilor statului secular.¹⁸⁵ **Apărarea caracterului secular al statului ar trebui să devină un obiectiv explicit, nu doar implicit, al organizațiilor preocupate de soarta democrației în România. Apoi, acțiunile societății civile pentru promovarea libertății de credință și a principiilor statului secular trebuie să devină subiect al finanțării interne și internaționale.** În special Uniunea Europeană are la dispoziție mijloacele financiare de a încuraja astfel de proiecte. Pentru Uniunea Europeană, modelul ar putea fi ceea ce UE face deja prin intermediul Centrului European de Monitorizare în domeniul discriminării pe bază rasială și etnică. România arată că discriminarea poate avea ca sursă importantă apartenența la confesiunile minoritare.

Mai multe organizații pentru drepturile omului – între care o mențiune specială merită Comitetul Helsinki Român și Liga Pro Europa - au luat atitudini în favoarea libertății de credință. O inițiativă privind crearea unei organizații specifice dedicată libertății de conștiință și principiului statului secular a fost anunțată pentru sfârșitul anului 2002. În ansamblul manifestărilor pe această temă, lumea academică joacă un rol care în timp va deveni decisiv. Există reviste¹⁸⁶ și autori¹⁸⁷ care au dezvoltat deja o doctrină a libertății de religie în contextul confesional al statului român. Susținerea acestor inițiative va conta ca un factor al integrării europene. În același timp, un element care nu a fost până acum explorat este **comunicarea între organizațiile civice dedicate drepturilor omului și**

stabili și menține raporturi cu alți credincioși sau comunități de credincioși, în probleme referitoare la religie sau credință, la nivel național și internațional.

¹⁸⁵ Democrația nu este un dar făcut de stat, ci expresia voinței tendințelor etico-liberale din societate.

¹⁸⁶ Cum ar fi *Revista Română de Drepturile Omului* București, care a publicat mai multe materiale oglindind problematica libertății religioase din România, sau revista *Alteră*, din Târgu Mureș.

¹⁸⁷ Liviu-Corneliu Popescu a publicat mai multe studii privind încălcarea libertății religioase și a caracterului secular al statului: “Înființarea cultelor religioase: abrogarea parțială a Decretului nr. 177/1948 pentru regimul general al cultelor religioase prin art. 150 din Constituție”, *Pandectele Române*, nr. 1/2002, București, pag. 43-54, “Libertatea înființării cultelor religioase”, *Pandectele Române*, nr. 2/2002, București, pag. 266-280 ș.a.

integrării europene și Biserica Ortodoxă Română. Până în acest moment, subiectul valorilor europene a fost o sursă de confruntare între cei doi actori.¹⁸⁸ El poate deveni o sursă de dialog.¹⁸⁹

L-am parafraza în final pe Salman Rushdie, reconvertind unul dintre comentariile lui despre Islam¹⁹⁰. Ideea este că restaurarea religiei în sfera personalului, depolitizarea ei reprezintă cheia pe care toate societățile ortodoxe trebuie să și-o asume pentru a putea deveni moderne. Singurele aspecte ale modernității interesante pentru ortodoxiștii fundamentaliști sunt puterea economică și instrumentele controlului social. Dacă se dorește victoria democrației și a drepturilor omului, lumea ortodoxă trebuie să accepte principiile secularist-umaniste pe care se bazează modernitatea și fără de care “europenitatea” țărilor ortodoxe va rămâne un vis îndepărtat.

ANEXA I: FORMULĂRI DIN PATRIMONIUL NAȚIONALISMULUI ORTODOX

Reprezentanții mai cunoscuți ai naționalismului ortodox sunt¹⁹¹:

Nae Ionescu (ciclul de articole *A fi <bun român>* din “Cuvântul”, 1930 reproduse în vol. *Roza vanturilor*, 1936);

Lucian Blaga (*Spatiul mioritic*, 1936);

Mircea Vulcanescu (*Omul românesc*, 1937; *Dimensiunea românească a existenței*, 1941);

Nichifor Crainic (*Puncte cardinale în haos*, 1936; *Ortodoxie și etnocrație. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, 1938; *Sufletul românesc* în “Gândirea”, 1942; *Transfigurarea romanismului în “Gandirea”*, 1943);

Constantin Noica (*Pagini despre sufletul românesc*, 1944; *Sentimentul românesc al ființei*, 1978);

¹⁸⁸ Un exemplu este comunicatul Patriarhiei care “consideră acțiunea lui Gabriel Andreescu prin care cere deconspirarea eventualei calități de agent sau de colaborator al fostei Securități a membrilor Sinodului Bisericii Ortodoxe Române drept un act inadmisibil de șantaj și intimidare a conducerii BOR” (“Patriarhia Română: “Un act inadmisibil de șantaj și intimidare”, în *Adevărul*, 9.09.2000)

¹⁸⁹ O excepție pare a fi politica Ligii Pro Europa din Târgu Mureș, care a invitat de mai multe ori reprezentanți ai cultelor la întâlniri dedicate problematicii europene.

¹⁹⁰ Salman Rushdie, “Ba da, e vorba despre Islam”, *The New York Times*, vineri 2 noiembrie 2001; versiunea română, 22, nr. 45, 2001

¹⁹¹ Din Gabriel Catalan, () nepublicat

Dumitru Staniloae (*Românism și ortodoxie* în “Gândirea”, 1937; *Ortodoxie și latinitate* în “Gândirea”, 1939; *Ortodoxie și românism*, 1939; *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, 1992).

Citate:

“Confesiunea face parte integrantă și e oarecum determinată de plămada sufletească a regiunilor respective. Acesta e adevărul fundamental în problema națiunii și religiei: ele sunt realități corelative. Suntem ca atare, ortodocși pentru că suntem români, și suntem români pentru că suntem ortodocși. Să devenim catolici? Ca să devenim catolici, ar trebui să ne transformăm astfel sufletește încât să putem realiza catolicismul. Transformarea aceasta însemnează însă: renunțarea la istoria noastră și la structura noastră spirituală. Cu alte cuvinte: renunțarea la românie.”¹⁹²;

“*A voi să fii* român nu însemnează însă și *a fi* român. A fi român, însemnează o stare naturală, o formulă de echilibru a existenței din care decurg, prin însăși desfășurarea vieții, anumite forme.[...] A fi român însemnează a avea o anumită plămadă, din care decurg cu necesitate absolută anumite atitudini și gesturi. Voința noastră nu are nimic de zis în această împrejurare; pentru că noi *nu ne putem depăși în chip normal pe noi înșine decât încetând a mai fi noi-înșine.*”¹⁹³;

“Concepția de viață a statului etnocratic e spiritualistă. [...] Așezământul prin care se exprimă concepția spirituală e Biserica. Biserica ortodoxă e consacrată de istorie ca Biserica neamului românesc. Statul etnocratic acceptă doctrina ei fără s-o discute. Românii uniți cu Roma, catolici în dogmă, au rămas ortodocși prin forma și prin esența cultului. În mod practic ei fac parte din Biserica națională. [...] Cultele istorice vor fi libere cu condiția respectului față de stat și a renunțării la orice prozelitism printre români. Cultul talmudic, al urii împotriva creștinismului, nu va putea fi subventionat. Rabinii nu se vor bucura de anumite îndreptățiri preoțești. Pe teritoriul statului etnocratic român nu se vor admite sectele sub nici un motiv. Ele sunt o primejdie pentru stat. Preoții stau sub autoritatea chiriarhală și vor fi salariați de stat. [...] Statul etnocratic va ajuta Biserica prin

¹⁹² Nae Ionescu, *Sortii de isbanda a noiei ofensive catolice* in “Cuvantul”, 5 noiembrie 1930 apud. *Roza vanturilor*, p. 205.

¹⁹³ Idem, *A fi “bun roman”* in “Cuvantul”, 30 octombrie 1930 apud. *Roza vanturilor...* p. 197.

toate mijloacele. Legile lui se vor conforma legilor ei morale. Adică: legea lui Hristos, legea statului.”¹⁹⁴;

“Chiar dacă n-ar fi creștin pâna în adâncimile lui, naționalismul românesc de azi, singurul paznic real al statului național, reprezintă o imensă bună dispoziție de încreștinare. Prin ramificațiile lui, Biserica poate încreștina din nou creierul și inima modernă, atât de înstrăinate încă de credința strămoșilor noștri.”¹⁹⁵;

“Când am pornit prin această revistă lupta de adâncire a izvoarelor de inspirație pentru a descoperi sub pojghița zeflemei marea omenie românească, am afirmat că până în aceste străfunduri nu se poate ajunge decât cu luminile ortodoxiei, care lipsea aproape cu totul din preocupările scriitorilor noștri, dar care constituie însăși substanța sufletului românesc. Ne-a întâmpinat atunci opoziția înverșunată a tuturor caragaliștilor și iudaizanților, care au fabricat ad-hoc hilariantă teorie a <ateismului național>.”¹⁹⁶;

“Noi românii suntem un popor care am trăit creștinismul în generozitatea eroismului și a milosteniei. Creștinismul e universal în revelație, dar devine național după modul dominant al temperamentului etnic, care îl realizează.”¹⁹⁷;

“Ortodoxia e dată pentru toată lumea, dar poporul nostru s-a realizat în lumina ei, cu conlucrarea Celui de Sus, specificându-se față de alte popoare, chiar de aceeași credință, prin dezvoltarea maximă a acelei trăsături fundamentale a naturii sale etnice, care e generozitatea eroismului și a milosteniei.”¹⁹⁸;

¹⁹⁴ Nichifor Crainic, *Programul statului etnocratic* (Capitolul II Biserica), 1937 apud. *Ortodoxie si etnocratie. Cu o anexa: Programul statului etnocratic*, Bucuresti, Ed. Albatros, 1997, p. 251-253.

¹⁹⁵ Idem, *Ortodoxie si etnocratie...*, p. 148.

¹⁹⁶ Idem, *Sufletul romanesc* in “Gandirea”, nr. 7/1942 apud. *Puncte cardinale in spatiu*, Iasi, Ed. Timpul, 1996, p. 140.

¹⁹⁷ Idem, *Transfigurarea romanismului* in “Gandirea”, nr. 4/1943 apud. *Puncte cardinale ...*, p. 199.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 200.

“Ortodoxia noastră este astăzi cel mai sigur criteriu de diferențiere, căci noi suntem în lume singurul popor latin de credință ortodoxă. Această împerechere fericită de sânge latin cu alese însușiri sufletești, venite din Răsărit, ne indică valoarea rasei noastre.”¹⁹⁹;

“Ortodoxia ni se înfățișează, mai ales în urma experiențelor ultimului veac de aprigă imitație a Apusului, ca singurul factor susținător și creator de originalitate etnică în cadrul latinității. Poporul român se bucură, datorită sintezei dintre latinătate și ortodoxie, de privilegiul unui popor dotat cu însușiri speciale și cu o cultură unică [...] Ortodoxia reprezintă, în firea noastră, aburul mistic al existenței în vreme ce latinătatea polul pozitivist, practic raționalist, al preciziiunilor tăioase și reci [...] Latinătatea este prin sine spirit pozitivist, ca și catolicismul de altfel. Nouă acest caracter ne apare și mai accentuat, datorită faptului că noi, întărindu-ne latinătatea prin împrumuturi, ceea ce împrumutăm nu are pentru noi și un conținut sufletesc ci numai unul pozitivist. Noi, fără ortodoxie, am prezenta latinătatea cea mai goală de suflet.”²⁰⁰;

“Când accentuăm elementul ortodox din firea românului arătăm un motiv în plus pentru necesitatea ca neamul nostru să rămână pe linia ortodoxă dacă nu vrea să decadă în românism și, în general, dintr-o situație superioară în una inferioară [...] Alte popoare care n-au ajuns la înălțimea specială a ortodoxiei nu se primejduiesc prea mult dacă nu sunt încă în ortodoxie. Iar o eventuală primire a ortodoxiei nu le-ar altera etnicul pentru că ortodoxia este o înalțare pe linia naturii. Dar o părăsire a ortodoxiei, avută timp îndelungat, echivalează cu degenerarea care e legată de orice coborâre dintr-o situație specială mai înaltă.”²⁰¹;

“Calitatea națională nu este un accident adaus umanului pur. Calitatea națională este însuși umanul într-o anumită formă a lui... Un uman pur nedeterminat de o anumită formă nu se poate închipui. [...] Umanul există numai în forma națională, colorată național, așa cum există numai determinat individual.”²⁰²;

¹⁹⁹ Cuvintarea lui Sextil Puscariu la congresul Fratiei Ortodoxe Romane de la Tirgu-Mures din noiembrie 1938, reproducă partial de Dumitru Staniloae, *Ortodoxie si latinitate* in “Gandirea”, nr. 4/1939, p. 197 apud. Z. Ornea, *Op. cit.*, editia 1996, p. 114.

²⁰⁰ D. Staniloae, *Ortodoxie si latinitate* in “Gandirea”, nr. 4/1939, p. 200-202 apud. Z. Ornea, *Op. cit.*, editia 1996, p. 116.

²⁰¹ Idem, *Iarasi romanism si ortodoxie* in “Gandirea”, nr. 5/1937, p. 247 apud. Z. Ornea, *Op. cit.*, editia 1996, p. 127.

“Naționalismul, în sine luat, nici nu mântuie, nici nu pierde, după cum este sau nu este străbătut de credința creștină.”²⁰³

²⁰² Idem, *Ortodoxie și romanism*, 1939, p. 11 și 42-43 apud. Constantin Schifirnet, *Studiu introductiv. O concepție teologică despre etnic și națiune*, p. XIII în vol. lui N. Crainic, *Ortodoxie și etnocratie...*, 1997.

²⁰³ Idem, *Naționalismul sub aspect moral* în “Gandirea”, noiembrie 1937 apud. Constantin Schifirnet, *Op. cit.*, p. XIII/nota 11 în vol. *Ortodoxie și etnocratie...*, 1997.

ANEXA II: LEGISLAȚIA PRIVIND CULTELE ȘI LIBERTATEA RELIGIOASĂ

1. Reglementări constituționale

Constituția României reglementează libertatea religioasă în art. 29, sub titlul libertății de conștiință:

(1) "Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

(2) Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc.

(3) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii.

(4) În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioasă.

(5) Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinat.

(6) Părinții sau tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine".

Prevederi privind viața religioasă mai apar în art. 6 (1):

"Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase"

și Art. 32 (7) din Constituție:

"Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege".

2. Decretul 177/ 1948

Decretul nr. 177/1948 a reglementat organizarea și funcționarea cultelor religioase în România sub regimul comunist. Decretul 177: (1) face enunțuri declarative privind garantarea de către statul român a libertății religioase; (2) acordă un statut special unui grup de "culte religioase recunoscute"; (3) introduce reglementări privind structura cultelor recunoscute și impune confirmarea șefilor cultelor și altor principali ierarhi de către Președintele statului; (4) comunitățile religioase care nu capătă statut de cult obțin personalitate juridică ca asociații și numai cu încuviuțarea Guvernului (prin intermediul Ministerului Cultelor, până în 1989, cu avizul Secretariatului de Stat pentru Culte, din momentul adoptării legii privind regimul general al cultelor religioase).

Decretul 177/1948 a fost elaborat în scopul controlului vieții religioase în România. Drept urmare, multe dintre prevederile sale au intrat în contradicție cu Declarația CFSN din 22 decembrie 1989, cu valoare constituțională, și apoi cu Constituția României votată în anul 1991. Nu a fost adoptată nici o lege de abrogare a Decretului 177/1948 și drept urmare, prevederile sale neconstituționale trebuie considerate abrogate implicit. Există în același timp decizii ale Curții Supreme de Justiție care susțin că Decretul 177/1948 nu mai este valabil datorită caracterului său neconstituțional.

Întreaga viață religioasă din România reflectă însă funcționarea, timp de 50 de ani, a sistemului proiectat pe baza Decretului 177/1948. Dacă anumite articole ale sale sunt evident abrogate, altele rămân tot atât de evident valabile, altfel nu s-ar putea desfășura activitatea instituțională presupusă de existența bisericilor în România. Situația existență, a unei abrogări doar implicite, are dezavantaje. Se păstrează confuzii, se mențin limitări care împiedică completa manifestare a libertății de gândire, conștiință, de religie și credință în România democratică. Decretul 177/1948 ar trebui înlocuit cu o lege urmând o concepție cu totul nouă, care să respecte litera și spiritul Constituției României și standardele prevăzute de convențiile internaționale elaborate în cadrul ONU, OSCE și ale Consiliului Europei (în special Declarația Universală a Drepturilor Omului/ 1948; Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale/ 1950; Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice/1966; Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale/1966. Importantă ar fi utilizarea recomandărilor Declarației privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie și credință/ 1981 și a Declarației de la Oslo cu privire la libertatea religioasă și de credință/ 1998.).

La o astfel de lege se lucrează începând cu anul 1990. Comisia creată special în acest scop, cu reprezentanți ai tuturor cultelor recunoscute, nu a reușit să se pună de acord. Proiectul de lege privind regimul general al cultelor religioase pe care Guvernul României la trimis la Parlament în luna septembrie 1998 a fost retras datorită protestelor unor culte, organizații religioase, ale societății civile și ale unor organisme internaționale.

3. Alte prevederi legislative

În condițiile în care Constituția României nu precizează univoc statutul cultelor în România iar Decretul 177/1948 trebuie considerat abrogat implicit, celelalte surse de drept capătă o importanță deosebită. În fruntea reglementărilor privind libertatea religioasă în România se află prevederile corespunzătoare din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice și din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Acestea fac parte din dreptul intern (conform Art. 11 din Constituție), dar au prioritate în raport cu alte reglementări

interne (conform art. 20 din Constituția României). Formularea Convenției Europene a Drepturilor Omului este următoarea:

Art. 9:

"(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

(2) Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori prin protejarea drepturilor și libertăților altora".

O importanță aparte în sistemul internațional de protecție a libertății religioase o are Declarația privind Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranță și Discriminare pe Bază de Religie sau Credință, adoptată de Adunarea Generală a ONU la 25 noiembrie 1981. Deși este vorba despre o rezoluție și nu despre o convenție, Declarația este considerată drept un document cu forță juridică pentru statele membre ale Organizației Națiunilor Unite.²⁰⁴ Declarația introduce definiții precise privind definirea "intoleranței" și "discriminării" bazate pe religie și privind conținutul libertății de gândire, conștiință, religie sau credință:

Art. 2:

"(2) În sensul acestei Declarații, expresia "intoleranță și discriminare bazate pe religie și credință" se referă la orice distingere, restrângere sau preferință care are la bază religia ori credința, având ca scop sau ca efecte anularea ori limitarea recunoașterii, folosirii ori exercițiului drepturilor omului și a libertăților fundamentale în mod egal."

Art. 6:

²⁰⁴ Suzanne Gee, *Human Rights and Religious Minorities in Europe*, Churches Human Rights Forum, 1995

"În conformitate cu Art. 1 al prezentei Declarații și ca subiect al prevederilor Art. 1, para 3, dreptul la libertatea de gândire, conștiință, religie sau credință include, inter alia, următoarele libertăți:

(a) Să participe la ritualuri și la adunări cu caracter religios și să ridice și să mențină lăcașuri pentru astfel de scopuri;

(b) Să creeze și să păstreze instituții cu caracter caritabil sau umanitar;

(c) Să realizeze, să obțină și să utilizeze într-o măsură corespunzătoare articolele și materialele necesare ritualurilor ori obiceiurilor specifice religiei sau credinței;

(d) Să scrie, să publice sau să distribuie publicații relevante în aceste domenii;

(e) Să predea religia sau credința în locuri corespunzătoare acestor scopuri;

(f) Să ceară și să primească contribuții voluntare financiare sau de alt gen de la persoane și instituții;

(g) Să formeze, să numească, să aleagă ori să desemneze prin succesiune lideri chemați să îndeplinească cerințele și standardele oricărei religii sau credințe;

(h) Să respecte zile de post sau să celebreze sărbători și ceremonii în concordanță cu preceptele religiei sau credinței proprii;

(i) Să stabilească și să mențină comunicarea cu alte persoane și comunități în materie de religie sau credință la nivel național și internațional".

**ANEXA III: ELEMENTE DIN MEMORANDUMUL PRIVITOR LA
DISCRIMINAREA BISERICII ROMANE UNITĂ CU ROMA (GRECO-
CATOLICĂ)**

Memorandumul (“al credincioșilor greco-catolici din România și din întreaga lume”) a fost adresat în luna septembrie 2002 președintelui Ion Iliescu; primului ministru Adrian Năstase; miniștrilor Răzvan Theodorescu /Ministrul Culturii și Cultelor; Rodica Stănoiu/ Ministrul Justiției; Mircea Geoană/ Ministrul de Externe; Hildegard Puwak/ Ministrul Integrării Europene; Vasile Pușcaș/ Ministrul Negociator Șef ; Ioan Rus/ Ministrul de Interne; Mircea Tănăsescu/ Ministrul de Finanțe; Nicolae Văcăroiu/ Președintele Senatului; Valer Dorneanu/ Președintele Camerei Deputaților; Paul Florea/ Președintele Curții Supreme de Justiție

și are ca subiect: “DISCRIMINAREA LA CARE ESTE SUPUSĂ BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ CU ROMA, GRECO-CATOLICĂ, ÎN ROMÂNIA”, scopul fiind “REPUNEREA BISERICII ROMÂNE UNITE CU ROMA, GRECO-CATOLICE, ÎN DREPTURILE SALE FIREȘTI”.

Memorandumul cuprinde următoarea scrisoare deschisă:

“Stimați Reprezentanți ai Statului Român,

Cu profundă mâhnire constatăm că, după mai bine de 12 ani de la Revoluția Anti-Comunistă din 1989, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, continuă să fie discriminată.

Discriminarea se manifestă prin următoarele forme:

Îngrădirea dreptului la justiție a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.
Refuzul Statului Român de a înapoia bunurile naționalizate și confiscate de la Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Acte legislative menite să legifereze și în prezent naționalizarea și confiscarea din anul 1948.

Permiterea incitării la ură pe motive religioase.

Refuzul Statului Român de a aplica legea și permiterea încălcării acesteia de către unii dintre funcționarii săi și de către diverse grupuri de presiune.

Permiterea demolării sau dezmembrării ilegale a lăcașurilor de cult și a altor imobile care aparțin Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolice.

Permiterea vânzării sau a distrugerii bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice chiar dacă unele sunt obiecte de patrimoniu.

Marginalizarea reprezentanților Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, în cadrul diferitelor sărbători naționale și locale organizate de autorități, la care membrii ei marcanți nu sunt invitați sau sunt marginalizați.

După 12 ani de la Revoluție, noi, credincioșii greco-catolici din România și din afara ei, ne simțim victime ale abuzului de putere al Statului Român, abuz care trebuie să înceteze de îndată.

Cu tristețe vă atragem atenția că, credincioșii greco-catolici se simt străini în propria lor țară, având senzația că se dorește suprimarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, din România.

Datorită lipsei de biserici, de case parohiale și alte proprietăți legate de acestea, a lipsei de clădiri în care să ne desfășurăm activitățile, foarte mulți credincioși greco-catolici nu pot să-și desfășoare în mod normal viața spirituală, neavând mijloacele necesare exprimării libere a propriei identități confesionale.

Statul Român actual nu face altceva decât să continue politica Statului Român comunist, care în 1948 a interzis funcționarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, și i-a confiscat toate bunurile. Din peste 2030 de biserici nu au fost recuperate decât 136, ceea ce face imposibilă funcționarea liberă și normală a Bisericii Greco-Catolice din România, clericii și credincioșii celebrând Sfintele Taine în mai mult de 350 de locuri

improvizate (capele improvizate în cazul cel mai fericit, dar și garaje, săli de mese, centrale termice...). Nu s-a reușit recuperarea nici măcar a Bisericilor catedrale la Oradea, Baia-Mare sau Gherla, și nici a Bisericii Vicariale de la București!

Statul Român întreține, prin instituțiile sale centrale și locale, o atmosferă de așa-zisă "neintervenție activă" prin care încearcă să arunce obligația sa legală de restituire a bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, spre beneficiarii actuali ai acestor bunuri, adică fie spre propriile sale instituții, fie spre Biserica Ortodoxă Română, fie spre terțe părți. Acest lucru este un abuz care generează dezbinare, amărăciune, confuzie și uneori chiar violență între cetățenii României.

Ca urmare a politicii ostile a Statului Român față de Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, a multiplelor intimidări, a pericolului de a-și pierde locul de muncă, în rândurile credincioșilor persistă încă teama de a se declara greco-catolici! Acest lucru reiese atât din Raportul pe 2001 al Biroului pentru Democrație, Libertate Religioasă și Muncă al Guvernului American, cât și din raportul Departamentului de Stat American referitor la libertatea religioasă din România, prezentat în anexe.

Suntem conștienți de faptul că Biserica Ortodoxă Română este majoritară și că funcționarii Statului Român sunt în majoritate ortodocși. Ca minoritari însă, alături de romano-catolici, reformați, neoprotestanți, mozaici, etc., noi ne considerăm cetățeni liberi ai acestei țări, având dreptul la o existență demnă în România, fiind îndreptățiți la protecția autorităților statului și la repararea abuzului făcut în anii 46-48.

Biserica Ortodoxă Română este Biserica noastră soră, și nu ea este cea care ne-a naționalizat și confiscat bunurile, ci Statul Român. De aceea, nu mai putem accepta această dezbinare dintre credincioșii greco-catolici și cei ortodocși, făcută direct sau indirect de către Statul Român.

Statul Român actual este moștenitorul de drept și de fapt al Statului comunist, cel care între anii 1945-1989 a încercat să suprimă Biserica Română Unită cu Roma, Greco-

Catolică. I-a confiscat bunurile, i-a lichidat ierarhia, i-a decimat clerul și o parte din laicii activi. Același stat comunist a urmărit și persecutat sistematic, timp de peste patru decenii, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, organizată în clandestinitate, urmărind eliminarea oricăror urme ale existenței sale.

Atragem atenția Statului Român că majoritatea clădirilor episcopale, a școlilor, academiilor, mănăstirilor, bisericilor și a proprietăților funciare și forestiere au fost construite fie din fonduri și cu forțe proprii ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, fie au fost primite din partea unor autorități bisericești sau laice, altele decât Statul Român, încă dinaintea formării sale în anul 1918.

De asemenea atragem atenția Statului Român că în toată istoria noastră, nici măcar administrațiile străine sub care a stat Transilvania nu au îndrăznit să confiște lăcașurile de cult și nici alte bunuri ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Prin acte abuzive, Statul Român și-a însușit și apoi a donat, cu de la sine putere, proprietăți pentru care și la care nu a contribuit cu nimic.

Mai mult decât atât, în încercarea de suprimare a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, Statul Român permite chiar în prezent demolarea, dezmembrarea, arderea sau vânzarea abuzivă a mai multor biserici greco-catolice și a altor bunuri mobile sau imobile aparținând patrimoniului acesteia.

Din aceste motive, partenerul de dialog al credincioșilor greco-catolici este și va rămâne exclusiv Statul Român până la îndeplinirea tuturor obligațiilor pe care le are în această problemă.

În Secolul XXI, în ajunul intrării României în NATO și în Uniunea Europeană, astfel de abuzuri nu mai pot fi tolerate nici în drept și nici în fapt!

Cu toate acestea, în speranța că situația din România va reveni la normal și că drepturile omului vor fi respectate, românii din țară și din afara României, inclusiv cei greco-catolici, sprijină intrarea în NATO a României. Avem în vedere aici atât faptul că reprezentanții Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, au rămas fideli documentului semnat la Snagov și sprijină în continuare integrarea României în structurile europene și euro-atlantice, cât și cazul organizației «Romania NATO Alliance» din Chicago, Statele Unite, care are în componența sa un număr important de greco-catolici și care, în luna decembrie a anului 2001, a influențat în mod hotărâtor moțiunea senatorului Richard Durbin de Illinois pentru ca România să fie admisă în NATO.

Întrucât toate demersurile legitime făcute de către ierarhii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, către Statul Român pentru a repune Biserica noastră în drepturile ei legitime au eșuat, noi, enoriașii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, din România și din întreaga lume, ne simțim obligați în conștiință să trecem la acțiuni proprii pentru a ne apăra drepturile.

Prin urmare, pe baza principiilor de drept, precum și pe baza unor argumente istorice, sociale, culturale și religioase enumerate în completarea acestui document, vă adresăm acest memorandum:

Cerem cu fermitate Statului Român:

Respectarea dreptului constituțional la existență al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, la celebrarea propriului cult în locuri demne, la păstoria propriilor credincioși, la exprimarea propriilor convingeri de credință. Respectarea dreptului de exprimare liberă a propriei identități confesionale a credincioșilor greco-catolici, mai cu seamă a celor care provin din familii greco-catolice.

Încetarea imediată a discriminării și a încercărilor de suprimare a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Încetarea de urgență a demolărilor și a dezmembrărilor abuzive a bisericilor greco-catolice și punerea imediată a celor din secolele XVIII și XIX sub incidența legii nr. 422/18.07.2001, privind protejarea monumentelor istorice.

Restituirea imediată și necondiționată către Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică a tuturor bunurilor naționalizate sau confiscate de către Statul Român comunist prin crearea unui cadru legislativ ferm, în conformitate cu Constituția României și cu toate tratatele internaționale la care Statul Român este semnatar.

Restituirea bunurilor să fie rezolvată de Statul Român fără intervenția vreunei părți intermediare (parteneri, beneficiarii bunurilor, etc.). Dialogul ortodox - greco-catolic, care s-a dovedit ineficient, să intervină numai pentru identificarea modalităților practice prin care greco-catolicii își vor reprimi în fapt bunurile. Abia după ce Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice îi va fi reconstituit dreptul de proprietate asupra lăcașurilor de cult și a proprietăților ce îi aparțin de drept, se va putea rezolva, în spiritul dragostei frățești, accesul la aceste lăcașuri de cult a tuturor credincioșilor, inclusiv a celor care vor să practice cultul ortodox, indiferent cum au ajuns la această alegere. Disponibilitatea în acest sens a fost manifestată de către Ierarhii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, încă din 1990.

Abrogarea imediată a Decretul-Lege nr. 126/1990 pe motivul neconstituționalității sale. Transferarea atribuțiilor juridice ale Statului unei comisii ecleziastice mixte, care să efectueze restituirea, este ilegală, abuzivă, îngreădește dreptul la justiție al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice și eludează în mod nepermis obligațiile constituționale ale Statului.

Punerea în practică a consecințelor abrogării Decretului nr. 358/1948, efectuat prin Decretul-Lege nr. 9 din 31 decembrie 1989, prin care acesta este considerat ca fiind un act "împotriva poporului român" și prin urmare el nu poate constitui sursă de drept.

Nimeni și nimic, cu atât mai puțin posesia abuzivă, prelungită în timp, sau posesia prin acte legislative neconstituționale nu pot opera schimbarea proprietății.

Urgentarea restituirii dreptului de proprietate (și punerea efectivă în posesie) asupra terenurilor agricole și forestiere de care a fost deposedată Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Achitarea unor sume, ca efect reparator, în vederea refacerii infrastructurale a Bisericii Române Unite cu Roma, corespunzătoare sumelor care au fost confiscate în momentul dizolvării ei de către statul comunist și al altor bunuri care nu mai pot fi retrocedate în natură.

Dacă doriți o Românie modernă și stabilă, dacă doriți integrarea României în NATO și în Uniunea Europeană, nu admiteți ca poporul român să fie lipsit de una dintre cele mai europene componente ale sale: Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Întreaga responsabilitate va cădea pe umerii dumneavoastră!

Acum 110 ani, cu prilejul Memorandumului din 1892, memorandiștii de atunci, cerând drepturi pentru poporul român, spuneau:

"Existența unei națiuni nu se discută, ea se afirmă!"

Și noi, astăzi, cerând drepturi legitime pentru Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, parafrazând faimoasa declarație, vă spunem:

Existența unei Biserici nu se discută, ea se afirmă!

Considerăm că acestea sunt drepturile noastre legitime și cerem Statului Român să le respecte în întregime. Nu dorim să apelăm la forurile internaționale pentru a ne face dreptate în propria noastră țară! Dacă Statul Român nu intervine de urgență în aceste probleme, ne vedem constrânși să ne adresăm forurilor internaționale.

Cerem Statului Român să ia exemplul altor state și să restituie integral proprietățile confiscate de la Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Menționăm că dorim rezolvarea situației Bisericii noastre până la data de 25 octombrie a.c. După aceasta dată vom considera că tot ce era de făcut pe cale de negociere a fost făcut și că nu există altă soluție pentru noi decât aceea de a face apel la diferite organisme din străinătate pentru ca nedreptățile să nu mai continue.

Am dori să luați aminte la cuvintele IPS Nicolae Corneanu, Arhiepiscop al Timișoarei și Mitropolit Ortodox al Banatului, care cu multă frăție și cu mult curaj spunea:

*"Nu am intrat în bisericile voastre ca să vi le furăm,
ci ca să vi le dăm înapoi când va sosi ceasul."*

IATĂ, ACUM A SOSIT CEASUL!"

*

Memorandumul mai cuprinde argumente de ordin juridic, istorico-religios și social în sprijinul revendicărilor, câteva date asupra actualei situații a BGC și alte anexe, dintre care reproducem următoarele:

“Situația bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, la începutul anului 1948

Conform Șematismelor Eparhiale, situația patrimoniului întregii provincii mitropolitane care a fost confiscat abuziv odată cu instalarea la putere a Statului comunist, ateu, era următoarea:

peste 2030 biserici și capele

6 biserici-catedrale și o Biserică Vicarială
22 mănăstiri
9 ordine religioase cu 28 de case conventuale
1504 case parohiale
700 edificii școlare
1662 alte edificii (social-culturale, economice...)
4 mari aziluri și orfelinate
34.446 suprafețe de teren agricol
31.007 suprafețe de teren forestier
sume de bani în diferite conturi eparhiale, protopopiale, parohiale sau ale altor asociații care activau
în cadrul Bisericii Române Unite
10 biblioteci mari și câteva sute de biblioteci protopopiale și parohiale
alte bunuri mobile de inventar: obiecte de cult, colecții de tablouri, icoane, ornate preoțești...
acțiuni la diferite societăți comerciale
5 tipografii”

“Ineficiența și lipsa de urmări a "dialogului" cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române

Soluția propusă în Decretul-Lege 126/1990 ca diferendele să se rezolve prin dialog cu Biserica Ortodoxă Română au acutizat și mai mult problemele. Nu s-a rezolvat aproape nimic, iar cramponarea Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române și a Statului de șantajarea printr-un dialog în care Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, nu i se recunoște dreptul de proprietate asupra propriilor bunuri, a dus la o prelungire a nedreptăților și la apariția a numeroase situații conflictuale pe care autoritățile le-au tratat cu superficialitate și părtinire în favoarea majorității ortodoxe.

Decretul 126/1990 nu a făcut altceva decât să creeze tensiuni sociale între credincioșii ortodocși și cei greco-catolici, a generat o serie de acțiuni în justiție pe banii

contribuabilului și nu a condus, în nici un fel, la soluționarea problemei proprietății Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Toate acțiunile Ierarhiei Greco-Catolice, fie cu Statul, fie cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Română,

s-au dovedit inutile (Nici acțiunile laicului nu au dus la rezultate mai bune, deși au fost numeroase și multilaterale). O demonstrează clar procentul bunurilor restituite și folosite, procent în cadrul căruia ponderea proprietăților recuperate prin instanță sau prin acțiuni în forță a laicului este covârșitoare în raport cu ponderea pe care o au cele câștigate prin lucrările Comisiei Mixte de Dialog.

Astfel în cele șase runde ale întâlnirilor Comisiei Mixte de Dialog la nivel înalt dintre greco-catolici și ortodocși s-a reușit retrocedarea efectivă a doar unui număr de șase biserici (în anul 2002 au mai fost restituite încă trei în acest cadru al dialogului), slujirea alternativă fiind refuzată în toate cazurile cerute de Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Acest lucru s-a întâmplat în timp ce prin alte mijloace, procese sau forță, s-a reușit recuperarea a peste 100 de lăcașuri de cult, în afara acțiunii cadrului creat de decretul 126.

Prezentăm mai jos situația reală a raportului cereri-rezultate din cadrul celor șase runde de dialog:

1. Biserici revendicate, în această etapă de refacere a Bisericii Greco-Catolice din România, în cadrul Comisiei Mixte de Dialog, la întâlnirea din 4 noiembrie 1999, ce a avut loc la Oradea:

Episcopia	Oradea	Maramureș	Cluj-Gherla	Alba-Făgăraș	Lugoj	Total
Catedrale	1	1	1	-	-	3
Protopopiale	4	11	7	18	8	48
Biserici	5	17	24	34	29	109
Total	10	29	32	52	37	160

2. Localități în care s-a cerut să se facă slujbe alternative:

Episcopia	Oradea	Maramureș	Cluj-Gherla	Alba-Făgăraș	Lugoj	Total
	43	59	40	75	10	227

3. Biserici reprimate în urma celor hotărâte de Comisia Mixtă de Dialog:

Episcopia Oradea:	1 - Biserica din Baia de Criș, jud. Bihor
Episcopia Maramureș	0
Episcopia Cluj-Gherla	2 - Biserica din Unirea și biserica din Ocna Dej, jud. Cluj
Episcopia Alba-Făgăraș	2 - Biserica din Petelea, jud. Mureș Biserica din Cetatea de Baltă, jud. Alba
Episcopia Lugoj	1 - Biserica din Ghelari, jud. Hunedoara
Total:	6 biserici

4. Localități în care s-a aprobat folosirea alternativă a fostei biserici greco-catolice:

Total: 0 biserici

În anul 2002 au mai fost retrocedate trei biserici: la Visag - jud. Maramureș, la Pricaz - jud. Hunedoara și la Decea - jud. Alba (biserica ortodoxă).

În cei 12 ani ce s-au scurs de la căderea comunismului s-au înregistrat:

- cereri sau plângeri locale ale parohiilor reînființate pentru biserică, case parohiale, pământuri bisericești;
- cereri ale episcopilor pentru restituirea marilor clădiri, sedii episcopale, biserici-catedrale, clădiri școlare (grădinițe, școli de meserii, licee, academii teologice);
- acțiuni în forță ale laicului, dar bazate pe decizii judecătorești (când organele Statului nu au fost în stare să aplice legea). Ultimul caz mult mediatizat: Ocna Mureș;
- memorii în presă, memorii la instituțiile Statului, lucrări cu scop "retrocedant", așa-zisa literatură a restituirii (primul, la 29.1.1990 către Ministerul Cultelor și apoi, în serie, către

guverne, ministere, președintele Statului și chiar guvernelor străine: vezi A. Moisin, Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) între anii 1990-1995, Sibiu, 1995.”

*

“Listă cu biserici greco-catolice dărâmate, dezmembrate, arse sau lăsate în paragină, cu complicitatea Statului Român

Cadrul legal existent în România nici măcar nu conservă patrimoniul Bisericii Române Unite cu Roma, care poate fi în continuare înstrăinat terților, se află într-o degradare continuă sau chiar poate fi șters de pe fața pământului.

În acest sens, vă prezentăm mai jos o listă cu câteva biserici aparținând patrimoniului Bisericii Greco-Catolice din România, care au fost dărâmate-demontate, urmează a fi dărâmate, sau sunt în pericol de dărâmare-dezmembrare:

Biserici care au aparținut Bisericii greco-catolice și au fost demolate, dezmembrate sau arse, fiind dispărute:

1. Biserica din **Tritenii de Jos**, jud. Cluj, de piatră, 1838 (anul edificării), Sfinții Arhangheli (Hramul), monument istoric - dărâmată în anul 1995

2. Biserica din **Băișoara**, jud. Cluj, de lemn, 1852, renovată în 1894, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril – dezmembrată în anul 2001, 14 septembrie

3. Biserica din **Vadu-Izei**, jud. Maramureș, de piatră, 1884, Sf. Nicolae, prima biserică românească de piatră din Maramureșul istoric într-o perioadă în care românii puteau construi doar biserici de lemn - dărâmată în anul 2001, începând cu 21 septembrie

4. Biserica din **Șmig**, jud. Sibiu, de piatră, 1866, terminată în 1892, Sf. Ioan Botezătorul - dărâmată în anul 2000

5. Biserica din **Craiova**, jud. Olt, de piatră, 1938, "Buna Vestire" - dărâmată în anul 1995, 18 septembrie (într-o noapte cu ajutorul armatei)

6. Biserica din **Valea Largă**, jud. Mureș - de lemn, 1695, Adormirea PF Maria, monument istoric - dezmembrată în jurul anului 1994

7. Biserica din **Ghirolt**, jud. Cluj, de lemn, 1809, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată în jurul anului 1990

8. Biserica din **Bont**, jud. Cluj, de lemn, 1829, renovată în 1898 și 1932, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată în anul 1996

9. Biserica din **Călărași**, jud. Cluj, de lemn, 1804, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată în jurul anului 1992

10. Biserica din **Solona**, jud. Sălaj, de lemn, 1984-1985, Sf. Nicolae - arsă de localnici în anul 2001, noiembrie.

...

De fapt, după anul 1989, s-a continuat o practică folosită și în perioada comunistă. Câteva exemple aflate întâmplător, fără să existe cercetări temeinice în acest sens:

Biserica din **Chiherul de Jos**, jud. Mureș, de lemn, 1837, Sf. Nicolae, monument istoric - dezmembrată înainte de revoluție

Biserica din **Valea Groșilor**, jud. Cluj, de lemn, 1887, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată înainte de revoluție (~ anul 1980)

Biserica din **Codreni**, jud. Sibiu, de lemn, 1877, Sfinții Arhangheli - dezmembrată înainte de revoluție (aici exemplele pot fi mult mai numeroase)

Biserica din **Goganvarolea**, jud. Sibiu, de piatră, 1889, Sfinții Arhangheli - dărâmată în anul 1976 (aici a fost demolată și casa Parohială)

...

Biserici construite de greco-catolici peste care se construiesc în prezent noi și mari biserici ortodoxe ca să se justifice demolarea celor existente:

1. Biserica din **Ungheni**, jud. Mureș, de piatră, 1858, Preasfânta Treime
2. Biserica din **Urca**, jud. Cluj, de piatră, 1862, Sfinții Arhangheli

Menționăm faptul că Statul nu a dispus până în prezent încetarea lucrărilor în aceste două cazuri, și nici nu a luat nici o măsură împotriva încălcării legii, la cele care au fost dărâmate, dezmembrate.

Biserici construite de greco-catolici lângă care se construiesc în prezent noi și mari biserici ortodoxe ca să se justifice demolarea, dezmembrarea celor existente:

1. Capela greco-catolică din **Sibiu**, cartierul Lazaret - edificiu construit de înalți Prelați Greco-Catolici - în prezent la o mică distanță se construiește o biserică ortodoxă
2. Biserica din **Iara**, jud. Cluj, de lemn, 1851, Sf. Arhangheli Mihail și Gavril - în prezent la o mică distanță se construiește o biserică ortodoxă
3. Biserica Mănăstirii de la **Nicula**, jud. Cluj, de piatră, 1879, Adormirea Maicii Domnului - în prezent la o mică distanță se construiește o mare Biserică ortodoxă, lucrări care afectează vechea biserică; aici instanța a oprit lucrările, dar ortodocșii ignoră

hotărârea instanței. Mai mult, la 25 aprilie a.c., Guvernul alocă șantierului de la Nicula 2 miliarde de lei pentru continuarea lucrărilor, ignorând hotărârea instanței.

Biserici în pericol de dărâmare (lăsate în paragină) care sunt revendicate de Biserica Română Unită, dar decât să fie retrocedate mai bine sunt lăsate, sau chiar ajutate, să se distrugă, fiind închise și nefolosite de comunitățile ortodoxe:

1. Biserica din **Săndulești**, jud. Cluj, de piatră, 1702, Sf. Arhangheli, monument istoric - părăsită, neutilizată de ortodocși

2. Biserica din **Rodna**, jud. Bistrița Năsăud, de piatră, 1825, renovată în 1859, Sf. Gheorghe, monument istoric - părăsită, neutilizată de ortodocși (Parohia greco-catolică are toate autorizațiile necesare restaurării ei)

3. Biserica din **Sângeorzul Nou**, jud. Bistrița Năsăud, de lemn, Sf. Nicolae - părăsită, neutilizată de ortodocși

4. Biserica din **Ungureni**, jud. Maramureș, de piatră, 1985, Cuvioasa Paraschiva - părăsită, neutilizată de ortodocși, într-un stadiu avansat de degradare

5. Biserica din **Vima Mare**, jud. Maramureș, Sf. Gheorghe - utilizată doar o singură dată pe lună

6. Biserica din **Pintic**, jud. Cluj, de lemn, 1822-1827, Sf. Arhangheli Mihail și Gavril - este nefolosită

7. Casă Parohială și Biserică din **Baia de Arieș**, de piatră, Sf. Anton și sf. Maria - lăsate în paragină, acum sunt o ruină

...

Biserici renovate necorespunzător, descompletate, sau în curs de "renovare":

1. Biserica din **Săliște**a Nouă, jud. Cluj, de lemn - a fost renovată necorespunzător

2. Biserica din **Târgu Mureș**, jud. Mureș, de piatră - a fost renovată necorespunzător (pictură unică în România fiind o copie a Catedralei " Sf. Petru" din Roma) - str. Cuza Vodă nr. 81

3. Biserica din **Bistrița**, jud. Bistrița Năsăud, de piatră, Intrarea în Biserică a PF Maria, monument istoric, fosta mănăstire benedictină apoi franciscană - a fost renovată necorespunzător (iconostasul și pictura au fost înlocuite)

4. Biserica mare din **Maieru**, jud. Bistrița-Năsăud, de piatră, 1873 - se pregătește schimbarea vechiului iconostas (realizat la Viena) cu unul care corespunde iconografiei ortodoxe

5. Biserica mică din **Maieru**, jud. Bistrița-Năsăud, de lemn, 1835, Cuvioasa Paraschiva aparținând patrimoniului UNESCO - au dispărut fără urmă 8 icoane.”

*

Acte oficiale emise în 1948 relevante pentru trecerea în ilegalitate a Bisericii Române Unită cu Roma (Greco-Catolică)

DECRETUL nr 358/01.12.1948

Pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic

Art.1. în urma revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și în conformitate cu art.13 al Decretului 177 din 1948 organizațiile centrale și statutare ale acestui cult ca: mitropolia, episcopiile, protopopiatele,

mănăstirile, fundațiile, asociațiunile, precum și orice instituții și organizațiuni, oricare ar fi natura și demnitatea lor, încetează de a mai exista.

Art 2. Averea mobilă și imobilă aparținând organizațiilor arătate la art. 1 din prezentul decret cu excepția expresă a bunurilor fostelor parohii, revine Statului Roman care le va lua în primire imediat.

O comisiune interparlamentară, compusă din reprezentanți ai ministerelor Culte, Finanțe, Interne, Agricultură și Domenii, Învățământ, Public, va hotărî destinația acestor averi, putând atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei părți componente.

Dat în București la 1 decembrie 1948. Semnat C.I. Parhon, (Președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale), Marin Florea Ionescu (Secretar al MAN) , Stanciu Stoian (Ministrul Cultelor) Avram Bunaciu (Ministrul Justiției)

DECRET 177/1948

Art 13. Cultele religioase, pentru a putea să se organizeze și să funcționeze , vor trebui să fie recunoscute prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, dat la propunerea guvernului, în urma recomandării ministrului cultelor.

În cazuri bine motivate se va putea rectrage recunoașterea în același mod.

(Text corectat apărut în Monitorul Oficial nr.204/3 septembrie 1948)

Extras din Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1779/ 27.12.1948

(de numire a membrilor Comisiei Interparlamentare)

Art. 4. Averea mobila și imobilă a organizațiilor centrale și statutare ale fostului cult greco-catolic se va destina diferitelor departamente sau instituții și anume:

- 1.. Pădurile cu tot inventarul lor Ministerului Silviculturii;
- 2.. Terenurile agricole, livezile, viile și fermele, cu întregul inventar viu și mort Ministerului Agriculturii;
- 3.. Terenurile petrolifere și miniere, Ministerului Minelor și Petrolului;
- 4.. Arhivele, documentele, muzeele și orice obiect de muzeu, trec provizoriu asupra Ministerului Cultelor;
- e.. Catedralele, bisericile , capelele și cladirile afectate cultului divin, ca și mănăstirile și schiturile cu terenurile și curțile înconjuratoare, Bisericii Ortodoxe Romane sau diferitelor ei părți componente pe teritoriul cărora se află aceste bunuri. Asupra celorlalte bunuri va hotărî comisiunea, putându-le atribui diferitelor departamente și instituții de stat.

(Publicat în Monitorul Oficial Nr. 303 din 29 decembrie 1948)

*

Dintre luările de poziție cu privire la situația situației comunității greco-catolice din România, reproducem Comunicatul APADOR-CH cu referire la evenimentele care au avut loc în luna martie 2002, în măsura în care acesta acoperă aproape toate punctele contenciosului BOR-BGC:

COMUNICATUL APADOR-CH

privind alungarea credincioșilor greco-catolici din biserica Sfântu Nicolae din Ocna-Mureș

În noaptea de 16 spre 17 martie 2002, un grup de credincioși ortodocși conduși de preoți au intrat cu forța, folosind răngi și drugi de fier, în biserica Sfântu Nicolae din localitate, aflată în posesia Bisericii Greco-Catolice, alungând pe cei prezenți în lăcașul de cult. La

această acțiune au participat și polițiști și jandarmi conduși de comandantul Poliției din Ocna-Mureș.

APADOR-CH protestează față de această acțiune din următoarele motive:

- 1) În momentul alungării credincioșilor greco-catolici din biserica Sfântu Nicolae, aceasta se afla în posesia Parohiei Greco-Catolice din Ocna-Mureș, în urma unei decizii judecătorești definitive și irevocabile, biserica fiind preluată printr-o sentință executorie a Curții de Apel Pitești din 7 februarie 2002.
- 2) Invocarea de către preotul-paroh ortodox din Ocna-Mureș, în sprijinul acțiunii sale în forță, a unei sentințe ulterioare a Judecătoriei Aiud și a unei hotărâri de admisibilitate a Curții Supreme de Justiție din 13 martie 2002 este cu totul irelevantă. Cele două instanțe judecătorești au admis contestațiile BOR privind suspendarea executării punerii în posesie a bisericii Sfântu Nicolae. În condițiile în care executarea avusese deja loc iar biserica Sfântu Nicolae era proprietate a parohiei greco-catolice, în urma unei sentințe irevocabile și definitive, poziția instanțelor este contrară normelor de drept și nu poate fi explicată doar printr-o lipsă de profesionalism.
- 3) Refuzul polițiștilor și jandarmilor de a interveni la chemarea greco-catolicilor și apoi participarea lor, inclusiv cu forța, la o acțiune ilegală este extrem de periculoasă. Responsabilitatea revine atât comandantului Poliției, cât și executanților.
- 4) Scrisoarea trimisă de Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române doamnei ministru a Justiției așează conducerea BOR de partea celor care au luat cu asalt biserica Sfântu Nicolae din Ocna-Mureș și justifică folosirea violenței în litigiile cu greco-catolicii. Interpretând chemarea în fața instanțelor de judecată drept supunere a BOR "unor presiuni permanente în instanțele judecătorești", conducerea BOR continuă mai vechea campanie de contestare a accesului în justiție în cazurile care o privesc. Patriarhul invocă legitim "Principiul Autonomiei Bisericești", dar îl interpretează eronat, ca exceptând BOR de la domnia legii.

Având în vedere toate cele întâmplate la Ocna-Mureș, APADOR-CH cere autorităților competente să protejeze libertatea de credință și siguranța comunității greco-catolice. În

condițiile în care atacurile asupra minorităților religioase s-au produs an de an, începând cu 1990, mușamalizarea gravelor încălcări ale drepturilor omului în evenimentele de la Ocna-Mureș ar reprezenta o invitație la repetarea folosirii forței de către biserica majoritară în orice alt caz similar.

APADOR-CH subliniază că tema proprietăților greco-catolice este o temă cheie a libertății religioase și a întemeierii unui stat de drept în România. Decretul 358 din 2 decembrie 1948, de desființare a Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică), era contrar art. 27 alin. 1 al Constituției din 13 aprilie 1948, care garanta libertatea conștiinței și libertatea religioasă. În acest sens, el este în totalitate caduc. Dreptul de a cere repararea, în justiție, a acestui abuz este un drept constituțional (art. 21) și nu poate fi interzis nimănui. De altfel, instanțele judecătorești au pe rol și judecă mai multe cauze în care este reclamată nerespectarea dreptului de proprietate garantat de art. 41 al Constituției.

APADOR-CH cere autorităților publice să ia imediat măsurile penale, civile și administrative necesare pentru a curma actul de forță de la Ocna-Mureș. Asociația cere să se dea o atenție sporită drepturilor și libertăților religioase garantate de normele interne și internaționale, a căror încălcare are un mare potențial destabilizator.

Consiliul de Conducere al APADOR-CH
București, 20 martie 2002

ANEXA IV – STUDIU DE CAZ: EPARHIA BUZĂU²⁰⁵

Conținutul religiei în școlile de stat

Protocolul încheiat între Ministerul Educației și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte, la 11.09.1990, prevedea introducerea educației moral-religioase în învățământul de stat argumentându-se: "educația moral-religioasă accentuează asupra elementelor de etică și istorie culturală. (...) Elaborarea programelor de învățământ și predarea se vor face în spirit irenic, ținând seama de principiile vieții comune într- un stat modern" (pct. 3). Se mai menționa că educația moral-religioasă este obiect de învățământ și "are statut de disciplină opțională și facultativă".

Strategia BOR de abordare a educației religioase în școală nu a respectat, ci chiar a contrazis sistematic caracterul irenic al disciplinei "educație moral- religioasă". În programa analitică, pentru fiecare clasă, de la clasa I până la clasa a XII- a, programa începe cu *Semnul Sfintei Cruci* (semn specific Bisericii Ortodoxe și care, în cadrul altor confesiuni este neacceptat).²⁰⁶ În *Abecedarul micuțului creștin*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992 se prezintă explicit, cu detalii în imagini, cum se face semnul crucii, caracteristic confesiunii ortodoxe.²⁰⁷

Interviurile cu elevele și elevii de diferite clase din orașul Buzău au arătat că la toate orele de religie acestora li se solicită să facă acest semn, cu fața orientată către o icoană, aparținând tot confesiunii ortodoxe. Icoana rămâne în clasă tot timpul, nu numai la orele de religie și este prezentă în aproape toate sălile de clasă.

²⁰⁵ Cercetare a lui Emil Moise, "Relația Stat- Biserică în privința educației religioase în școlile de stat din România" (nepublicat), pe baza investigațiilor pe teren și a arhivelor Episcopiei Buzăului și ale Seminarului Teologic Liceal din Buzău. (Vezi și Emil Moise, "Interpretarea Bibliei, sursă a discriminărilor de gen în practica religioasă creștină din România", *Revista Română pentru Drepturile Omului* nr. 23, 2002, pag. 86-96.)

²⁰⁶ *Programa analitică pentru predarea religiei în școală* (apărută cu aprobarea Sfântului Sinod al B.O.R.), București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1990.

²⁰⁷ Apărut cu aprobarea Comisiei Patriarhale Române pentru Învățământ și cu avizul Ministerului Educației Naționale nr. 32530/ 17.06.1990.

În una dintre școlile din Buzău, la clasele primare, în anul școlar 2001- 2002, profesoara de religie le spunea elevilor că dacă nu vin la școală cu cruciuliță la gât o să apară “diavolul” și o să pățească numai lucruri rele.²⁰⁸ În timpul investigațiilor la clasele I, mama unei eleve a spus că aceasta se trezea plângând noaptea, întrucât, la ea în clasă, pentru a fi mai convingătoare, profesoara le- a desenat diavolul pe tablă

Mama unei eleve de la o altă școală a trebuit să meargă cu aceasta la psiholog în urma unei povești predată la ora de religie. Cum probleme similare au avut și alți copii, părinții au solicitat schimbarea profesorului.

La aceeași școală, la clasele primare, în cadrul orei de religie, profesorul le-a spus elevilor că "pe umărul drept aveți un înger, iar pe umărul stâng un drac, prin urmare aveți grijă cum vă închinați: dacă începeți cu partea stângă, vă închinați dracului". Tot la clasele primare elevii au fost atenționați: "dacă intrați într-o biserică adventistă dați tractorul peste voi".²⁰⁹

Într- un liceu din Buzău, la orele de religie, profesorul le-a vorbit elevilor/ elevilor, în anul școlar 2001- 2002, despre confesiunile care nu sunt ortodoxe, ca despre secte – chiar și despre acelea care au statut de cult. Referindu-se la confesiunile “acceptate” în România, profesorul le-a numit doar pe cele care au reprezentanți în Buzău.²¹⁰ Bisericile care nu sunt de confesiune ortodoxă sunt prezentate ca fiind un pericol pentru persoanele care intră în ele. Unele confesiuni sunt prezentate ca *denigratoare* ale confesiunii ortodoxe. Caietul de religie al unui elev de clasa a IX- a arată următoarele: "(...) adventiștii denigreză Biserica Ortodoxă, (...) pentru ei biserica este stăpânită de diavol iar singurul adăpost de acesta este casa lor"; sau: "Martorii lui Iehova este una dintre cele mai periculoase secte (...) este una dintre formele de fanatism religios".²¹¹

²⁰⁸ Emil Moise, *Op.cit.*

²⁰⁹ În imediata vecinătate a școlii respective se află un așezământ al confesiunii adventiste de ziua a șaptea.

²¹⁰ Ceea ce constituie o confuzie dăunătoare. “Culte” nu sunt “confesiuni acceptate” – toate confesiunile sunt libere să funcționeze în România -, ci confesiuni ce se bucură de un regim special din partea statului.

²¹¹ Grup Școlar Industrial Contactoare Emil Moise, *Op.cit.*

La un alt liceu din Buzău, profesorul de religie (preot) le solicită elevilor, la ora de religie, să prezinte aspecte din slujba ținută la una dintre bisericile ortodoxe în duminica precedentă zilei în care are loc lecția. La același liceu, la deschiderea anului școlar, directorul liceului a propus ca toate zilele de școală să înceapă și să se încheie cu o rugăciune.

Religia ortodoxă se predă în școală menținându-se exprimările sexiste: "Educația având la bază omul ca chip al lui Dumnezeu va trimite în lume bărbați capabili să cugete și să lucreze cu putere, care să fie stăpânii și nu robii împrejurărilor, bărbați cu idei largi, cu idei clare și având curajul convingerilor lor". Un asemenea exemplu de sexim în limbaj se poate întâlni și în practica predării acestei discipline. La una din clasele a II-a, profesoara de religie le- a explicat elevilor și elevilor, la lecția "Iubirea și purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de lume" că *Dumnezeu se poartă cu noi ca un tată cu fiii lui*²¹².

În referatul conferinței din 20.06.1991, parohia Unguriu, s-au dat ca exemple de educație pasajul din *Vechiul Testament* în care femeia este *citată* printre proprietățile bărbatului, alături de bou, asin și alte dobitoace ale acestuia și pasajul în care este promovată metoda răzbunării – "ochi pentru ochi, dinte pentru dinte..." – sugerându- se că "influențele educative" ale *profeților* asupra poporului evreu ar putea fi transpuse în "adevărate manuale de educație"²¹³:

“Să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul dintre dobitoacele lui (...)!”

“Iar de va fi și altă vătămare atunci să plătească suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior.”²¹⁴

²¹² Textul este preluat din caietul unei eleve de clasa a doua (S5).

²¹³ Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2408/ 21.06.1991.

²¹⁴ Pasajele sunt din *Vechiul Testament, Ieșirea*, 20, 17, respectiv, 20, 23- 24, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București: Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

Manualele religioase ale confesiunii ortodoxe promovează tipul de educație “prin pedeapsă” sugerat mai sus de pasajul din Vechiul Testament. În abecedarul ortodox, un băiat, care este prezent și în imagini și în text (Vasilică), este pedepsit de Dumnezeu pentru că a vrut să strice cuibul unei rândunici. Scara pe care băiatul s- a "cățărât" încercând să strice cuibul rândunicii a alunecat, "Vasilică a căzut și toată vara a zăcut bolnav în spital". În imagine Vasilică este prezentat căzut la pământ, cu scara peste abdomen, peste membrele inferioare și peste unul din membrele superioare (*Fiți buni cu vietuitoarele*, pp. 36- 37). Ideea lecției este de a dezvolta un caracter răzbunător; în loc să se pună accentul pe felul în care putem fi buni cu *vietuitoarele* (oferind acestora hrană, construindu- le un adăpost, sau protejându- le împotriva pericolelor ș.a.)²¹⁵.

Metoda educației prin pedeapsă apare și în una dintre imaginile lecției *Sfântul Nicolae, prietenul copiilor*, pp. 14- 15. Unuia dintre copii, *Sfântul Nicolae* i- a adus în dar câteva nuiele. În text se menționează explicit că "Sfântul Nicolae împarte daruri copiilor cuminți și credincioși" (p. 15). În *Pravila Bisericească*, se menționează că pentru copii "în anumite împrejurări, o bătaie chibzuită și părintească le este de mult folos", dându- se următorul citat din *Biblie (Proverbe 13, 24)*: Cine- și cruță nuiaua, își urăște copilul, iar cine- l iubeste, îl pedepsește.²¹⁶

Preocupări ale BOR privind educația religioasă în școli

În adresa *Cancelariei Sfântului Sinod al B.O.R.*, nr. 5331/ 14.06.1990, către *Episcopia Buzăului*, s-a adus la cunoștință că *Sfântul Sinod* în ședința sa de lucru din 08.06.1990 a luat în examinare referatul *Cancelariei Sfântului Sinod* privind organizarea cursurilor de metodologie și didactică pentru preoții care vor preda religia în școlile din învățământul de stat în anul școlar 1990- 1991.

În urma concluziilor la care s- a ajuns, *Sfântul Sinod* a hotărât (printre altele):

²¹⁵ În discuțiile avute cu inspectorul- preot din Inspectoratul Școlar Județean Buzău, acesta a susținut că manualul fusese retras din *circulație*, dar că mai era folosit ca auxiliar. După ce a fost retras, în urma discuției avute, din școlile buzoiene, a apărut din nou, după două luni. Manualul a fost reeditat în 2002, cu același conținut.

²¹⁶ Nicodim Sachelarie, *Pravila 136*, în *Pravila Bisericească*, (Buzău: Editura Sfintei Episcopii a Buzăului, 1999), p.30.

- la aceste cursuri va participa câte un preot din fiecare protopopiat, rânduit de *Chiriah*, dintre preoții cu pregătire și vocație didactică, consilieri culturali de la centrele eparhiale și profesori de la seminariile teologice care predau *Omiletica* și *Catehetica*;
- organizarea cursurilor de metodologie și didactică va avea loc la Institutul Teologic Universitar din București în perioada 16- 27 iulie 1990, într- o singură serie;
- în cursul lunii august, a.c., eparhiile, la rândul lor, vor organiza, pe protopopiate sau grupe de preoți, seminarizarea acestor prelegeri folosind în acest scop pe preoții, consilierii și profesorii de seminar care au participat la cursurile de metodologie și didactică la Institutul Teologic Universitar din București.

Din cuprinsul Eparhiei Buzăului au participat la cursurile de metodologie și didactică, organizate de Institutul Teologic Universitar București, 8 preoți²¹⁷.

În procesul verbal al *Conferinței preoțești*, Protoeria Buzău, încheiat în data de 28.08.1990 se menționează că "acest subiect [al educației moral- religioase] ne dă mult de gândit și ne întrebăm dacă noi putem acoperi atâtea ore de religie, dacă putem fi în același timp și preoți și profesori".²¹⁸

Prin adresa nr. 3407/ 12.09.1990, Episcopia Buzăului a informat *Cancelaria Sfântului Sinod* că, în cadrul întrunirilor organizate pe protopopiate pe marginea temelor prezentate, s-au făcut sugestii și propuneri, printre care:

- reintroducerea religiei în școlile de stat "e o problemă care trebuie să mobilizeze nu numai pe preoți ci și pe părinții copiilor, care părinți să solicite acest lucru";
- oficierea, în cadrul fiecărei instituții școlare, la începerea noului an școlar, a slujbei de *Sfeștaniei* și a *Te- Deumului* (specific ortodoxe);
- înființarea la București, în cadrul Patriarhiei a unui "post național de radio prin intermediul căruia să se expună învățăturile Bisericii noastre, să se facă o informare exactă și la timp asupra tuturor evenimentelor cu caracter bisericesc".

²¹⁷ Adresa nr. 2647/ 06.07.1990

²¹⁸ Înregistrat la Episcopia Buzău la nr. 3808/ 10.09.1990.

În primele zile ale anului 1991, Secretariatul de Stat pentru Culte a emis un *Apel-Invitație*²¹⁹ la dezbateri în cadrul unei sesiuni științifice cu tema "O breșă între trecut și viitor: impactul religiei creștine în societatea românească contemporană". La secțiunea a II- a, *Religie și Educație*, a fost discutată problematica: *Criza moralei. Criza educației... Introducerea educației moral- religioase în școlile învățământului de stat*. (Inițiatorul și coordonatorul lucrărilor sesiunii a fost prof. dr. Meroiu Grigore, insp. Gn. Secretariatul de Stat pentru Culte; apelul era semnat de Secretarul de Stat Gheorghe Vlăduțescu).

Pentru "organizarea de întâlniri și dezbateri, activități metodice și lecții deschise în vederea unei bune desfășurări a orelor de educație moral- religioasă" au fost emise *Circulara Sfântului Sinod nr. 641/ 1991* și *Comunicatul Ministerului Învățământului și Științei și Secretariatului de Stat pentru Culte*, din 01.02.1991. La propunerea *Comisiei învățământului* pentru pregătirea personalului bisericesc, *Sfântul Sinod* a aprobat²²⁰ ca în cadrul *primei* întruniri preoțești, din luna iunie 1991, să se trateze subiectul "Educația moral- religioasă a tineretului".

Posibilitatea utilizării absolvenților de seminarii și ai institutelor teologice de grad universitar ca învățători și ca profesori cu studii superioare pentru predarea unor discipline în școlile de stat începând cu trimestrul al II- lea al anului de învățământ 1990-1991 a fost stabilită prin intermediul unei "Note" comune a Ministerului Învățământului și Științei și a Secretariatului de Stat Pentru Culte.²²¹ Ca urmare, Cancelaria Sfântului Sinod din cadrul Patriarhiei Române a solicitat Episcopiei Buzăului selecționarea, de urgență, a preoților care ar fi corespuns condițiilor puse de Ministerul Învățământului și Științei și de Secretariatul de Stat pentru Culte pentru a preda în școlile de stat - cu precădere din mediul rural -, disciplinele: muzică, limba română, limba latină, limbi moderne.²²² Recomandările eparhiilor urmau a fi trimise inspectoratelor școlare teritoriale care "aveau nevoie" de cadre didactice.

²¹⁹ Înregistrat la nr. 11304/ 03.01.1991.

²²⁰ Adresa este înregistrată la Patriarhia Română la nr. 138/ 06.02.1991 și la Episcopia Buzăului la nr. 521/ 14.02.1991.

²²¹ Din data de 22.02.1991.

În urma solicitării Episcopiei Buzăului, protopopiatele din județele Buzău și Vrancea, au întocmit tabele cu numele preoților care corespund, ca pregătire și ca metodologie, pentru a preda în școlile de stat, "cu precădere în mediul rural", disciplinele prevăzute în nota comună:

- Protoeria Buzău: 71 preoți, dintre care 17 cu seminar teologic și 54 licențiați în teologie;
- Protoeria Pătârlagele: 14 preoți licențiați în teologie;
- Protopopiatul Râmnicu Sărat: 12 preoți licențiați în teologie;;
- Protoeria Panciu: 44 preoți – 35 licențiați în teologie, 1 cu seminar teologic
- Protopopiatul Focșani: 44 preoți – 40 licențiați în teologie, 4 cu seminar teologic.

Listele au fost trimise Inspectoratelor Școlare Județene Buzău și Vrancea. Ceea ce înseamnă că Episcopia Buzăului a pus la dispoziție 185 de preoți pentru predarea muzicii și a limbilor română, latină, moderne.

În adresa nr. 1519/ 08.05.1991, emisă de Episcopia Buzăului către *Cancelaria Sfântului Sinod*, se menționează organizarea unor întruniri și dezbateri, în cadrul Eparhiei Buzăului, de comun acord cu cele două inspectorate școlare județene, Buzău și Vrancea. Au avut loc discuții cu privire la modul cum se desfășoară ora de educație moral-religioasă în învățământul de stat, greutățile întâmpinate în acest sens și propuneri pentru viitor. Printre "greutăți", a fost menționat și faptul că orele de religie au fost programate la începutul sau sfârșitul orelor, problema nefiind lipsa de interes a elevilor/ elevelor pentru această disciplină (întrucât în procesele verbale, ale reprezentanților BOR, este menționat "un interes larg" al acestora pentru *Religie*).

În realitate, lucrurile stau diferit. Diriginta unuia dintre liceele din Buzău a solicitat elevilor, după începerea anului școlar 2002- 2003, să scrie pe o foaie de hârtie opționalele pe care le-ar fi ales dacă li s-ar fi dat această posibilitate (*de regulă* opționalele sunt deja alese – dar nu de eleve/ elevi sau părinții acestora – atunci când începe școala).²²³ Fiecare

²²² Adresa nr. 1693, din 26.02.1991.

²²³ Grup Școlar Industrial Contactoare.

trebuia să aleagă trei opționale. Nici un elev nu a ales *Religia*. De notat că nici un elev nu știa că *Religia* este disciplină opțională.

În interviurile realizate cu elevi din clasele a IX-a, a X-a, a XI-a și a XII-a, doar în două clase (din 19 analizate) procentul celor care au ales ca disciplină opțională *Religia* a fost 30%, în rest situându-se sub 20%, în unele clase existând o singură preferință pentru această disciplină.²²⁴ 90% dintre elevii intervievați nu știau că *Religia* este disciplină opțională și chiar facultativă (poate să nu fie aleasă fără a se face o alta în loc). După ce le-au fost indicate 9 discipline din care trebuia să își aleagă 3 opționale - fără precizarea numelui elevei/ elevului -, din totalul de 366 elevi, doar 51 au ales ca disciplină opțională *Religia*, ceea ce reprezintă un procent de 13,9%.²²⁵

În aceste condiții, Episcopia Buzăului a propus:

- organizarea de întruniri cu preoții în probleme de metodologie și didactică;
- intervenția în vederea schimbării denumirii disciplinei *educație moral- religioasă*;

În adresă se preciza că reprezentanții celor două inspectorate școlare județene s-au angajat să rezolve "favorabil" problemele sesizate (care revin unităților respective). Se mai menționa că în cadrul Inspectoratului Școlar Județean, la data de 30.04.1991, toți directorii de școli au fost îndrumați să "includă această disciplină în orar, să aibă rubrică în catalog și să fie notată, iar lecțiile predate să fie menționate în condică".

În procesul verbal încheiat în data de 18.06.1991²²⁶, la conferința preoțească din cadrul Protoieriei Buzău cu tema "Educația moral- religioasă a tineretului și a întregului popor" s-a menționat că "educația rece, scolastică, trebuie evitată sau, cel puțin, trecută pe locul doi.... Sfânta Scriptură trebuie să aibă primul rol în educație: a ajunge asemenea lui Dumnezeu, iată ținta de atins".

²²⁴ În altele, chiar nici una. (Interviurile au fost realizate la Grupul Școlar Contactoare Buzău și la Grupul Școlar Servicii și Meserii Buzău, în anul școlar 2002- 2003 - cercetare Emil Moise.)

²²⁵ Din totalul elevilor, în clasele respective au fost absenți în timpul interviurilor 29 elevi.

²²⁶ Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2544/01.07.1991.

În procesul verbal încheiat în data de 20.06.1991²²⁷ la conferința preoțească cu tema "Educația moral- religioasă a tineretului" în cadrul Protoeriei Panciu, preotul din Rotilești a notat că "nu s-a procedat bine prin înființarea multor facultăți de teologie în care pătrund tineri nepregătiți și cu vicii, care vor face greutate bisericii. De ce ierarhii Bisericii noastre și reprezentanții preoțimii din Parlament nu iau poziție față de străinii care vin în țară la noi și fac propagandă religioasă pe stadioane? De ce nu ne apărăm mai cu curaj religia noastră ortodoxă strămoșească?"

La încheierea lucrărilor conferinței, protopopul a anunțat că la începerea anului școlar se poate oficia, de comun acord cu conducerea școlii, *Sfeștania* și *Te-Deum* și, de asemenea, se poate pune în clase câte o icoană.

Intervenții pentru promovarea educației ortodoxe în școlile de stat

În data de 10.10.1990, la *Cancelaria Sfântului Sinod*, a fost înregistrată, la nr. 10809, o reclamație a unora dintre *credincioșii* din parohia Cănești care, împreună cu preotul din parohie sunt nemulțumiți din cauza "acutelor greutăți întâmpinate în privința reintroducerii religiei în școală din cauza conducerii școlii, reprezentată prin doamna directoare Iordan Florica, ce face parte din vechea nomenclatură comunistă, fostă secretar adjunct la primăria comunei noastre și instalată în mod abuziv ca director al școlii după revoluția din decembrie 1989". Reclamația continua:

"Smeriți apelăm la Prea Fericirea Voastră a ne ajuta, intervenind la Guvernul României, ca în școala din satul nostru să se reintroducă religia cum a fost până în anul 1948, fiind un drept ce ni se cuvine. Această măsură va contribui la educarea sănătoasă a noii generații de copii și tineret, în spiritul moralei creștine și cinstei, adevărului, dreptății, al tuturor virtuților, moștenite de la strămoși spre binele Patriei noastre, spre slava Sfintei Biserici și bunăstarea întregului popor român"²²⁸.

²²⁷ Înregistrat la Episcopia Buzăului cu nr. 2837/03.07.1991.

²²⁸ Din aceeași scrisoare.

Prin adresa înregistrată la Episcopia Buzăului, la nr. 4346/ 11.10.1990, preotul din parohia Cănești oferea mai multe explicații: directoarea școlii nu a permis oficierea *Te Deumului*, aplicarea în școală a unei icoane și predarea religiei. Mai mult, respectiva directoare "a avut același comportament ca și în regimul trecut când a fost secretară adjunctă și a persecutat poporul".

Deși nu a avut acordul conducerii școlii, slujba a fost oficiată, la 1 octombrie 1990, iar icoana a fost prinsă în peretele din holul școlii, însă "în scurt timp a dispărut".

Evenimentele s-au soldat cu diverse petiții, întocmite de "credincioși", adresate patriarhului României, primului-ministru, președintelui României, în care se solicita reintroducerea religiei în școli, iar în alte petiții retragerea din funcție a directoarei.

În discuțiile purtate de preot cu un reprezentant al Inspectoratului Școlar acesta (din urmă) i-a dat dreptate directoarei, spre indignarea preotului care încheia *informarea* atenționând că "starea de nemulțumire se menține în parohia din Cănești". Solicitându-i-se explicații, preotul comunei a declarat că, între timp, la "presiunea credincioșilor", directoarea "a fost nevoită să primească reintroducerea religiei în școală de la data de 29.10.1990".²²⁹

La conferința (lunară) din luna mai 1991, a preoților din Protoeria Buzău - la care a participat și un reprezentant al Inspectoratului Școlar Județean Buzău – s-au făcut următoarele plângeri²³⁰:

- neasigurarea de către conducerile anumitor școli a timpului și spațiului necesare desfășurării orelor de educație moral- religioasă;
- interpretarea deformată, în majoritatea școlilor, a cuvintelor din *Protocolul* "facultativ" și "opțional".

²²⁹ Declarația a fost înregistrată la Episcopia Buzăului la nr. 510/ 13.02.1991.

²³⁰ Înregistrată la Episcopia Buzău cu nr. 1593/01.05.1991.

Reprezentantul Inspectoratului Școlar a promis tot sprijinul "luând act de situațiile negative ce s- au ivit la nivelul unor școli și a asigurat de intervenția sa în punerea la punct și intrarea pe un făgaș normal".

Plângeri asemănătoare au fost făcute la întâlnirea dintre reprezentanții Protopopiatului Râmnicu Sărat și reprezentanta Inspectoratului Școlar Județean Buzău, la sediul Protopopiatului:

- majoritatea preoților a raportat că ora de educație moral-religioasă nu este trecută în catalog și este fixată ori prea dimineață (ex. Poșta Călnău), ori la ora când copiii trebuie să meargă acasă;
- la școlile nr. 1 și 2 nu se pun la dispoziție clase din lipsă de spații, în aceste școli învățându- se în trei schimburi;
- "având în vedere că această oră este opțională și facultativă acest lucru făcându-se cunoscut elevilor chiar de diriginta lor, frecvența nu este satisfăcătoare";
- învățământul moral- religios se desfășoară mai ușor la țară, acolo nefiind problema spațiului și nici a claselor paralele.

Inspectoarea a luat notă de cele semnalate de preoți și s- a angajat că va lua legătura cu directorii de la toate școlile pentru "a se da concursul preoților de a putea să-și desfășoare activitatea în bune condiții".

În "Darea de seamă asupra desfășurării procesului de învățământ moral- religios în școlile din cadrul Protopopiatului Buzău" din luna mai 1991, se preciza că²³¹:

- "cu toată prezența preoților în școli, în unele din acestea ei au fost primiți cu oarecare reținere și chiar cu ostilitate; la insistențe de 2- 3 săptămâni, orele de educație moral-religioasă au demarat, în unele școli mai ușor, în altele mai greu";
- "problema cea mai grea este că în orarul școlilor nu a fost prevăzută ora de educație moral- religioasă";
- "realitatea din teren este la această dată următoarea: în mediul rural toți preoții au intrat în școli și- și desfășoară activitatea didactică fără probleme deosebite; problema

²³¹ Înregistrată la Episcopia Buzău cu nr. 244/ 25.01.1991.

mai dificilă este în școlile din municipiul Buzău – aici acțiunea a demarat mult prea greu atât din motive obiective cât și subiective”;

- "la majoritatea școlilor din oraș se învață în trei schimburi; dacă ora de educație moral- religioasă era prinsă în orar situația ar fi fost mult mai ușurată, dar la nici una din școli nu s- a întâmplat acest lucru; dacă Inspectoratul Școlar s- ar fi implicat mai mult, sarcina preoților ar fi fost ușurată”.

Numeroase *informări și rapoarte* privesc modul în care s- a deschis anul școlar – *informări* făcute de parohii sau protopopiate în care sunt descrise slujbele oficiate cu ocazia deschiderii anului școlar.

Învățământul teologic ortodox preuniversitar și universitar

În cadrul învățământului teologic preuniversitar funcționează 38 de seminarii teologice liceale (7 monahale) având 4.715 elevi,²³² 9 școli postliceale teologico-sanitare (861 elevi), școli de cântăreți bisericești (884) elevi)

Facultățile de învățământ teologic ortodox universitar se află răspândite în 15 centre: 15 facultăți de teologie cu 11 specializări: Teologie pastorală; Teologie- Litere, (limba română și limbi străine); Teologie-Asistență Socială; Teologie-Patrimoniu Cultural; Teologie-Istorie; Teologie-Limbi clasice; Teologie-Pictură bisericească; Teologie-Filosofie; Teologie-Muzică; Teologie-Științele Comunicării; Teologie-Comunicare și slujire prin limbaj mimico-gestual. În aceste instituții de învățământ durata studiilor este de 4 ani.

Numărul studenților din învățământul teologic universitar este de 12.244, dintre care 6.614 la Teologie pastorală. Facultățile de Teologie din București, Constanța, Pitești, Târgoviște, Craiova, Timișoara, Arad, Sibiu și Oradea organizează cursuri de studii aprofundate. Numărul total al celor care urmau aceste cursuri erau, în 2002, 385.²³³

²³² Datele BOR: “Biserica Ortodoxă Română la începutul anului 2002”, *Vestitorul Ortodoxiei*, 31.03.2002

²³³ *Ibidem*.

Facultățile de teologie din București, Craiona și Sibiu organizează cursuri de doctorat – 278 doctoranzi, în 2002.

O parte considerabilă din efortul necesar pentru susținerea învățământului superior ortodox este acoperit de stat. Următorul tabel indică raportul dintre locurile acoperite cu fonduri de la buget și respectiv, din taxe ale studenților, la principalele facultăți de teologie²³⁴:

Tabel cu nr. de locuri pentru examenul de admitere, septembrie 2002

	Locuri finantate de la buget	Locuri cu taxă
ALBA – total, din care:	60	120 , din care 90 fără frecvență
Teologie pastorală	30	60
Asistență Socială	15	15
Teologie- litere, Engleză	15	45
ARAD – total	50	100
BUCUREȘTI – total, din care:	355	150
Teologie pastorală	150, din care 10 pt. jud. Harghita si Covasna	30
Teologie didactică – Lb. Si lit. rom.	40	15
– " – " – " – Lb. Și lit. str. (engleză)	25	15
— " — " — (franceză)	25	10
— " — " — Filologie clasică	25	
— " — " — Asistență	40	10

²³⁴ Vezi Emil Moise, *Op.cit.*

socială		
— " — Conservare si restaurare	25	35
— " — Arte plastice	25	35
CLUJ – total, din care:	77	34
Pastorală	40	
Patrimoniul Cultural	10	10
Litere	10	11
Asistență Socială	10	10
Științele Comunicării	7	3
CONSTANȚA – total, din care:	88	110
Pastorală	30	70
Istorie	30	20
Litere	28	20
CRAIOVA – total, din care:	80	130
Pastorală	40	100
Litere	20	10
Asistență Socială	20	20
GALAȚI – total, din care	40	60
Teologie- Litere	20, din care 1 pt. romi	30
Teologie- Engleză	20	30
IAȘI		
ORADEA		
PITEȘTI – total	50	30
SIBIU – total, din care:	95	135
Pastorală	50	50
Litere- Română	10	15
Limbi și literaturi străine	10	20
Asistență socială	10	20

Istorie	10	20
Conservarea operelor de artă	5	10
TÂRGOVIȘTE		
Total	895	869
Total General	17 64	

Absolvenții tuturor acestor facultăți (indiferent de specializare) pot preda *Religia* cu condiția să parcurgă modulul didactico-pedagogic (condiție valabilă și pentru absolvenții altor facultăți care doresc să devină cadre didactice). În școlile publice, în 2002 predau religia 10.479 profesori de religie, studenți și învățători cu atestat de religie.

Ca exemplu, mai jos este descrisă evoluția numărului de elevi la Seminarul Teologic Buzău:

Seminarul Teologic Buzău. Numărul de elevi/ an

Nr. cr.	Anul	Nr. elevi
1	1991	281
2	1992	308
3	1993	274
4	1994	270
5	1995	340
6	1996	315
7	1997	304
8	1998	235
9	1999	241
10	2000	252
11	2001	239
12	2002	238

Facultățile de teologie ortodoxă au fost subiectul câtorva scandaluri de corupție. Totuși, cererea de intrare la facultățile și seminariile de teologie este mare, arătând intensitatea manifestărilor religioase în România. Aceasta are, desigur, relevanță pentru problematica modernizării, ca și condiție a compatibilității dintre societatea românească și Uniunea Europeană.

ANEXA V: ACTE NORMATIVE DE ATRIBUIRE A UNOR PROPRIETĂȚI ALE STATULUI BISERICII ORTODOXE ROMANE

- imobile și terenuri care nu au aparținut niciodată BOR –

1. Prin Hotărârea Guvernului nr. 710 din 6 noiembrie 1992, publicată în Monitorul Oficial nr. 13 din 28 ianuarie 1993 – se atribuie în administrare Patriarhiei Române un imobil din București.
2. Prin Hotărârea Guvernului nr. 140 din 01 aprilie 1994, publicată în Monitorul Oficial nr. 95 din 13 aprilie 1994 – prin care se atribuie Mitropoliei Olteniei mai multe clădiri situate în punctul Dealul din orașul Orșova, județul Mehedinți: o clădire având parter și două nivele, centrală termică; două apartamente construite din cărămidă; trei căsuțe construite din plăci PAL și 8 căsuțe construite din scândură.
3. Prin Hotărârea Guvernului nr. 603 din 2 septembrie 1994, publicată în Monitorul Oficial nr. 268 din 22 septembrie 1994, se transmite în folosință gratuită, pe durată nedeterminată, fostul Hotel al PCR, situat în Târgoviște, str. Mihai Bravu, nr. 5-7, având parter și două etaje, ca și fostul restaurant PCR.
4. Prin Hotărârea Guvernului nr. 602 din 2 septembrie 1994, publicată în Monitorul Oficial nr. 279 din octombrie 1994, se transmite imobilul proprietate publică a statului în folosință gratuită, pe o perioadă nedeterminată Patriarhiei Române în vederea funcționării Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, imobilul situat în municipiul Slobozia, județul Ialomița, strada Episcopiei nr. 2, fostă casă de protocol a PCR, formată din parter și două etaje, cu terenul aferent.
5. Prin Hotărârea Guvernului nr. 389, din 6 iunie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 119, din 14 iunie 1995, se aprobă transmiterea imobilului proprietate publică a statului, situat în municipiul Iași, str. Agata Bârsescu nr. 7, având o suprafață de 1470 mp, format din hotel și restaurant, împreună cu mijloacele fixe și dotările aferente, în administrarea Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, necesare funcționării Facultății de Teologie.
6. Prin Hotărârea Guvernului nr. 644, din 22 iunie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 137, din 5 iulie 1995, se aprobă transmiterea unei secții de cherestea, proprietate publică a statului în administrarea Mitropoliei Moldovei și Bucovinei.

7. Prin Hotărârea Guvernului nr. 644, din 2 iulie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 144, din 11 iulie 1995, se aprobă trecerea imobilului situat în municipiul Alba Iulia, strada Vasile Goldiș, nr. 11A, aflat în proprietatea publică a statului în Administrarea Patriarhiei Române pentru Episcopia Alba Iulia.
8. Prin Hotărârea Guvernului nr. 465, din 29 iunie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 146, din 12 iulie 1995, se aprobă transmiterea, fără plată, către Episcopia Covasnei și Harghitei (Ortodoxă) a imobilului situat în municipiul Sfântu Gheorghe, str. Sfântu Calinic, nr. 2, având suprafața construită de 328,40 mp.
9. Prin Hotărârea Guvernului nr. 466, din 29 iunie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 151, din 17 iulie 1995, se aprobă transmiterea fără plată în administrarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei a imobilului, proprietatea publică a statului, situat în județul Harghita, localitatea Miercurea Ciuc, str. 1 Mai, nr. 5.
10. Prin Hotărârea Guvernului nr. 463, din 23 iunie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 153, din 17 iulie 1995, se aprobă trecerea în administrarea Patriarhiei Române pentru funcționarea Episcopiei Hușilor a imobilului, proprietate publică a statului, situat în municipiul Huși, str. Râului, compus din suprafață construită de 311 mp și teren în suprafață de 284 mp.
11. Prin Hotărârea Guvernului nr. 586, din 18 iulie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 158, din 18 iulie 1995, se atribuie în administrarea Patriarhiei Române, pentru funcționarea Episcopiei Teleormanului și Alexandriei, imobilul, proprietate publică a statului, situat în municipiul Alexandria, în suprafață de 684 mp.
12. Prin Hotărârea Guvernului nr. 727, din 13 septembrie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 212, din 18 septembrie 1995, se aprobă transmiterea imobilului, proprietatea publică a statului, situat în comuna Sângeorgiu de Pădure, în suprafață de 134,48 mp în administrarea Episcopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia.
13. Prin Hotărârea Guvernului nr. 55, din 10 iulie 1996, publicată în Monitorul Oficial nr.

ERROR: syntaxerror
OFFENDING COMMAND: %ztokenexec_continue

STACK:

-filestream-